

АНВАР ҲОЖИАҲМЕДОВ

**ШЕЪР
САНЪАТЛАРИНИ
БИЛАСИЗМИ?**

**«ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАҲРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ—2001**

Қўлингиздаги китобча мумтоз адабиётимизда кенг қўлланиб келган шеърӣй санъатлар, аруз ва қофия илмидан дастлабки ихчам маълумот бериш мақсадини кўзлайди. Ушбу назарӣй билимларни пухта ўзлаштиришга ёрдам бериш мақсадида юқори синфларда ўрганиладиган ўзбек шоирлари ижоди бўйича 220 та тест саволлари ҳамда тўғри жавобларнинг изоҳли калити илова қилинди.

Китобча лицейлар, гимназиялар, ўрта махсус ўқув юртлари, ўрта мактаб ўқувчилари ҳамда олий ўқув юртларига кириш учун тайёрланётган абитуриентларга мўлжалланган.

- © «Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти, 1999 йил
© «Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти, 2001 йил

МУАЛЛИФДАН

Мактабларимизда ўзбек адабиётини сўз санъати сифатида ўрганишнинг бошланиши, дарслар давомида бадияят масалаларига эътиборнинг тобора кучайиб бораётганлиги ўқувчиларнинг мумтоз бадиятга — шеърӣ санъатлар, аруз ва қофия илмларига бўлган қизиқишларининг ортиб боришига сабаб бўлмоқда. Бу илмларни чуқур ўзлаштириш усуллари-дан бири бадият бўйича тест саволларини ечиш устидаги машғулотлар ҳисобланади. Зеро, бу хил машқлар давомида ўқувчилар шеърӣ санъатларнинг турлари, ҳар қайси тасвир воситасининг табиати, асардаги ўрни, лирик ва эпик тим-соллар тасвиридаги аҳамияти, аруз тизимига хос баҳрлар, вазнлар, уларнинг рукнлари таркиби ва чизмалари, мактабда ўрганиладиган мумтоз адабиёт намуналарининг вазн хусусиятлари; қофия тузилиши ва турлари, қофия санъатларини аста-секинлик билан, аммо изчил суръатда ўрганиб борадилар. Шунинг назарда тутилган ҳолда ушбу рисолада мумтоз бадият бўйича тест саволлари намуна тарзида эътиборингизга ҳавола қилинмоқда.

Китобчадан ўрин олган саволлар 9—10-синфларда ижоди ўрганиладиган мумтоз адабиётимиз намояндалари асарларидаги шеърӣ санъатлар, ана шу асарларнинг вазн ва қофия хусусиятларига тааллуқлидир. Улар ўқувчиларнинг бадият илми бўйича билимларини атрофлича синаб кўриш, жавобларни аниқлаш жараёнида назарий тушунча ва малакаларни кенгайтириб ва чуқурлаштириб бориш мақсадини кўзлайди. Шунинг назарда тутилган ҳолда ўқувчиларга у ёки бу байтдаги биргина санъатни эмас, икки, уч, баъзан тўрт санъатни аниқлаш, биргина байт, ғазал, мусаддагина эмас, бир неча шеърӣ асар вазни ёки қофия хусусиятларини белгилашга оид топшириқлар беришни ҳам мақсадга мувофиқ, деб ҳисобладик.

Саволларга жавоб топиш учун ўқувчилар шеърӣ санъатлар, аруз ва қофия илмлари бўйича муайян билимга эга бўлишлари шарт, албатта. Мактабдаги дарслар, ўқитувчи тавсиясига кўра ўрганилган махсус асарлар бу хил билимни ҳосил қилишга имкон беради. Китобчада ўқувчиларнинг бадият бўйича олган билимларини мустаҳкамлаш мақсадида шеърӣ санъатлар, аруз илми ва мумтоз қофияга доир қисқача маълумотларни бериш мақбул кўринди.

Тест саволлари устида ишлаш жараёнида ўқувчиларнинг мазкур соҳадаги билим ва малакаларини мустаҳкамлаш мақсадида изоҳли жавоблар кўрсатгичини илова тарзида келтирдик. Бу кўрсаткич ўқувчилар аниқлаган жавобларнинг тўғрилигини текшириб кўришдан ташқари шеърӣ санъатлар, вазн ва қофия соҳасидаги маълумотларни такомиллаштириб боришга ҳам ёрдам беради, деб умид қиламиз.

I. ШЕЪРИЙ САҢЪАТЛАР

Минг йиллик тарихга эга бўлган мумтоз адабиётимизда бадийят масаласи ҳамisha шеър аҳлининг диққат марказида бўлиб келган. У ёки бу ижодкор салоҳияти ҳақида сўз борганда, унинг нималарни тасвирлагани эмас, асосан, қандай тасвирлаганига эътибор қаратилган. Жумладан, адабий асарларда шеърый саңъатлардан фойдаланиш маҳорати ҳамма асрларда бадий саңъаткорликнинг асосий қирраларидан бири сифатида баҳоланган.

Маълумки, шеърый саңъатлар бадий асарда ифодаланган ғояларнинг ҳаётийроқ, таъсирчанроқ ифодаланишига, лирик ва эпик тимсолларнинг ёркинроқ гавдалантирилишига, мисралар, байтлар, бандларнинг лафзий назокати, мусиқийлиги, жозибаторлигини таъминлашга хизмат қилган.

У ёки бу шоир ижодига, у ёки бу бадий асарга баҳо берилад экан, ижодкор ифодалаётган ғоя ўз аксини топган ижтимоий-сиёсий, фалсафий-ахлоқий, маърифий-тарбиявий муаммолар моҳияти ва кўлами, бадий тимсоллар жилоси билан бир вақтда қўлланган шеърый саңъатларнинг ранг-баранглиги, мантиқий асосланиши, асар мазмунини очишдаги ўрни ва аҳамияти каби масалаларга ҳам алоҳида диққат қилинган.

Адабиётимиз тарихи яна шундан далолат берадики, шеърый саңъатлар шоир бадий салоҳиятини кўз-кўз қилиш, унинг хилма-хил саңъатлардан моҳирона фойдаланиш усуллариини намойиш этиш эмас, балки ижодкор бадий тафаккур даҳосининг кўлами, юксак ижтимоий-ахлоқий ғояларни жилолантириш саңъаткорлиги ифодаси бўлиб келган.

МУБОЛАҒА

Муболаға араб тилида «катталаштириш», «кучайтириш» маъносини билдириб, адабий асарда тасвирланаётган бадий тимсол ҳолати ёки ҳаракатини бўрттириб, кучайтириб ифодалаш саңъати демакдир. Бу хил тасвирда бадий тимсол хусусиятлари яққолроқ намоён бўлади, ўқувчи кўзи олдида ёркинроқ гавдаланади. Алишер Навоийнинг

Меҳр эмас, оҳим ўтидин кўкка етмиш бир шарар,
Айб эмастур гар десам: «Дам урсам афлок ўртанур»

байтида ошиқнинг севгилиси ҳажрида чеккан изтироблари ғоятда кучайтириб тасвирланган: кўкдаги куёш ошиқ ерда

чеккан оқ ўтининг бир учқуни эмиш. Бу хил бўрттирилган тасвир туфайли ошиқ қиёфаси, руҳий ҳолати, ички олами, қалбида мавж урган эҳтирослари таъсирчан, жозибали ифодаланган. Ўқувчи албатта бу хил тасвирнинг шартли эканини ҳис этади, унинг воситасида ёридан айрилган инсон кечинмаларининг энг юқори даражасини ақлан англайди ҳамда ошиқ қалбининг изтироблари ҳақиқатан ҳам ниҳоят даражада кучли эканига ишонч ҳосил қилади.

Муболаға таблиғ, игроқ, гулувв деб аталган уч турга бўлинади.

Таблиғ ақлан ишониш мумкин бўлган, ҳаётда ҳам юз бериши мумкин бўлган муболағадир. Алишер Навоийнинг «Келмади» радифли ғазалидаги

Кеча келгумдур дебон ул сарви гулрў келмади,
Кўзларимга кеча тонг отқунча уйку келмади

байтининг иккинчи мисрасида шу хилдаги муболаға қўлланган. Зеро, висол ваъдасини берган гўзалнинг келмагани оқибатида ошиқнинг кечаси билан ухламай чиқиши оддий ҳаётий воқеа бўлмай, муболағали тасвирдир, чунки шундай ҳолларда ҳамма ошиқлар ҳам ухламай чиқадилар, дейиш хато бўлурди. Лекин бу муболағали тасвирни, яъни ошиқнинг туни билан ухламай чиқишини ақлан тасаввур ҳам қилиш мумкин, бундай ҳодисалар оз бўлса-да, ҳаётда юз бериб туради. Ҳаёт воқелигини шу тарзда бироз бўрттириб тасвирлаш муболағанинг таблиғ деб аталиши биринчи даражаси ҳисобланади.

Муболағанинг иккинчи даражаси **игроқ** деб аталади. Игоқ белги ёки ҳаракатни ақлан ишониш мумкин бўлса ҳам, ҳаётда юз бериши мумкин бўлмаган тарзда кучайтириб тасвирлаш демакдир. «Фарҳод ва Ширин» достонида Шириннинг оти оёқлари чирмашиб йиқилай деганда, Фарҳод бориб отни кўтариб олиши воқеаси тасвирланади. Шоир ёзишича:

Чу ошиқ онглади қилғоч тааммул,
Ки елдин тушқудекдур ер уза гул.
Ер ўпмакликка мажнундек ҳам ўлди,
Кўёш остида гардундек ҳам ўлди.
Кўтарди орқасига бодпони,
Нечукким бодпо ул дилрабони.
...Чу икки-уч йиғоч гом урди шайдо,
Бўлуб олинда қасру ҳавз пайдо,
Қадамни қўйди қаср айвони сори,
Саломат раҳши бирла шаҳсувори.

Фарҳоднинг 1,5—2 км йўлни от ва Ширинни кўтарган ҳолда босиб ўтишини ақдан қабул қилиш мумкин бўлса ҳам, бундай воқеанинг ҳаётда юз бериши мумкин эмаслиги кўзга ташланиб турибди. Бинобарин, Навоий бу ўринда муболаға-

нинг ифрок деб аталган иккинчи даражасига мурожаат қилган экан.

Муболаганинг учинчи даражаси **ғулув** деб аталади. Ақл ҳам бовар қилмайдиган, ҳаётда ҳам юз бериши мумкин бўлмайдиган тарзда тасвирлаш шундай санъат саналади.

Шоир муайян белги, ҳолат ёки ҳаракатларни шу хил тасвирлар экан, уларга ишонтириш мақсадини кўзламайди, албатта. Аммо бу хил бадиий манзаралар тасвирланаётган белги, ҳолат ёки ҳаракатнинг энг юқори даражаси ҳақида тасаввур ҳосил қила олади, тасвирнинг ноёблиги эса ўқувчига эстетик завқ бағишлайди. Шунинг учун шоирлар бу хил муболагадан кенг фойдаланганлар.

Алишер Навоийнинг

Ҳар қизил гулким, юзунг шавқиди олиб исладим,
Етқач оҳим шуъласи-они сариг гул айладим

байтига диққат этсак, унда ғулув қўлланганига ишонч ҳосил қиламиз. Зеро, шоир тасвирича, ошиқ ўз севгилисининг қизил юзини соғиниб қизил гулни олиб ҳидлар экан, охи шуъласидан у сариг гулга айланибди. Тасвирланаётган ушбу ҳодисани ақлан ҳам қабул қилолмаймиз, яъни қизил гулнинг инсон охи билан сариг гулга айланишига ақлимиз бовар қилмайди ҳам, бу хил ҳодиса ҳаётда юз бериши мумкин ҳам эмас. Аммо лирик қаҳрамон ҳолатини шу тарзда бўрттириб тасвирлаган шоир ўқувчини ошиқ кечинмаларининг нақадар кучли эканига ишонтира олади, ҳаётий бўлмаган ҳодиса ҳам унинг тасаввурида ҳақиқатга айлангандек бўлади.

ТАШБИХ

Ташбиҳ — Шарқ адабиётида кенг тарқалган санъатлардан бири бўлиб, «ўхшатиш» маъносини ифодалайди. Икки нарса ёки тушунчани улар ўртасидаги ҳақиқий (реал) ёки мажозий муносабатларга кўра ўхшатиш санъатидир. Ташбиҳ санъати тасвирланаётган шахс, буюм ёки тушунчани ўқувчи кўз ўнгиде аниқроқ, жозибалироқ гавдалантиришга хизмат қилиб, асар тимсоллари маънавий қиёфасини ёрқинроқ очиш, бинобарин, шоир ғоясини ўқувчи онгига тўлароқ етказишга имкон беради.

Масалан, Фурқатнинг

Лабинг гунча, юзинг икки қизил гул,
Қадинг сарву, сочинг гўёки сунбул

байтида маъшуқанинг аъзолари аниқ нарсаларга: лаби гунчага, юзи қизил гулга, қади сарвга, сочи эса сунбулга ўхшатилади. Бинобарин, бу ўринда ҳақиқий ташбиҳ қўлланилган.

ТАМСИЛ

Тамсил «мисол келтириш» маъносини билдириб, шеър байтининг биринчи мисрасида ифодаланган фикрга далил сифатида иккинчи мисрада ҳаётӣй бир ҳодисани мисол қилиб келтиришга асосланган санъатдир. Биринчи мисрадаги фикр билан келтирилган мисол ўртасидаги муносабат — мантиқий алоқа кўпинча қиёсий йўналишда бўлиб, ижодкор диққати ҳам бадий тафаккур билан ҳаётӣй воқелик орасидаги ўхшашликка қаратилган бўлади. Бошқача қилиб айтганда, биринчи мисрада баён қилинган фикр ҳаётӣй ҳодисага ўхшатилади, шоир ифодалаётган образлар ҳаётӣй мисолдаги нарса ёки тушунчаларга ғоятда мос бўлиб тушади.

Лутғийнинг

Эй кўнгул, жонни хаёли олида қил пешкаш,
Ҳар нима бўлса азиз, элтур киши меҳмон сори

байтида иккинчи мисрада келтирилган ҳаётӣй ҳодиса — мезбоннинг ўзи учун энг азиз бўлган нарсани меҳмон олдига қўйиши биринчи мисрадаги фикр қиёси эмас, балки далили, тасдиқига хизмат қилади. Байтдаги «Ҳар нима азиз бўлса, киши меҳмонига тутади, шунинг учун, эй кўнгул, сен ҳам жонингни, яъни энг азиз нарсангни ёр хаёлига пешкаш қил», — деган мазмун ҳам тамсил моҳиятини кўрсатиб турибди.

ҲУСНИ ТАЪЛИЛ

«Ҳусни таълил» арабча «чиройли далиллаш» маъносини билдиради. Адабий асарларда тасвирланаётган бирор ҳодисага шоирона бирон сабаб кўрсатиш санъати шу ном билан аталади. Масалан, мана бу байтда Навоий ҳусни таълил санъатидан фойдаланган ҳолда такрорланмас тимсолий ифода яратган:

Қатра қонларким томар кўксимга урғон тошдин,
Заҳмдиндир демаким, қон йиғлар аҳволимга тош.

Ҳижрон аламига чидай олмаган ошиқ ўз кўксига тош урар экан, ерга қон томмоқда. Шоир таърифича, бунинг сабаби тошнинг баданга еткизган яраси эмас (қон ярадан оқаётгани йўқ), балки ошиқ қалбига урилган тош унинг бағридаги ғамнинг кучлилигига чидай олмасдан қонли ёш тўкиб йиғламоқда. Кўринадики, бу хил таълил — сабаб образли фикрнинг кучайтирилишига хизмат қилган.

ТАЖОҲУЛИ ОРИФОНА

«Билиб туриб билмасликка олиш» маъносини ифодаловчи ушбу шеърий санъат шоирнинг байтда акс эттирилаётган бирон образли иборани аниқ айтмасдан ўзини билиб билмасликка олгандек кўрсатишини назарда тутлади. Тажоҳули орифона қўлланган байтларда кўпинча маҳбуба қиёфаси қиёсий ҳолда тасвирланади, бир ёки бир неча нарсага ўхшатилади, лекин узил-кесил фикр билдирилмайди. Шоирнинг ўзини билиб билмасликка солиши шартли бўлиб, асл мақсад таъриф ёки тавсифдан, ёр қиёфасини муболағали тарзда гавдалантиришдан иборат бўлади. Масалан, Лутфийнинг

Малак ё хур, билмон ё парисан?
Бу рафтор ила ё кабки дарийсан?

байтида шоир маъшуқани малак, хур, пари, кабки дарийларга ўхшатади-ю, аниқ қайси бири эканини таъкидламай, ўзини билмасликка солади. Аслида эса у маҳбубани шуларнинг барчасига қиёслаб, унинг бениҳоя гўзаллигига диққатимизни қаратапти. Атоийнинг

Менгларинг мушки Хўтан ё нуқтаи жондур, бегим?
Энглариинг варди Эрам ё боғи ризвондур, бегим?

байтида маҳбуба менглари мушки Хўтанга, жон нуқтасига, энглари эса Эрам атиргули, жаннат боғига қиёс қилинади-ю, лекин қайси бирига ўхшаши аниқ айтилмайди. Чунки мақсад ҳар иккисига ташбиҳ қилишдир. Шоир маҳбуба менгларининг қоралик, хушбўйликда Хўтан мушкига, гўзалликда жон нуқтасига, энгларининг эса ҳам Эрам атиргули, ҳам жаннат боғига ўхшашини таъкидлаётти, халос.

ТАШХИС

Ташхис («жонлантириш») ҳайвонлар, қушлар, жонсиз нарсаларга инсон хусусиятларини кўчириш санъатидир. Масалан, Лутфийнинг

Кун пардага кириб юзунг ойн ҳаёсидан
Йиғлар ўзию, ораға тортар саҳобни

байтига диққат қилсак, қуёшга инсоннинг уялиш, йиғлаш каби хусусиятлари кўчирилганини кўрамиз. Навоийнинг

Қатра қонларким томар кўкsumға урған тошдин,
Заҳмдиндур демаким, қон йиғлар аҳволимға тош

байтида тош инсонга хос йиғлаш хусусиятини касб этган. Оғаҳий битган

Гули рухсорини ногаҳ тамошо айласа булбул,
Фигонлар тортибон ўтлуғ гули ахмарни ёд этмас
байтида эса булбул қиёфасида инсонга хос томоша қилиш
хусусияти ифодаланган. Фурқат қаламига мансуб

Кўрганда қоматингиз бўлғай ҳижил сановбар,
Товус жилвасидин рафторингиз чиройли
байтида сановбар ҳижил бўлади, товус жилва қилади. Булар
инсоний хусусиятлар, албатта.

Бадий ижодда инсонга хос хусусиятлар фақат ҳайвон-
лар, қушлар, аниқ нарсаларгагина эмас, мавҳумий тушунча-
ларга ҳам кўчирилади. Чунончи, Алишер Навоийнинг

Муграйиб андоқ синук кўнглум бузулурким, сипехр
Булъажаб ҳолимга юз минг кўз била ҳайрон бўлур
байтида мавҳумий тушунча бўлган сипехрга инсон ҳаракати
кўчирилган бўлса, Фурқатнинг

Агар келса, кетар ҳолим кўрубон
Ажал жонимни олмасдин уёлиб

байтида мавҳумий тушунчани ифодаловчи ажал инсонга ўх-
шаб ҳаракат қилади.

Ҳайвонлар, қушлар, жонсиз ва мавҳумий нарсаларни шу
хилда тасвирлаш воситасида шеърӣ асар муаллифи илгари
сураётган муайян ғоялар аниқроқ ифодаланади, тасвирла-
наётган лирик ёки эпик тимсоллар ёрқинлик, жонлилик,
жозибдорлик касб этади.

ИНТОҚ

«Сўзлатиш», «гапиртириш» маъносидаги интоқ санъати
бадий асарда ҳайвонлар ёки жонсиз нарсаларни одамларга
ўхшатиб сўзлатишни назарда тутади. Жумладан, Алишер На-
воийнинг «Лисонут тайр» достонида қушлар одамлар каби
сўзлатилган. Масалан, товус:

Мен қушеман қасру гулшан зийнати,
Нақшу рангим аҳли олам ҳайрати.
Суратим гулшанга оройиш дурур,
Ҳайъатим кўрганга осойиш дурур...

деса, Бургут:

Манга ҳолат ўзга қушлардек эмас,
Кумрию булбулдек эл васфим демас.
Савлатим муфритдуру қаҳрим ямон,
Тоғ мулки ичра менмен қаҳрамон

дея фахрланади. Гулханийнинг «Тева билан Бўталоқ», «Маймун билан Нажор» масалларида ҳам ҳайвонлар одамлардек гапирдилар.

ТАЛМЕХ

Талмеҳ («назар солмоқ») шеър ёки насрда машҳур тарихий воқеалар, афсоналар, адабий асарлар ёки мақолларга ишора қилмоқ санъатидир.

Шоирлар муҳаббат мавзусидаги асарларида кўпинча Шарқда кенг тарқалган «Фарҳод ва Ширин», «Лайли ва Мажнун», «Вомиқ ва Узро», «Тоҳир ва Зуҳро» каби қиссалар, дostonларнинг қаҳрамонлари номига ишора қиладилар. Ўқувчи у ёки бу номга ишорани кўрар экан, унинг кўз олдида ўша қисса, дoston, афсона мазмуни, унинг қаҳрамонлари ҳаёти, севгиси, кураши, фожиали тақдири жонланиб, шоир демоқчи бўлган гоёни, фикрни, туйғуни ёрқинроқ тасаввур қилади, чуқурроқ англаб етади. Зеро, бу жараёнда ўқувчи ўзи мутоала қилаётган асар қаҳрамони ҳаёти, туйғулари, маънавий қиёфасини ўша машҳур қисса, афсона қаҳрамони билан қиёслайди. Масалан, Лутфийнинг

Хусни наслидин сенингдек ой пайдо бўлмади,
Моҳи Канъоний дағи ҳам мунча зебо бўлмади

байтидаги «Моҳи Канъоний»га ишорани кўрар экан, дарҳол кўз олдида машҳур «Юсуф ва Зулайҳо» дostonи, ундаги Юсуф қиёфасини келтиради. Маълумки, Юсуф жаҳондаги бор гўзалликнинг ўндан тўққизини ўзида мужассамлантирган инсон. Ўқувчи энди Лутфий тасвирлаган маҳбубани Юсуф билан қиёслаб, унинг Юсуфдан ҳам гўзаллиги ҳақидаги тасаввурга эга бўлади.

Шеърятимизда Шарқда кенг машҳур бўлган муҳаббат қиссалари, уларнинг қаҳрамонлари номларига ишора қилиш ҳам жуда кўп учрайди. Алишер Навоийнинг

Сендин ўрганган киби Лайлоу Ширин зулму кин,
Мендин ўрганмак керак Мажнун била Фарҳод ишқ,

Увайсийнинг

Жафо тегди бошимга Лайлию, Ширину Узродин,
Букун Вомиқ ила Мажнуну Фарҳодимни соғиндим

каби байтларидаги талмеҳлар шу хил ишоралардир.

ЛАФФ ВА НАШР

«Йиғиш ва ёйиш» маъносини ифодаловчи ушбу санъат шеър байтида аввал бир неча нарса ёки тушунча номини кетма-кет келтириб, кейин улар ҳақидаги ҳукмларни кетма-кет баён қилишни назарда тутати. Бундан асосий мақсад эса номлари келтирилган нарса ёки тушунчаларни бўрттириб, кучайтириб тасвирлашдир.

Аввал саналган («йиғилган») номлар тартиби билан улар ҳақидаги ҳукмлар тартиби муносабатига кўра лафф ва нашр «мураттаб» («тартибли») ва «нумураттаб» ёки «ғайри мураттаб» («тартибли бўлмаган») турларга бўлинади. Масалан, Лутфийнинг

Қошинг, ирнинг, юзунг, эй рашки ризвон,
Ҳилолу кавсару боғи жинондур

байтининг биринчи мисрасида лаффта аввал қош, сўнг ирн (лаб), кейин эса юз саналади, иккинчи мисрадаги «нашр», яъни маҳбуба аъзолари ҳақидаги ҳукмлар тартиби биринчи мисрадаги сўзларга мувофиқ келади, яъни биринчи турган «қош» сўзига иккинчи мисрада биринчи бўлиб турган «ҳилол» ташбиҳи, иккинчи турган ирн (лаб) сўзига иккинчи бўлиб келган кавсар ташбиҳи, учинчи турган «юзунг» сўзига эса учинчи — боғи жинон ташбиҳи мос бўлиб тушади.

Атоий қаламига мансуб

Ёд қилмас зулфу рухсору хатингни кўргали,
Лолау насрину сунбул-бирла райҳондин кўнгул

байтидаги лафф ва нашр эса нумураттаб саналади. Зеро, биринчи мисрадаги биринчи бўлиб турган зулф сўзига иккинчи мисрада биринчи бўлиб келган лола ташбиҳи мос келмайди, зулфга учинчи турган сунбул мувофиқдир. Биринчи мисрада иккинчи бўлиб турган рухсор сўзига эса иккинчи мисрада биринчи бўлиб турган лолау насрин мувофиқдир. Биринчи мисрадаги учинчи бўлиб турган хат сўзига иккинчи мисрада тўртинчи бўлиб турган райҳон ташбиҳи мос келади. Кўриниб турибдики, лафф билан нашр тартиби мувофиқ эмас. Худди шунингдек, Бобурнинг

Оғзию икки зулфию қади бўлмаса манга
Райҳону сарву гунча кўрардин малолдур

байтидаги лафф ва нашр ҳам шу каби нумураттабдир.

РУЖУЪ

Ружуъ — арабча «қайтиш» маъносини билдириб, шеъриятда шоирнинг олдинги мисра ёки байтда ифодалаган фикри, қўллаган бадиий тасвирий воситасидан қайтгандек бўлиб, кейинги мисра ёки байтда унга қараганда кучлироқ ифода, шеърий санъатни келтириш ёки олдинги фикрни аниқлаштириш, тўлдириш усулидир. Мумтоз шеъриятимизда ружуъ усули айниқса ташбиҳ қўлланган мисраларда кўпроқ учрайди. Масалан: «Фарҳод ва Ширин» достонидаги

Вале ёдиға бу келдиким ул ой,
Демай ой, офтоби олам орой

байтида ҳам биринчи мисрада Ширин ойга ўхшатиш билан бўлса, сўнг шоир бу тасвирдан чекиниб, янада кучлироқ ташбиҳга мурожаат этади: энди қизни оламга безак бўлган офтобга қиёс қилади. Ҳар иккала ташбиҳга назар ташласак, уларнинг кетма-кет қўлланишида муайян изчиллик оқланганини кузатамиз.

Мисоллар:

Шажар яфроғи бўлди қахрабодек,
Демакки қаҳрабо, меҳри самодек.

(«Фарҳод ва Ширин»)

Кишига ўхшамас, гўё паридур,
Пари йўқ, офтоби ҳоварийдур.

(«Фарҳод ва Ширин»)

ИСТИОРА

Истиора арабча сўз бўлиб, «бирон нарсани омонатга (вақтинча) олмоқ» деган маънони ифодалаб, адабий асарда сўзни ўз маъносидан бошқа бир маънода, аниқроғи уни ҳақиқий маъносида эмас, балки мажозий бир маънода қўллаш санъати саналади. Кўпинча бу икки маъно ўзаро ўхшашликка асосланади. Шу жиҳатдан истиора ташбиҳ санъатига яқин туради. Истиора аксар ҳолларда ташбиҳи кинояга, яъни мушаббихи туширилган ташбиҳга тенг келади. Масалан, Бобурнинг

Сен, эй гул, қўймадинг саркашлигингни сарвдек ҳаргиз,
Оёғингга тушуб барги хазондек мунча ёлбордим

байтидаги «гул» сўзи ўз маъносида қўлланаётгани йўқ, яъни шоир ҳақиқий гулга эмас, балки гул каби гўзал маҳбубага

муружаат қилмоқда. Бинобарин, гул сўзи маҳбуба, инсон маъносида ишлатилияпти. Шунинг учун уни истиора деб ҳисоблаш мумкин.

Навий қаламига мансуб

Сен лабинг сўрган сойи мен қон ютармен, эй ҳабиб,
Сен май ичгилким, манга хуни жигар бўлмиш насиб

байтидаги «қон ютарман» ибораси ҳам ўз маъносида қўлланмаган, балки «изтироб чекаман» маъносини англатади. Демак, у ҳам истиора бўла олади.

Адабиётшуносликда истиора ташбиҳдан кучли саналади. Зеро, «эй гул каби гўзал маҳбуба» ифодасига кўра «эй гул» ибораси кучлироқ, таъсирчанроқ жаранглайди.

ТАНСИҚ АС-СИФАТ

Тансиқ ас-сифат санъати шеърда тасвирланаётган шахс ёки нарсага хос белгиларни кетма-кет келтириш, уларни бир неча жиҳатдан тасвирлашни назарда тутати. Масалан, Муқимийнинг

Хуш табассум, хуш калому, хуш равиш рафтор ҳам
Андалиби бўстондек хуш наво дилдорсиз

байтида маҳбубага хос сифатлар, унинг хуш табассум, хуш калом, хуш рафтор ва хуш наволиги кетма-кет санаб кўрсатилган. Отаҳий қаламига мансуб

Жамолнинг шавқида ёқти фалакни ўтлуғ афғоним,
Бори ер юзини тўфонга берди чашми гирёним,
Эшит додимни энди дардинг ўлди қосиди жоним,
Нигорям, меҳрибоним, макримат тахтида султоним

бандининг охирги мисрасида маъшуқа турли жиҳатдан васф қилинган.

КИНОЯ

Киноя «бир фикрни яширин ифода этмоқ» маъносидаги сўз бўлиб, баён илмида уни «Ҳам ҳақиқат, ҳам мажоз маъноси англашиладиган сўз», — деб изоҳланади. Чунончи, Алишер Навоийнинг «Лайли ва Мажнун» дostonидаги

Кўк гулшани гуллари тўкилди,
Гулларки тўкилди, гунча кулди.
Кўк боғида гуллар ўлди нобуд,
Ер боғида гуллар ўлди мавжуд

байтларидаги «гуллар тўкилди» сўзлари ўз маъносида «боғда гулларнинг тўкилиши»ни ифодалайди. Ушбу байтда эса «кўк гулшани гуллари тўкилди» ибораси «юлдузлар йўқолди» маъносини акс эттиради, бинобарин ўз маъносида эмас, кўчма, мажозий маънода қўлланмоқда. Шунга кўра у киноя ҳисобланади.

ИРСОЛИ МАСАЛ

Ирсолли масал «мақол киритиш» маъносини билдириб, шеърят ва насрда ифодаланаётган бирон фикрни исботлаш учун халқ мақолини келтириш санъати саналади. Масалан, Навоийнинг

Ўқларинг кўнглумга тушгач куйди ҳам кўз, ҳам бадан,
Ким куяр улу қуруғ чун найситонга тушди ўт

байтининг иккинчи мисрасида келтирилган «қамишзор (найистон)га ўт тушса, ҳўлу қуруғ барабар ёнади» мақоли биринчи мисрада айтилаётган фикрни далиллаш воситасида янада чуқурлаштиришга хизмат қилган. Шунингдек, шоирнинг

Чун масал бўлди сочинг зулм ичра ёшурмоқ не суд,
"Мушк исин ёшурса бўлмас", бу масал машхур эрур

байтининг иккинчи мисрасида қўлланган «мушк исини яшириб бўлмайди» мақоли ҳам аввалги мисрадаги фикр — маъшуқа сочининг хушбўйлиги ҳақидаги фикрни таъкидлашга ёрдам берапти.

ТАЗМИН

Тазмин («бир нарсани иккинчи бир нарса орасига қуймоқ») — шеърга ўзга бир шоир асаридан бирон мисра, бир ёки бир неча байт киритиш санъатидир. Шоирлар баъзан бошқа асарлардан танланган байт ёки мисраларни турли мақсад билан ўз шеърларида келтирганлар. Жумладан, Машраб ўзининг

Сенсан севарим, хоҳ инон, хоҳ инонма,
Қондур жигарим, хоҳ инон, хоҳ инонма.
Ғам шоми фироқингда кабоб этти фалакни,
Оҳи саҳарим, хоҳ инон, хоҳ инонма

тарзида бошланувчи ғазалида Лутфийнинг машхур

Сенсан севарим, хоҳ инон, хоҳ инонма,
Қондур жигарим, хоҳ инон, хоҳ инонма

байтини айнан келтиради.

САВОЛУ ЖАВОБ

Саволу жавоб — шеър мисраларида икки шахс, кўпинча ошиқ билан маҳбуба ўртасидаги савол ва жавобни акс эттириш усули. Масалан, Фурқатнинг машҳур «Кашмирда» деб аталмиш газалидаги

Айдим: «Эй жон офати, зулфингта бўлмишман асир!»

Айди: «Бу савдони қўй, умринг ўтар занжирда!»

«Нуқта лаб устида бежодур», — дедим, айди кулиб:

«Саҳв қилмиш котиби кудрат магар таҳрида».

Айди: «Эй бечора, қилдинг на учун тарки ватан?»

Мен дедим: «Фурбатда Фурқат бор экан тақдирда!»

байтлари «саволу жавоб» усулида яратилган.

ИҚТИБОС

«Илм ўзлаштирмақ» маъносидаги бу сўз Қуръон оятлари ва пайғамбар ҳадисларини шеър ичида келтириш ёки уларнинг мазмунини шеърда ифодалаш санъати номидир. Мусулмон мамлакатларининг шоирлари бу усулга кенг мурожаат қилиб, ўзларининг лирик ва лиро-эпик асарларида оятлар ва ҳадисларни келтирганлар. Ҳадисларга бағишлаб ёзилган «Арбаин»лар ҳам иқтибос усулида яратилган. Масалан, Алишер Навоий «Арбаин»идаги

Оналарнинг оёғи остидадур

Равзаи жаннату жинон боғи.

Равза боғин висолин истар эсанг,

Бўл онанинг оёғи туфроғи

қитъасида Муҳаммад Расулulloҳнинг «Ал жаннату тахта ақда-ми уммаҳатикум», яъни «Жаннат оналар оёғи остидадир» деган ҳадислари келтирилган. Шу туфайли ушбу қитъани иқтибос саналади.

ТАЖНИС

Тажнис (ёки жинос) шеър байтида маъно жиҳатидан ҳар хил, аммо шакли бир хил ёки шаклан бир-бирига яқин икки сўзни келтириб, улар воситасида муайян фикр, лавҳа ёки тимсолни таъсирчан ифодалаш санъатидир. Лутфийнинг

Улким кўнгул олди зулфи холи,

Кўнгулдин эмас хаёли холи

байтидаги қофиядош холи сўзлари шаклан бир хил бўлса-да, лекин икки хил маънони ифодалайди: биринчи мисрада

маҳбуба юзидаги холни бйлдирса, иккинчи мисрада «холи эмас» иборасидаги маънони англалади.

Айни вақтда иккинчи мисрадаги «хаёли» ва «холи» сўзлари ҳам шаклан бир-бирига яқиндир. Бу икки сўзни араб ёзувида ифодаласак, ўзаро яқинлик янада аниқроқ кўзга ташланади. «Хаёли» сўзи таркибидаги «ё» ҳарфини туширсак, бу сўз «холи» сўзи билан бир хил шаклга киради. Бундай шаклан бир-бирига яқин сўзлар ҳам шаклдош саналиб, уларни бир байтда қўллаш тажнис санъатини вужудга келтиради.

ТАЖНИСИ ТОММ

Тажнислар сўзларнинг шаклан бир хиллиги ёхуд яқинлигига кўра икки турлидир. Икки сўз ҳам унли, ҳам ундошлари жиҳатидан (араб ёзувида эса нуқталари ва ҳаракатлари жиҳатидан ҳам) бир-бирига тўла мос бўлиб тушса, бу хил тажнисларни **тажнис томм**, яъни тўлиқ тажнис деб юритилади.

Мисоллар:

Сўзум бикрини кўргўз шаҳга ширин,
Шаҳиким қилди Хисравларни Ширин.

(Хоразмий)

Манга сенсиз, бегим, кундуз кечадур,
Дарега, сенсизин умрум кечадур.

(Хўжандий)

ТАЖНИСИ МУРАККАБ

Томм (тўлиқ) тажнисларнинг бир тури мураккаб (таркибли) тажнис деб аталади. Бу хил тажнисларда шаклдош сўзларнинг бири бир сўздан, бошқаси икки сўздан иборат бўлиши мумкин. Масалан, Хўжандий «Латофатнома»сидаги

Юзунгни ҳақ жаҳон гулзори қилди,
Юзунгни кўрдю гул зори қилди

байтидаги «гулзори» ва «гул зори» сўзлари ўз таркибига кўра мураккаб тажниси томмни юзага келтирган. Шу дostonдаги

Лабинг лаъли Бадахшон, тишларинг — дур,
Садаф оғзинг қурутгон тишларингдур,

...Жамолингни кўруб гул гулча бўлғай,
Тор оғзингдек магар гулгулча бўлғай,

...Фироқ ўтинда бағрим бўлди бирён,
Қачон бўлғай фироқинг иши бир ён,

...Қошинг нуну, кўзинг айна **балодур**,
Уған қилсун жамолингдин **бало дур**
каби байтларда ҳам шу хил тажнисларга дуч келамиз.

ИЙҲОМ

«Ийҳом» араб тилида «шубҳага солиш» деган маънони ифодалайди. Мумтоз адабиётда эса ийҳом икки хил тушунчани ифодаловчи, шунингдек ҳақиқий ва мажозий маъноларга эга бўлган сўз ёки сўз бирикмасини шеърятда қўллаган ҳолда бир байтда икки хил маънони ифода этиш санъатидир. Масалан, Навоийнинг

Бош қўяй дедим оёғи туфроғига, деди: «Қўй»,
Бўса истаб лаъли рангин сўрдум, эрса деди: «Ол»

мисраларининг биринчисидаги «қўй» сўзини икки маънода: «майли қўя қол» ҳамда «қўй, керакмас» маъносида тушуниш мумкин. Шунга кўра мисра мазмуни ҳам мусбат, ҳам манфий маънода англашилади. Иккинчи мисрадаги «рангин» сўзи «рангини» ҳамда «қизил» маъносини, «ол» сўзи ҳам «ола қол» ва «қизил» маъносини англата олади. Бинобарин, мисрани «Бўса истаб, лаби рангини сўрасам, «қизил» деди ҳамда «бўса истаб, лаълдек қизил лабини тиласам, ола қол деди» маъносида тушунилиши мумкин.

ТАНОСУБ

Шеър байтларида маъно жиҳатидан бир-бирига яқин тушунчаларни англатувчи сўзларни қўллаб, улар воситасида образли ифодалар, лавҳалар яратиш санъати **таносуб** деб аталади. Масалан, Лутфий қаламига мансуб

Сен хусн ила бойсан, сенга чун фарз дурур ҳаж,
Қил тенгри учун Каъбаи кўнглумни зиёрат

байтида ҳаж воқеаси билан алоқадор тушунчаларни билдирувчи **ҳаж, фарз, тенгри, Каъба, зиёрат** сўзларининг бир ўринда келтирилиши шоирга ошиқ ва маҳбуба муносабатларини таъсирчан ифодалашга ёрдам берган. Оғайнинг

Соз базмидин наво ушшоқға махсус ўлуб,
Чангдек фарёдлар маҳзуну дилзоримга хос

байтида эса мусиқа санъатига оид **соз, наво, ушшоқ, чанг, базм** сўзлари жамланган. Улар воситасида шоир ошиқ ички кечинмаларини жозибали бир тарзда акс эттиришга эришган. Мазкур ижодкор томонидан битилган

Қўйғил пиёда рух раҳи хизматга, эй кўнгул,
Гар шоҳдин йироқ тушубон бўлсанг отсиз.
Фарзин мисол юрма вале ҳар тарафга каж,
То фил сургасен бу бисот ичра мотсиз

байтларида шахмат ўйинига махсус **пиёда, руж, шоҳ, от, фарзин, фил, мот** сўзларининг қўлланиши муҳим бир ижтимоий фикрни ёрқин ифодалашга имконият яратган.

ТАЗОД

Тазод сўзи «зид қўйиш», «қаршилантириш» маъноларини ифодалайди. Шу сўз билан аталувчи шеъринг санъат эса байтда маъно жиҳатидан ўзаро зид, қарама-қарши бўлган сўзларни қўллаб, таъсирчан бадий тимсоллар, лавҳалар яратишни назарда тутлади. Масалан, Лутфийнинг

Раҳм қилғил бандага, эй шоҳ, ул тенгри учун
Ким этар бизни гадо, ул сизни султон айлаган

байтини кўздан кечирсак, ундаги банда — шоҳ, гадо — султон сўзлари ўзаро зид маъноларни ифодалашни, шбир уларни қўллаш билан маҳбуба ва ошиқ муносабатларини ёрқин акс эттирганини кўрамиз. Оғаҳийнинг

Заҳри ҳажрини берур ҳар дам манга бу, васлининг
Нўшини инъом этар бисёр мандин ўзгага

байтида келтирилган зид маъноли заҳр — нўш, васл — ҳажр, манга — ўзгага сўзлари ҳам маҳбуба бевафолигини таъсирчан ифодалашга имкон берган.

Тазод санъатидан мумтоз шеърятимизда жуда кенг фойдаланилган.

ИШТИҚОҚ

Иштиқоқ («сўздан сўзни ажратмоқ») шеър байтларида ўзақдош сўзларни қўллаш санъатидир. Масалан, Навоийнинг

Қилса зулм ул золим, элни қилмағил, ё раб, забун,
Чун тазалумдур ишим, доим мени мазлум қил

байтидаги зулм, золим, тазалум, мазлум сўзлари;

Дедилар: «Аҳбоб дардиға ҳабиб айлар даво,
Ваҳки мен куйдим муҳаббаттин, эмас воқиф ҳабиб

байтидаги аҳбоб, муҳаббат, ҳабиб сўзлари;

**Толиб улким, топмасанг доғи бу баским айламас
Бир нафас гофил сени матлуб ёдидин талаб**

байтидаги толиб, матлуб, талаб сўзлари ўзакдош бўлиб, иштиқоқ санъати асосида қўллангандир.

ТАЪДИЛ

«Тўғриламоқ» маъносидаги бу сўз шеърда содда отларни тартиб билан келтириш санъатини ифодалайди. Чунончи, Лutfийнинг

**Жингу малаку хур чаман ичра кўрунмас,
Юзунг ойидин барчаси шарманда дагулму?**

ёки

**Қилғали ойдек юзининг мусхафина бир назар
Кўрмадим дарсу вазойиф нусхау дафтарни ҳеч**

байтларида жин, малак, хур; дарс, вазойиф, нусха, дафтар сўзлари — содда отлар маълум тартиб билан келтирилган бўлиб, иккинчи мисрада уларга оид фикрлар ифодаланган.

ТАРДУ АКС

Тарду акс «тескари қилиб такрорлаш» маъносини ифода-
лаб, шеърнинг биринчи мисрасида келтирилган икки сўз
ёки сўз бирикмаларини кейинги мисрада ўрнини алмашти-
риб қайтаришдан иборат бўлган шеърини санъатдир. Бу хил
қайтариш натижасида мазкур сўз ёки сўз бирикмалари яна
бир бор таъкидланибгина қолмай, уларнинг маъноси ҳам
янгиланади, мисра мазмуни ҳам такомиллашади. Масалан,
Бобур қаламига мансуб

**Кўнгулга бўлди ажойиб бало қаро сочинг,
Шикаста кўнгулма эрмиш қаро бало сочинг**

байтининг биринчи мисрасидаги «бало» сўзи мустақил ҳолда
«офат» маъносини, «қаро» сўзи эса сочининг сифатини ифо-
далаган бўлса, иккинчи мисрада бу икки сўзнинг ўрни ал-
маштирилиши натижасида уларнинг мазмуни ҳам ўзгариб,
«қаро» сўзи «бало» сўзининг сифатловчисига айланиб бу
сўзнинг маъносини янада кучайтирган, ҳар икки сўз қофия-
дош бўлганлиги сабабли такрор зулқофиятайн санъатини ҳо-
сил қилган. Бобурнинг

**Ҳабиб бўлса эди ё рақиб улса эди,
Рақиб улса эди ё ҳабиб бўлса эди**

байтида икки сўз бирикмасининг ўрни алмашилиб такрорланган. Оқибатда шу бирикмалардаги фикр таъкидланиб, уларнинг аҳамияти кучайтирилган. Юқоридаги ҳар икки мисолда сўз ёки бирикмалар айнан, ўзгаришсиз такрорланган.

ТАКРИР

Такрир «такрорлаш» маъносини ифодаловчи лафзий санъат бўлиб, шеърда у ёки бу сўзни такрор қўллашни назарда тутати. Такрорлаш воситасида сўз маъносини, унинг моҳиятини таъкидлаб кўрсатиш ушбу санъатнинг асосий хусусияти саналади. Чунончи, Алишер Навоий ғазалидаги

Дема, ишқим найладиким, рўзгорингдур қаро,
Ўртади, эй қотили номехрибоним, **Ўртади**

байтининг иккинчи мисраси бошидаги «ўртади» сўзини байт охирида яна бир такрорлар экан, шоир шу сўз англатаётган маънони таъкидлаш мақсадини кўзлагани кўриниб турибди. Огаҳий қаламига мансуб ғазалдаги

Жоним олур, эй пари, ҳолимға бок,
Иштиёқу иштиёқу иштиёқ.
То мани фурқатда қўйдинг, нолишим
Ал фиरोқу ал фироқу ал фироқ.
Айламишсан қатлима ағёр ила
Иттифоқу иттифоқу иттифоқ.
Бовар этмассан десам юз ёлбориб,
Кўнглум оку кўнглум оку кўнглум оку

каби байтларнинг иккинчи мисраларидаги такрорлар ҳам ушбу сўзларда ифодаланаётган маъноларни, фикрларни таъкидлашга хизмат қилади, уларни кучайтиради, кечинмалар, туйғулар мавжини, эҳтирослар оламининг бениҳоялигини акс эттиради, бинобарин, асар қаҳрамони бўлган ошиқ қиёфасини ёрқинроқ гавдалантириш, унинг дил дардларини таъсирчанроқ мужассамлантириш вазифасини бажаради.

МУКАРРАР

«Мукаррар» сўзи «қайта-қайта, уст-устига» маъноларини ифодалайди. Шу ном билан аталувчи лафзий санъат эса байтнинг ҳар икки мисрасида жуфт сўз қўллашни назарда тутати.

Алишер Навоий ушбу санъатнинг шеърдаги аҳамиятига алоҳида эътибор бергани туфайли ўз ғазалларида ҳам, дос-

тонларида ҳам жуфт сўзларни кўп қўллайди. Шоир газалларини кузатар эканмиз, жуфт сўзлар:

Дам-бадам кўнглум бериб жон нақди истар васлини,
Оллоҳ-оллоҳ, телба кўнглумнинг ажаб савдоси бор

байти мисралари бошида,

Тифл авроқ ичра **бир-бир** барги гул терган каби,
Номайи ҳижрон аро **тим-тим** сиришким қонидур

байтидаги иккала мисра ўртасида,

Айшу ишрат жомидан бўлсун юзи **гул-гул**, валеқ
Кўнглига ғам гулбунидин **хор-хоре** бўлмасун

байти мисралари охирида,

Тола-тола най ўқунг кўксумда гўё синдиким,
Тевралуптур нотавон кўнглумда **бир-бир** толалар

байтидаги биринчи мисра боши ва иккинчи мисра охирида,

Ўтарсен **ўйнай-ўйнай** мен галойи хаста йўл узра,
Қолурмен бир қиё боқмоқ учун **ёлбора-ёлбора**

байтидаги биринчи мисра ўртаси ва иккинчи мисра охирида,

Бодадин **гул-гул** кўруб ул юзни, онинг ҳажридин
Чок-чок ўлган кўнгулдек **таҳ-батаҳ** қон бўлди гул

байти мисраларининг уч рукнида,

Етишса ишқ арб юз меҳнату бало, қадаҳ ич,
Нафас-нафас куюбон май **гула-гула** қадаҳ ич

байтида эса иккинчи мисранинг икки рукнида моҳирона қўлланганини кўрамыз. Демак, мукаррар лафз раддул ажуз ал-ас-садр санъатига ўхшаб байт мисраларининг турли ўринларида қўлланиши мумкин.

ТАЗМИНИ МУЗДАВАЖ

Таркиби оҳангдош ва ўзаро қофиядош бўлган бир хил сўзларни ёнма-ён қўллаш санъатини Атоуллоҳ Хусайний «тазмини муздаваж»¹ деб атайдиган.

Бу санъат шеър мисраларида унли ёки ундош говушларни ёнма-ён ёки ўзаро яқин тарзда келтириш билан байт

¹ «Тазмин» — «бир нимани бир ниманинг орасига қўймоқ», «муздаваж» эса «жуфтлашган» деган маънони ифодалайди.

² Қаранг: Атоуллоҳ Хусайний. Ўша асар, 104-бет.

талаффузини кучайтириш, мусиқийликни оширишни назарда тутати. Нодиранинг машҳур ғазалидаги

Қилмағил зинҳор изҳор эҳтиёж,
Ким азиз элни қилур хор эҳтиёж

байтида **зинҳор** ва **изҳор** сўzlари таркибидаги **о** унлиси, **з**, **ҳ** ва **р** ундошларининг ёнма-ён келиши мисра оҳангдорлигини кучайтирган.

Фурқатнинг

Айламай, найлай хаёли кипригинг охир асо,
Ким мени ёдида доим нотавон айлар кўзунг

байтидаги «айламай» ва «найлай» сўzlари таркибидаги «а» унлиси, «й» ва «л» ундошларининг ҳамоҳанглиги мисрага алоҳида майинлик, мусиқийлик, жозиба бағишлаганини кўриш қийин эмас.

Ушбу санъатнинг моҳияти Бобурнинг

Куянг ичра гар сақар бўлса мақар жаннатча бор
Жаннат ўлса кирмаган сенсиз не имкон бўлмаен
...Жафоу жавр тавридин эрусен асру кўп вокиф,
Вафоу меҳр расмидин бўлурсен асру кўп гофил.

...Энг менги ою доғи, юзи, сўзи гулу мул,
Қади равону тани жову эрни маржомдур

каби байтларида шоирнинг ушбу санъатдан моҳирона фойдаланиш салоҳияти кўзга ташланиб туради.

КИТОБОТ (ҳарфий санъат)

Шеърятимизда кенг қўлланиб келинган ушбу санъат араб алифбоси ҳарфлари шаклидан лирик ва эпик тимсоллар чизишда фойдаланишни назарда тутати. Маълумки, араб алифбоси тўғри ва эгри, ёйсимон ва доирасимон шакллардаги ҳарфлардан ташкил топган. Шарқ шоирлари ана шу шаклларга қиёс усули билан ёндашиб муҳим ижтимоий-сиёсий, маърифий-ахлоқий ғояларни ифодалашда маҳорат билан фойдаланганлар. Зокиржон Фурқат ғазалидаги

Ул алифдек қоматининг ҳасрати
Дол янглиғ айлади қаддим дуто

байтидаги «алифдек» ва «дол янглиғ» қиёсларига диққат қилайлик. Шоир ўз маҳубасининг тик қоматини араб алифбосидаги «алиф» ҳарфига ўхшатса, ўзининг букилган қаддини

«дол» ҳарфига тенглаштиради. Чиндан ҳам, тик тўғри чизик кўринишидаги алиф ҳарфи шакл жиҳатидан инсон қоматига, букик «дол» ҳарфи эса эгилган қоматга ўхшайди. Шоир бу хил қиёс туфайли маъшуқа билан ошиқ кўринишини ҳарфлар шакли воситасида аниқроқ ва таъсирчанроқ тасвирлашга эришган.

ТАЛМИЪ

«Ранг-баранг қилмоқ» маъносини ифодаловчи бу сўз шеър мисраларини турли тилларда битишни назарда тутувчи санъат номини билдиради. Адабиётимиз саҳифаларини кўздан кечирсак, ижодкорларимиз араб ва ўзбек, форс-тожик ва ўзбек, рус ва ўзбек тилларида шундай асарлар яратганларининг гувоҳи бўламиз. Бу хил шеърлар **муламмаъ** деб аталган. Баъзан ушбу усулни «**ширу шакар**» усули деб ҳам ҳисоблаганлар. Жумладан, Бобораҳим Маншрабнинг

Дилбари хуш адои ман, мунча сучук бўлтурмусан?
Омади дар канори ман бир даме ўлтурурмусан?
Пеши камон обрўят хаста кўнгул нишонадур,
Сийнаи худ кушодаам ғамза ўқин отурмусан?

шунингдек,

Мендин саломе ба сўйи жонон,
Эй бод, еткур арзи ғарибон.
Ҳам дардмандам, бехонумонам,
Жоно, ту буди дардимга дармон

байтлари билан бошланувчи муламмалари мисраларининг биринчи қисми форс-тожик тилида бўлса, иккинчи қисми ўзбек тилидадир.

МУВОЗАНА

«Вазн (ўлчов) жиҳатидан тенгдошлик» маъносини ифодаловчи мувозана сўзи билан аталувчи ушбу санъат байт мисраларидаги барча сўзларнинг вазн (ўлчов) жиҳатидан ўзаро тенг бўлишини назарда тутуди. Масалан, Атоийнинг

Менгиз ё равзаи ризвонмудур бу?
Оғиз ё гунчай хандонмудур бу?

байтидаги биринчи мисрадан ўрин олган **менгиз** сўзи иккинчи мисрадаги **оғиз** сўзи билан, **равзан** — **гунчай** сўзи билан, **ризвонмудур** — **хандонмудур** сўзи билан вазн (ўлчов) ва оҳангга тенглиги кўзга ташланиб туради.

Оғаҳий қаламига мансуб

Ишқинг ғамида дийдаи гирёнима раҳм эт,
Ҳажринг тунда нолаи афғонима раҳм эт,

байтини кўздан кечирсак, мисралардаги ишқинг — ҳажринг, гамида — тунида, дийдаи — нолаи, гирёнима — афғонима, раҳм эт — раҳм эт сўзлари ўлчов ва оҳанг жиҳатидан ўзаро тенг эканини кўрамиз.

Мисралардаги барча сўзларнинг бу хил мувофиқлиги байт оҳангдорлигини, мусиқийликни кучайтиришга хизмат қилади. Шу туфайли ҳам шоирларимиз ўз асарларида муво-зана санъатидан кенг фойдаланганлар.

РАДДИ МАТЛАЪ

«Радди матлаъ» асосан «матлаъни такрорлан» деган маънони ифодалайди. Лекин ушбу санъат кўпинча ғазалнинг биринчи мисрасини асар охирида такрорлашни назарда ту-тади. Жумладан, Навоийнинг

Соқие, ҳижрон тунидур, бода тут,
Ул қуёш бирла бу шомимни ёрут

деб бошланувчи ғазалининг биринчи мисраси асар мақтаъ — охириги байтида

Бўлди фуқратдин Навоий тийрарўз,
Соқие, ҳижрон тунидур, бода тут

тарзида қайтарилади. Оғаҳийнинг

Бизки букун жаҳон аро кишвари фақр шоҳимиз,

ёки

Ашқима гар канора йўқ, бўлмаса бўлмасун нетай

деб бошланувчи ғазалларида ҳам дастлабки мисраълар асар-лар охирида такрорланиб, шоир ифодалаётган ғояни яна бир бор таъкидлашга хизмат қилади.

Албатта, бу хил қайтариқ асардаги асосий ғояни яна бир бор таъкидлаш мақсадини кўзлайди. Шу тарзда шеърнинг охириги байти биринчи байт билан узвий боғланади. Бу усул шеърятимизда анча кенг қўлланган.

II. АРУЗ ИЛМИ

Аруз асослари ҳақида қисқача маълумот

Адабиётимизда минг йилдан бери қўлланиб келаётган аруз шеърий ўлчов тизими мисраларда қисқа ва чўзиқ ҳижоларнинг муайян тартибда гуруҳланиб такрорланишига асосланади.

Қисқа унли билан тугалланган очиқ ҳижолар **қисқа ҳижо** саналади. Вафо, бозор, китоб, безак, узук, ўроқ сўзларининг биринчи ҳижолари ана шундай қисқа ҳижолардир. Улар шеър чизмасида V белгиси билан ифодаланади.

Чўзиқ унли билан тугалланган (до-но, зе-бо каби) очиқ ҳижолар, шунингдек таркибида қисқа унли бўлган (жан-нат, ул-фат каби) ёпиқ ҳижолар **чўзиқ ҳижо** дейилади. Улар шеър чизмасида — белгиси билан ифодаланади.

Таркибида чўзиқ унли бўлган (боғ, ёр, шод каби), шунингдек, қўш ундош билан тугалланган (жисм, меҳр, илм каби) ёпиқ ҳижолар **ўта чўзиқ ҳижо** саналади. Улар мисра ичида — v, мисра охирида эса ~ белгиси билан ифодаланади. Ҳижоларнинг чўзиқ-қисқалиги шеърий мисраларнинг ёзилишига кўра эмас, балки вазнга мувофиқ ўқилишига кўра аниқланади.

Масалан, Бобурнинг

Ёз фасли, ёр васли, дўстларнинг суҳбати,

Шеър баҳси, ишқ дарди, боданинг кайфияти

байтидаги -ба, -да, -я ҳижолари қисқа, фас, -ли, вас, -ли, лар, нинг, суҳ, ти, баҳ, -си, дар, -ди, бо, нинг, кай, -фи, ти ҳижолари чўзиқ, ёз, ёр, дўст, шеър, ишқ ҳижолари ўта чўзиқдир.

Қисқа, чўзиқ ва ўта чўзиқ ҳижоларнинг турлича бирикувдан рукнлар деб аталган ритмик бўлақлар ташкил топади.

Аруз илми саккиз асл рукнга асосланади, улардан 5 таси шеърятимизда кенг қўлланилган (мактабда ўрганиладиган шеърий асарлар ҳам ана шу рукнлар заминида яратилган). Булар **фаулун, мафонилун, фонлотун, мустафъилун ва мафъулоту** рукнларидир. Ушбу рукнларнинг ҳар бирини турлича ўзгартирилиб, уларнинг тармоқлари ҳосил қилинади. Аруздаги барча ўлчовлар мазкур асосий ва тармоқ рукнларга таянади. Шеърятимизда ҳар қайси асл рукннинг қуйидаги тармоқларидан фойдаланилган

1. Фаулун асли ва тармоқлари:

1. Фаулун — солим	4. Фаулу — мақбуз
v — —	v — v
2. Фаал — мақзуф	5. Фаълун — аслам
v —	— —
3. Фаул — мақсур	
v ~	

2. Мафойилун асли ва тармоқлари:

1. Мафойилун — солим
v — — —	8. Фоилун — аштар
— v —
2. Мафойилон — мусаббағ
v — — ~	9. Мафъулу — ахраб
— — v
3. Мафойилун — мақбуз
v — v —	10. Фаал — ажабб
v —
4. Мафойилу — макфуф
v — — v	11. Фаул — аҳтам
v ~
5. Мафойил — мақсур
v — ~	12. Фаъ — абтар
—
6. Мафъулун — ахрам
— — —	13. Фозъ — азалл
~
7. Фаулун — маҳзуф
v — —	

3. Фоилотун асли ва тармоқлари:

1. Фоилотун — солим
— v — —	7. Фоилон — мақсур
— v ~
2. Фоилийён — мусаббағ
— v — ~	8. Фаълун — мақтуъ
— —
3. Фоилоту — макфуф
— v — v	9. Фаълон — мақтуъи мусаббағ
— ~
4. Фаилотун — махбун
v v — —	10. Фаилун — махбуни маҳзуф
v v —
5. Фаилоту — машкул
v v — v	11. Фаилон — махбуни мақсур
v v ~
6. Фоилун — маҳзуф
— v —	

4. Мустафъилун асли ва тармоқлари:

1. Мустафъилун — солим
— — v —	4. Мафойилун — махбун
v — v —
2. Мустафъилон — музол
— — v ~	5. Мафойилон — махбуни музол
v — v ~
3. Муфтаилун — матвий
— v v —	

Мафъулоту тармоқлари:

1. Фоилун — матвийи макшуф
— v —
2. Фоилон — матвийи мавқуф
— v ~

Ана шу асл ва тармоқ рукнларнинг турлича такроридан ўзбек арузида кенг фойдаланилган 9 асосий ўлчов-мутақориб, ҳазаж, рамал, ражаз, музореъ, хафиф, мужтасс, мунсариҳ ва сариъ баҳрлари тузилади.

Мутақориб — фаулун асли ва тармоқлари,

Ҳазаж — мафойилун асли ва тармоқлари,

Рамал — фоилотун асли ва тармоқлари,

Ражаз — мустафьилун асли ва тармоқлари такрорига асосланади,

Музореъ — мафойилун ва фоилотун,

Хафиф — фоилотун ва мустафьилун,

Мужтасс — мустафьилун ва фоилотун,

Мунсариҳ ва сариъ — мустафьилун ва мафьулоту аслари ва тармоқларининг такроридан ҳосил бўлади.

Баҳр ҳамда вазнларни аниқлаш усуллари

Бирор шеърий асарнинг баҳр ҳамда вазнини аниқлаш учун унинг бирон байти, кўпинча, матлаъси — биринчи байтини ритмик бўлақларга — рукнларга ажратилади ва уларнинг чизмасини чизиб, ҳар қайси бўлақ ўз таркиби жиҳатида юқорида кўриб ўтилган асл ва тармоқ рукнлардан қайсиларига мос келиши аниқланади. Масалан, Навоийнинг "Кеча келгумдур..." деб бошланувчи ғазали матлаъсини рукнларга ажратиб, чизмасини белгиласак,

Кеча келгум — дур дебон ул — сарви гулру — келмади,

— v — — — — v — — — — v — — — — v — —

Кўзларимга — кеча тонг от — кунча уйқу — келмади.

— v — — — — v — — — — v — — — — v — —

манзараси ҳосил бўлади. Чизмалар асосида ҳар қайси мисрадаги 1, 2, 3-рукндар фоилотунга, охириги рукндар — фоилунга тенглигини аниқлаймиз. Байт фоилотун асли ва унинг маҳзуф тармоғи такрорига асосланган ўлчовда ёзилгани ва унинг рамал баҳри эканлиги маълум бўлади.

Энди шеър вазнини топамиз. Бунинг учун аввало байт неча рукндан ташкил топганига диққат қиламиз. Байт тўрт рукндан иборат бўлса, **мураббаъ** (тўрт рукнли), олти рукнли бўлса, **мусаддас** (олти рукнли), саккиз рукнли бўлса, **мусамман** (саккиз рукнли) деб юритилади.

Юқоридаги мисраларнинг ҳар бири тўрт рукндан, байт эса саккиз рукндан ташкил топганини, яъни мусамман эканлигини белгилаймиз.

Эндиги вазифа байт рукнлари таркибини аниқлашдан иборат. Рукндар асллардагина иборат бўлса, вазн **солим** саналади. Байт тармоқ рукнларга ҳам асосланган бўлса, ҳар қайси рукн номини аташ билан шеър вазнини белгилаймиз.

Агар байтларда асл ва тармоқ рукнлар бирга қўлланган бўлса, асл рукн номи(солим)ни айтиб ўтиш шарт эмас. Навоийнинг юқоридаги байти фоилотун асли ва унинг маҳзуф тармоғи — фоилунга асосланган. Шунга кўра унинг, бинобарин, шеърнинг асосий вазни рамали мусаммани маҳзуф эканлиги маълум бўлади.

Аруз вазнидаги асарларнинг аксарияти икки, уч, тўрт ўлчовда ёзилади. Аниқроғи, шеърнинг айрим мисралари ёки байтлари асосий ўлчовдан салгина фарқланувчи вазнларда битилиши мумкин.

Кўпгина шеърӣ асарлар икки вазнда ёзилган бўлиб, иккинчи вазн асосий ўлчовдан мисра охиридаги ҳижо жиҳатдангина фарқ қилади. Яъни асосий ўлчовда охирги ҳижо чўзиқ бўлса, кўшимча вазнда шу ҳижо ўта чўзиқ келиши ёки аксинча бўлиши мумкин. Масалан, зикр этилган ғазалнинг учинчи мисраси охиридаги "интизор", 5- мисраси охиридаги "эҳтиёт", 7- мисраси охиридаги "девонавор" сўзлари ўта чўзиқ ҳижо билан тугалланган. Шунга кўра мазкур мисраларнинг охирги рукнлари фоилотуннинг маҳзуф тармоғи — фоилунга эмас, балки маҳсур тармоғи — фоилонга тенг келади. Демак, вазн номи ҳам ўзгаради ва рамали мусаммани маҳсур деб аталади. Шундай экан, "Келмади" ғазали икки ўлчовда — рамали мусаммани маҳзуф ва рамали мусаммани маҳсур вазнларида ёзилганини таъкидлаш мумкин.

Баъзи шеърӣ асарлар 3—4 вазнда, айримлари ҳатто 8 тагача ўлчовда ёзилиши ҳам мумкин. Шунини яхши билиб олиш зарурки, шеърда қўлланган хилма-хил вазнлар фақат битта баҳрғагина мансуб бўлади, яъни асар ҳеч қачон икки баҳр асосида яратилмайди. Уларда бир баҳрға мансуб вазнларгина алмашилиб қўлланиши мумкин.

Адабиётимизда қўлланган баҳрларни ана шу жиҳатдан ҳам гуруҳларга ажратиш мумкин. Мутақориб, ражаз, музориъ, мунсарих, сариъ баҳрларидаги шеърлар 1—2 вазндагина, ҳазаж ва мужтасс баҳрларидаги асарлар 1—4 ўлчов асосида, рамал ва хафиф баҳрларидаги эса 8 тагача вазнда ёзилиши мумкинлиги аниқланган.

ШЕЪРИЯТИМИЗДА КЕНГ ҚЎЛЛАНГАН ВАЗНЛАР

I. ҲАЗАЖ БАҲРИ ВАЗНЛАРИ

1. Ҳазажи мусаммани солим.

Мафойилун мафойилун мафойилун мафойилун
 v — — — v — — — v — — — v — — —

2. Ҳазажи мусаммани аштар.

Фоилун мафойилун фоилун мафойилун
 — v — v — — — — v — — — v — — —

3. Ҳазажи мусаммани аҳраб.

Мафъулу мафойилун мафъулу мафойилун
— — √ √ — — — — — — √ √ — — — —

4. Ҳазажи мусаммани аҳраби макфуфи маҳзуф.

Мафъулу мафойилу мафойилу фаулун
— — √ √ — — √ √ — — √ √ — — — —

5. Ҳазажи мусаддаси маҳзуф

Мафойилун мафойилун фаулун
√ — — — — √ — — — — √ — — — —

6. Ҳазажи мусаддаси мақсур.

Мафойилун мафойилун мафойил
√ — — — — √ — — — — √ — — — —

7. Ҳазажи мусаддаси аҳраби мақбузи маҳзуф.

Мафъулу мафоилун фаулун
— — √ √ — √ — — √ — — — —

8. Ҳазажи мусаддаси аҳраби аштари мақсур.

Мафъулун фоилун мафойил
— — — — — √ — — — — √ — — — —

II. РАМАЛ БАҲРИ ВАЗНЛАРИ

1. Рамали мусаммани маҳзуф.

Фоилотун фоилотун фоилотун фоилун
— √ — — — — √ — — — — — √ — — — — — √ — — — —

2. Рамали мусаммани мақсур.

Фоилотун фоилотун фоилотун фоилон
— √ — — — — √ — — — — — √ — — — — — √ — — — —

3. Рамали мусаддаси маҳзуф.

Фоилотун фоилотун фоилун
— √ — — — — √ — — — — — √ — — — —

4. Рамали мусаддаси мақсур.

Фоилотун фоилотун фоилон
— √ — — — — √ — — — — — √ — — — —

5. Рамали мусаддаси махбуни маҳзуф.

Фоилотун файлотун файлун
— √ — — — — √ √ — — — — √ √ — — — —

6. Рамали мусаддаси махбуни мақсур.

Фоилотун файлотун файлон
— √ — — — — √ √ — — — — √ √ — — — —

7. Рамали мусаддаси махбуни мақтуъ.

Фоилотун файлотун фаълун
— v — — v v — — — —

8. Рамали мусаддаси махбуни мақтуъи мусаббаф

Фоилотун файлотун фаълон
— v — — v v — — — ~

III. РАЖАЗ БАҲРИ ВАЗНЛАРИ

1. Ражази мусаммани солим.

Мустафъилун мустафъилун мустафъилун мустафъилун
— — v — — — v — — — v — — — v —

2. Ражази мусаммани матвийи махбун

Муфтаилун мафоилун муфтаилун мафоилун
— v v — v — v — — v v — v — v —

IV. САРИЪ БАҲРИ ВАЗНЛАРИ

1. Сариеи мусаддаси матвийи макшуф

Муфтаилун муфтаилун фоилун
— v v — — v v — — v —

2. Сариеи мусаддаси матвийи мавкуф

Муфтаилун муфтаилун фоилон
— v v — — v v — — v ~

V. МУТАҚОРИБ БАҲРИ ВАЗНЛАРИ

1. Мутақориби мусаммани солим.

Фаулун фаулун фаулун фаулун
v — — v — — v — — v — —

2. Мутақориби мусаммани маҳзуф.

Фаулун фаулун фаулун фаал
v — — v — — v — — v —

3. Мутақориби мусаммани мақсур.

Фаулун фаулун фаулун фаул
v — — v — — v — — v ~

4. Мутақориби мусаммани аслам.

Фаълун фаулун фаълун фаулун
— — v — — — — v — —

Уқувчилар аруз бўйича тест саволларига жавоб излаш жараёнида ушбу вазнларнинг номлари, рукнлар таркиби ҳамда чизмаларини аста-секинлик билан ўзлаштириб ола биладилар.

III. МУМТОЗ ҚОФИЯ

Мумтоз шеърятимизда қофия бадиятнинг асосий қирраларидан бири саналиб келган. Ижодкорнинг салоҳияти шеърларда қўлланган қофияларнинг ғоялар моҳиятини, тимсоллар қиёфасини очишдаги аҳамияти, қофия учун танланган сўзларнинг маънавий теранлиги, оҳангдорлиги, жило ва жозибаси билан ҳам белгиланган. Қофиянинг хилма-хил турлари ва санъатларидан, вазн ва қофия муносабатларидан ўринли фойдаланиш шоир маҳоратининг муҳим жиҳатларидан бири ҳисобланган. Шунинг учун ҳам ҳар қайси ижодкор қофия илмини диққат-эътибор билан ўрганган, етук маликул калом шоирларнинг бу соҳадаги санъаткорликларидан таълим олиб камол топган.

Маълумки, қофия шеърий асарларда ифодаланаётган ижтимоий-ахлоқий ғоялар, теран фалсафий мушоҳадаларни бадий сўз воситасида жозибали ва таъсирчан акс эттиришнинг муҳим воситаларидан биридир. Ҳар қайси мисра, байт, банддаги қофияларда, қофиядош сўзларда шоирнинг ғоявий-бадий нияти ўз тажассумини топади. Ижодкор қофия воситасида ўз ўқувчиси диққатини шеърдаги энг муҳим фикрларга жалб қилади. Қофиядош сўзлар асарда гавдалантирилаётган лирик ёки эпик тимсолнинг маънавий қиёфасини чизишга, уларнинг ахлоқий тамойиллари: тафаккур олами, туйғулари, орзу-армонларини ёрқин акс эттиришга хизмат қилади.

Қофиялар шеърий асар мусиқийлиги, жозибадорлигини таъминлашнинг асосий омилларидан саналади. Қофиядош сўзлар таркибидаги ҳар қайси товуш мисра, байт, бандга алоҳида жило, таъсирчанлик бағишлайди.

Қофиянинг шеърий асарда тутган ўрни ва аҳамиятини тўлароқ, муфассалроқ англаб етиш учун қофия илми асослари: қофиянинг тузилиши ва турлари, шеърий жанрларнинг қофия хусусиятлари, қофия санъатлари ва хатолари, вазн ва қофия, радиф ва қофия муносабатлари мазмуни ва моҳиятини атрофлича билиш зарур.

ҚОФИЯНИНГ ТУЗИЛИШИ

Қофия асосини **равий** ҳарфи ташкил қилади. Равий сўзи арабча «риво» сўзидан олинган бўлиб, юкни туяга боғлайдиган арғамчи маъносини билдиради. Арғамчи туя устига ортилган юкларни маҳкам бирлаштириб турганидек, равий ҳам шеърнинг қофияланувчи барча мисраларини бириктириб, ўзаро боғлаб туради.

Равий ҳарфи қофияланувчи сўзлар таркибида айнан так-
рорланиб келиши шарт.

Равий туб сўзларда ўзак охирида, ясама сўзларда эса не-
гиз сўнгида келувчи чўзиқ унли ёхуд ундош ҳарфдир.
Атоийнинг

Мени оғзинг учун **шайдо** қилибсан,
Манга йўқ қайғуни **пайдо** қилибсан.
Сенинг ёйингни ҳеч ким торта олмас,
Мунингдекким қошингни **ё** қилибсан

мисраларидаги қофиядош «шайдо», «пайдо», «ё» сўзлари
охиридаги чўзиқ «о» унлиси равийдир.

Шеърятимиздаги аксарият асарларда ундошлар равий
бўлиб келади. Масалан, Огаҳий ғазалидаги

Келди юз файзу тароват бирла айёми **баҳор**,
Айлади рўйи замин жаннат сафосин **ошкор**

байтидаги «баҳор», «ошкор» сўзлари охиридаги «р» ундоши
равий бўлиб келяпти. Аваз Ўтар ўғлининг

Мани ишқ ичра шайдо айлаган ороми **жонимсан**,
Нигори гулжабину махваши ширин **забонимсан**

байтидаги «жонимсан», «забонимсан» сўзларидаги олдинги
«н» ундоши равий ҳисобланади.

ҚОФИЯ ТУРЛАРИ

МУЖАРРАД ҚОФИЯ

Ўзбек шеърятини кенг қўлланган қофия турларидан би-
ри **мужаррад қофия** ҳисобланади. Бу хил қофиянинг бир
тури равий чўзиқ унлидан иборат бўлган қофия бўлиб, унда
шу чўзиқ унлидан бошқа бирон ҳарф иштирок этмайди.
Равий ўрнида эса чўзиқ унлидан исталгани кела олади. Ма-
салан, Хоразмий «Муҳаббатнома»сидаги

Чечаксиз булбулинг иши **наводур**,
Ошиқлар ҳар не ким қилса **раводур**

байтида наво — раво қофиялари мужаррад бўлиб, равийс
чўзиқ «о» унлидир.

Мужаррад қофиянинг иккинчи тури ундош билан тугал-
ланиб, шу ундош равий бўлиб ҳисобланади, ундан олдин эса
истаган қисқа унли келиши мумкин. Бу унли **тавжиқ** деб

юритилади. Демак, мужаррад қофиянинг бу тури бир қисқа унли билан бир ундошдан ташкил топади. Алишер Навоийнинг

Ёр ҳолидин менга ваҳким хабар йўқтур букун,
Бу жиҳатдин ақлу хушумдин асар йўқтур букун

байтида «хабар» ва «асар» сўзлари қофиядош бўлиб, «р» ундоши равий, ундан олдинги «а» қисқа унлиси тавжиҳ бўлиб ҳисобланади.

Бобурнинг

Шукрлиллоҳ, айш юзланди-ю меҳнат қолмади,
Етти айёми висоли, шони **фурқат** қолмади

байтидаги «меҳнат», «фурқат» қофиядош сўзлари таркибидаги «т» ундоши равий, улардан олдинги «а» унлиси тавжиҳ бўлиб келиб, мужаррад қофияни ҳосил қилган.

МУРДАФ (РИДФЛИ) ҚОФИЯ

Ундош равийдан олдин чўзиқ унлилардан бири келган қофия **мурдаф (ридфли) қофия** деб номланади. Чўзиқ унлининг ўзи эса **ридф** деб аталади.

Шеърятимизда равийдан олдин «о» чўзиқ унлиси келган мурдаф қофия жуда кўп қўлланган.

Мисоллар:

Жамолинг равзаи боғи **живондур**,
Лабинг сарчашман руҳи **равондур**.

(Атойи)

Келгин, эй дилбарки, асру ҳадин ошти **ништиёқ**,
Дарду ғам ўтина бағримни кабоб этти **фироқ**.

(Гайдий)

Баъзан чўзиқ унли билан равий орасида яна бир ундош такрорланиб келиши мумкин. Бу хил ундош **ридфи зойид** деб, шу тарздаги қофия эса **ридфи зойидли мурдаф қофия** деб юритилади. Масалан, Алишер Навоийнинг «Фарҳод ва Ширин» достонида қўлланган шундай қофиялардан баъзиларини кўздан кечирайлик:

Чекиб бошига бу андозалиқ **гурз**,
Ки гар ул текса туфроғ ўлгай **Албурз**.
...Чиқорғач пардаларнинг кейнидин **чехр**,
Нечукким тўрт бурқаё остидин **мехр**.
...Бировким хилқатин қилди қазо **рост**,
Қилур бовар неча сўз бўлса **норост**.

Бўлуб бир бурж ичинда меҳрдек гирд,
Ҳакими чарх анинг олинда шогирд.

Гурз-албурз қофияларидаги «у» чўзиқ унлиси ридфи аслий, «р» ундоши ридфи зойид, «з» ундоши равийдир. Чехр-меҳр қофияларида е (э) чўзиқ унлиси ридфи аслий, «ҳ» — ридфи зойид, «р» — равий; **рост-норост** қофияларида «о» чўзиқ унлиси ридфи аслий, «с» — ридфи зойид, «т» — равий; **гирд-шогирд** қофияларида «и» чўзиқ ундоши — ридфи аслий, «р» — ридфи зойид, «д» — равийдир.

МУҚАЙЯД (ҚАЙДЛИ) ҚОФИЯ

Бу хил қофияларда кўш ундош қисқа унлидан сўнг келади. Қисқа унли **ҳазв**, равийдан олдинги ундош **қайд** деб аталади. Масалан,

Гаҳе Ҳотам уёлур **базм** ичинда,
Гаҳе Рустам юпонур **разм** ичинда.

(Хоразмий)

Кел, эй соқий, мени мажнунни **маст** эт,
Сочинг занжири бирла **войбаст** эт.

(Навоий)

МУАССАС (ТАЪСИСЛИ) ҚОФИЯ

Чўзиқ «о» унлиси (фақат чўзиқ «о» унлиси) билан равий ўртасида бир ундош ва ундан кейин бир унли келадиган қофия **муассас (таъсисли) қофия** дейилади. Чўзиқ «о» унлиси **таъсис** деб, ундан кейинги ундош **дахил** деб, равий олдидаги қисқа унли эса **ишбоъ** деб аталади. Масалан, Алишер Навоий қаламига мансуб ғазалнинг

Гар етар агёрдин юз минг **жароҳат**, эй кўнгул,
Чунки бордур ёр учун бор айшу **роҳат**, эй кўнгул

байтида **жароҳат-роҳат** қофиялари муассас бўлиб, чўзиқ «о» унлиси — **таъсис**, «ҳ» ундоши — **дахил**, «а» қисқа унлиси **ишбоъ**, «т» ундоши эса равийдир.

Алишер Навоийнинг «Лайли ва Мажнун» достонидаги баъзи муассас қофияларни кўздан кечирайлик:

...Таъбида куёш каби **ҳарорат**,
Айшига солиб эди **марорат**.
Ул дамки ароға кирса **ҳойил**,
Бўлур эди дашт сори **мойил**.

...Чун жазм қилиб бу ишни тожир,
Суд истаю мулкидин муҳожир.
Теграмда ҳужум қилиб халойик,
Мен кимса тилаб ул ишга лойик.
Шарҳ эттики фитнаи ҳаводис,
Оқшом не иш этмиш эрди ҳодис.

Таъкидланган қофияларнинг барчасида чўзиқ «о» унлиси иштирок этиб, ундан кейин дахил, ишбоъ, сўнг равий келган.

МУТЛАҚ ҚОФИЯЛАР

Қофиялар равий ҳарфи билан тугалланиши ёки ундан кейин ҳам ҳарфлар келиши мумкин. Равий билан тугалланган қофияларни муқайяд деб, ундан кейин ҳарфлар келган қофияларни эса мутлақ қофия деб аташ қабул қилинган.

Мутлақ қофия таркибида равийдан кейин келувчи ҳарфлар турлича аталади. Чунончи, равийдан кейин турувчи ундош ёки чўзиқ унли **васл** деб, иккинчи, яъни васлдан кейин турувчи ундош ёки чўзиқ унли **хуруж** деб, учинчи, яъни хуруждан кейинги ундош ёки чўзиқ унли **мазид** деб, тўртинчи, яъни мазиддан кейинги ундош ёки чўзиқ унли **нойира** деб юритилади. Ҳарфлар нойирадан кейин давом этса, ҳар қайси ундош ёки чўзиқ унли шу ном билан, яъни нойира деб аталаверади. Васл, хуруж, мазид, нойира эски ёзув бўйича ёзиладиган ҳарфлардир. Маълумки, эски ўзбек ёзувида қисқа унлилар (ҳаракатлар) ёзилмайди.

Равийдан сўнг шундай унлилар келса (улар ҳозирги ёзувимизда қисқа унли бўлиб ёзилади албатта), улар ҳам турлича аталади. Жумладан, равийдан кейинги қисқа унли (равийнинг ҳаракатини ифодаловчи ҳарф) **мажро** деб, васл, хуруж, мазид, нойирадан кейин турувчи қисқа унлилар (уларнинг ҳаракатини ифодаловчи ҳарфлар) **нафоз** деб юритилади. Масалан, Навоийнинг

Неча йилда қилмади кўнглимга ишқи шиддати,
Улча қилди хаста жонга неча кунлук фурқати

байтидаги «шиддати», «фурқати» қофиялари мужаррад бўлиб, «т» — равий, ундан олдинги «а» — тавжиҳ, охириги «и» чўзиқ унлиси эса (у эски ёзувимизда ҳам ёзилади) васлдир. Бу хил қофия **васлли мутлақ қофия** ҳисобланади.

Алишер Навоийнинг

Ошиқ ўлдум неча жавр аҳли замондин тортайин,
Улки ошуби замондур, бори ондин тортайин

байтида замондин — ондин қофияларидаги «н» ундоши — равий, ундан кейинги «д» ундоши — васл, қисқа «и» ун-

лиси (у эски ёзувда ёзилмайди) — нафоз, охирги «н» ундоши — хуруж ҳисобланади. Бу хил қофия **хуружли мутлақ қофия** саналади.

Бир паривашким кўнгул девонадур савдосидин,
Гар эрур бандангки, озод ўлмон истигносидин

байти қофияларида «о» унлиси — равий, «с» ундоши — васл, ундан кейинги «и» унлиси (эски ёзувда ёзилади) хуруж, «д» ундоши мазид, кейинги қисқа «и» унлиси (у эски ёзувда ёзилмайди) нафоз, охирги «н» ундоши эса нойирадир. Бу хил қофия **нойирали мутлақ қофия** саналади.

ҚОФИЯ САНЪАТЛАРИ

Жаҳон адабиётида қофиядан фойдаланиш бадий маҳоратнинг муҳим қирраларидан бири бўлиб ҳисобланади. Шарқ шоирлари азалдан бошлаб қофия воситасида шеъринг асарларнинг оҳангдорлиги, сержилолиги, таъсирчанлигини таъминлашга алоҳида эътибор бериб келганлар. Асрлар давомида хилма-хил қофия санъатлари шаклланган.

ЗУЛҚОФИЯТАЙН. Байт мисраларида икки сўзни қофиядош қилиб келтириш санъати **зулқофиятайн** (қўш қофия келтириш) санъати дейилади. Ҳар қайси байтдаги қофиядош икки сўз мисралар охирида кетма-кет келтирилиши ёхуд мисраларнинг турли ўрнида келтирилиши мумкин.

Навоийнинг «Лайли ва Мажнун» достонидаги

Кўнглига халъидин тафаккур,
Жониға висолидин таҳайвор.
...Дардимға халъини табиб эт,
Жонимға висолини насиб эт,
Ҳам ҳужраи халъатим бузулди,
Ҳам риштаи тоқатим узулди

каби кўплаб байтлардаги қўш қофиялар **мутакаррин қофия** саналади.

Қофиядош икки сўз мисраларда ёнма-ён эмас, балки икки ўринда келса, улар **маҳжуб қофия** дейилади. Бу хил қофияларда қофиядош сўзлар мисраларнинг боши ва охирида келиши мумкин. Масалан, Алишер Навоийнинг «Ҳайратул аброр» достонидаги

Ааж тутуб шуълаи жабборлик,
Маж уруб лужаи қаҳдорлик,

«Сабъаи сайёра» достонидаги

Бокдай деса доғи қуввати йўқ,
Бокмай деса доғи тоқати йўқ,
Ҳайратда вухуш ваҳшатимдин,
Меҳнатда туюр меҳнатимдин

байтларидаги қофиялар шу хилдадир.

ЗУЛҚАВОФИЪ. Байт мисраларида уч ва ундан ортиқ сўзни қофиядош қилиш **зулқавофиъ** санъати саналади. Етук санъаткор шоирларгина бу санъатта мурожаат қилиб ҳайратомуз қофиялар яратганлар. Чунончи,

Йўлдаса бу йўлда Низомий йўлум,
Қўлдаса Хисрав била Жомий кўлум.
...Урди нафас нафҳан анбар насим,
Етти варақ сафҳан абҳар шамим

(Алишер Навоий, «Ҳайратул аброр»)

Ҳам онинг руди шигтёқ ангез,
Ҳам суруди келиб фироқ оmez.
...Зебу зийнат фузун бурудин кўп
Айшу шпрат буруни қуадин кўп.

(Алишер Навоий, «Сабъаи сайёра»)

ТАРСИЪ. Байт мисраларидаги барча сўзларнинг қофиядош бўлишини шу истилоҳ билан атаганлар. Масалан, Навоийнинг «Ҳайратул аброр» достонидаги

Нома учун хома тарош айладим,
Хома учун нома харош айладим

байтини кўздан кечирсак, улардаги барча сўзлар қофияланиб келаётганини кўрамиз.

«Сабъаи сайёра» достонидаги

Ҳам юзи они беқарор этди,
Ҳам сўзи они ашқбор этди.
Ҳам юзни сенинг юзунга суртай,
Ҳам кўзни сенинг кўзунга суртай

байтларидаги барча сўзлар қофиядошдир.

ТАЖНИСЛИ ҚОФИЯ. Тажнисли қофияларни шеърий асарда қўллаш ҳам қофия санъатларидан ҳисобланади. Маълумки, тажниснинг ўн икки тури мавжуд бўлиб, шеъриятда шуларнинг аксариятидан фойдаланиб келинган.

Хўжандий «Латофатнома»сидаги

Карашманг бирла жонга ўт ёқарсен,
Кўнгулга жондин ортуқроқ ёқарсен.
...Қаро зулфунг ичинда чин кўрармен,
Хато йўқдур бу сўзда, чин кўрармен.
...Манга сенсиз, бегим, кундуз кечадур,
Дареғо, сенсизин умрим кечадур

каби қофияларда тўлиқ (томм) тажнис қўлланган бўлса,
Хўжандий «Латофатнома»сидаги

Фироқ ўтинда бағрим бўлди бирён,
Қачон бўлғай фироқнинг иши бир ён.
...Олур зулфунг насимидин пари зод,
Эрам боғида йўқ сендек наризод.
...Жамолингни кўруб гул гулча бўлғай,
Тор оғзингтек магар гулгулча бўлғай,

Саид Аҳмаднинг «Таашпуқнома» достонидаги

Висолинг завқин истаб, эй дилором,
Тан ичра топмади мискин дил ором,

Навоийнинг «Ҳайратул аброр» достонидаги

Зулм ўзунга фисқдур, эй хушёр,
Гум қил ани бўлса санга хуш ёр.
...Ханжарининг барқидин ўт чаққилиб,
Рахшидаги тезлик ўтча қилиб

каби байтларда мураккаб тажнисдан моҳирона фойдаланилган.

МУСАЖЖАЪ «сажъли, қофияли» маъносида бўлиб, байтлари ички қофияли бўлган шеърый асарлар шундай аталади. Уларда матлаъдан кейинги байтлар тўрт бўлакка бўлиниб олдинги уч бўлак мустақил ҳолда қофияланиб, тўртинчи бўлак эса шеърдаги асосий қофияга оҳангдош сўз билан тугалланади. Бу хил қофия усули тўртта тенг бўлакка бўлиниши мумкин бўлган саккиз рукнли (мусамман) байтлардагина қўлланиши мумкин.

Мусаажжаъ усулини туркий шеърятда илк бор Алишер Навоий қўлаганини таъкидлаш тўғрироқ бўлар. Буюк мутафаккир шоир «Хазойинул маоний» асаридаги қатор ғазаларни шу усулни қўллаган ҳолда яратган эди. Чунончи, унинг «Тун оқшом бўлди-ю...» деб бошланувчи ғазали ушбу усулдадир.

Тун оқшом бўлдию келмас мени шамъи шабистоним,
Бу андуҳ ўтидин ҳар дам куяр парвонадек жоним.

Ғамидин дурри маклуудек сиришким оқти Жайхундек,
Музайян қилди гардуудек жаҳонни ашқи ғалтоним.
Фалак ҳам тўлди кавкабдин, қуёш ҳам тушти анҳабдин,
Келиб тушмас бу маркабдин менинг хуршиди рахшоним

байтлари билан бошланувчи ушбу ғазалда қўлланган мусаж-
жаъ усули ғазал оҳангдорлигини ғоятда кучайтириб, унга
айрича жозиба ва латофат бағишлаган.

МУСАЛСАЛ «занжирли» маъносидаги бу сўз барча мис-
ралари қофияланган лирик шеърни ифодалайди. Форсий ва
туркий адабиётларда барча мисралари қофияланган шеърлар
кам бўлса-да яратилган.

Деди бир кун менга ул маъвашим: «Эй шўх бепарво»,
Мен айдим сен дема, мен дей ки солдинг бошим савдо.
Ато қилди худо менго сенингдек дилбари барно,
Висолинг қатраидир, мавж урар ҳажринг бўлиб дарё.
Қаноатда дегил кўнглим қушин то ул қуши анқо,
Начун ким сен эурсен баҳри дилда гавҳари якто.
Табассум айлагил, нолам насимига гули раъно,
Ки гулзори фироқ ичра мен эрдим булбули гўё.
Баногоҳ етса васлинг қилмағайсен ноз истиғно,
Дегайсен мен гадо мазмунига, эй шоҳ, салламно.
Замонингда агар мавжуд бўлса Вомиқу Узро,
Муҳаббатдин дам урмас эрди, ишқдин айламас даъво.
Ажаб маъшуклик расмин билурсен, кўзлари шаҳло,
Топилмас икки оламда сенингдек шўх базм оро.

РАДИФ ВА ҲОЖИБ

Мумтоз шеърятимиздаги қофия анчагина ҳолатларда
радиф билан биргаликда қўлланиб келган. Радиф «изма-из
келувчи» маъносини ифодаловчи сўз бўлиб, адабиётшунос-
ликда қофиядан сўнг келиб айнан такрорланувчи сўз ёки
сўзлар бирикмасини англатади. Радифлар шеърда ифодала-
наётган етакчи фикрни таъкидлаш, ўқувчи эътиборини асо-
сий ғояга жалб этиб шоир ғоявий ниятини ўқувчи қалбига
тўлароқ, чуқурроқ етказиш мақсадига хизмат қилади. Жум-
ладан, Бобурнинг

Ким кўрубдур, эй кўнгул, аҳли жаҳондин яхшилиғ,
Кимки андин яхши йўқ, кўз тутма андин яхшилиғ

деб бошланувчи ғазалидаги «яхшилиғ» радифи матлаъ ва ҳар
қайси байт охирида такрорланар экан, диққатимизни қайта-
қайта асардаги яхшилиқни улуглаш ғоясига жалб қилиб бо-
ради ва ушбу фикрнинг дилимиздан мустаҳкам ўрин олиши-
га ёрдам беради.

Шеър байтларида бир хил такрорланувчи сўзлар қофия-

лардан олдин ҳам келиши мумкин. Бундай сўзлар шеър илмида ҳожиб деб аталади.

Ҳожиб «пардали» маъносини ифодалаб, зулқофиятайн (икки қофияли), зулқавофий (уч ва ундан ортиқ қофияли), шунингдек мувозана (вазнош) сўзлардан таркиб топган байтларда қофиялар ёки мувозана сўзлар билан қофия орасида келади. Масалан, Алишер Навоийнинг «Лайли ва Мажнун» дostonидаги

Кун юзини айладинг мушаккал
Тун кўзини айладинг мукаҳҳал

байтида уч қофия: кун-тун, юзини-кўзини, мушаккал-мукаҳҳал сўзлари тарсиё санъатини вужудга келтирган бўлиб, «айладинг» сўзи ҳожиб бўлиб келган.

* * *

Шеърӣ санъатлар, аруз илми ва мумтоз қофия ҳақида юқорида келтирган назарӣ маълумотлар бадийятта доир тест саволлари устида ишлаш жараёнида аста-секин ўзлаштириб борилади. Ўқувчи ҳар қайси савол остидаги жавоблар билан танишар экан, уларнинг энг тўғриси танила олиш учун аввало бешала жавобнинг ҳар бирини назарӣ маълумот қисмидан ўрганиб чиқади. Масалан, жавобларда беш хил санъат номи кўрсатилган бўлса, уларнинг барчасига хос хусусиятларни кўздан кечириб, шундан кейингина тўғри жавобни белгилайди. Сўнг ўз фикрининг тўғрилигини изоҳли жавоблар калитидан аниқлайди. Назарӣ маълумотлар ўзлаштирила борган сари саволларга жавоб топиш ҳам осонлаша боради.

Аруз илми ҳақидаги маълумотларни, хусусан, ҳижола, рукнлар, бахрлар, адабиётимизда кенг қўлланган қатор вазнларнинг номлари, рукнлар таркиби ва чизмаларини эса ёдлаб олиш талаб қилинади.

Тест саволларига жавобларни изоҳли калитдан осонгина аниқлаш йўлини тутган ўқувчилар катта хатога йўл қўядилар, чунки бу усул воситасида бадийят бўйича пухта билимга эга бўлиш қийин. Тўғри жавобларнинг изоҳли калити ўқувчилар мустақил ҳолда аниқлаган жавобларнинг тўғрилигини текширишга ёрдам беради.

МУМТОЗ БАДИИЯТ БЎЙИЧА ТЕСТ САВОЛЛАРИ

9-СИНФ

САЙФИ САРОЙИ

1. «Топилмас ҳусн. мулкинда...» ғазалидаги

Бу ҳуснунг шавқу завқини кўнгул тўтилари топти,
На топти? Топти ҳуш лаззат, на лаззат? Лаззати шаккар
байтида қўлланган истиора санъати қайси ифодада ўз акси-
ни топган?

А. Бу ҳуснунг. В. Шавқу завқини. С. Кўнгул тўтилари.
Д. Ҳуш лаззат. Е. Лаззати шаккар.

2. «Кўринур» ғазалидаги

Бозор ичинда ҳуснинг ишва сотиб олур жон,
Бўстон ичинда қаддинг сарви равон кўринур
байтидаги шеърий санъатлар қайси жавобда тўғри кўрсатил-
ган?

А. Муболаға, тажнис. В. Ийҳом, тазод. С. Ҳусни таълил,
тарсиъ. Д. Ирсоли масал, тақрир. Е. Ташхис, ташбиҳ.

3. «Қамар юзунгдин...» деб бошланган ғазалдаги

Қамар юзунгдин бўлур мунаввар,
Шакар сўзунгдин келур мукаррар
байтида қайси шеърий санъатдан фойдаланилган?

А. Муболаға. В. Ташхис. С. Ийҳом. Д. Тазмин. Е. Таж-
нис.

4. «Васфул шуаро» шеъридаги

Жаҳон шоирлари, эй гулшани боғ,
Кими булбулдурур сўзда, кими зог
байтида қўлланган шеърий санъатни топа оласизми?

А. Таҷоҳули орифона. В. Ирсоли масал. С. Ташбиҳ. Д.
Ийҳом. Е. Тазод.

5. «Сухайл ва Гулдурсун» достонидаги

Сухайл ҳусни эрур Юсуфдин олий,
Этар мот олмани юзининг оли
байтида қўлланган лафзий санъат номи қайси жавобда тўғри
кўрсатилган?

А. Тажнис. В. Талмеҳ. С. Иштиқоқ, Д. Тазмин. Е. Ирсо-
ли масал.

6. «Сухайл ва Гулдурсун» достонидаги

Гунаш дунё юзиндин чоҳға ботти,
Узулган гул текин тупроқда ётти

байтида қўлланган санъатларни аниқланг.

А. Тазмин, тазод. В. Ҳусни таълил, ташбиҳ. С. Ирсоли
масал, истиора. Д. Таносуб, тақрир. Е. Иштиқоқ, тарду акс.

7. Шу асардаги

Сухайлни кўрди-ю, айланди биртек,
Гунаш гирдинда юрган мисли ертек

байтида шеърий санъатларнинг қайси биридан фойдаланил-
ган?

А. Муболаға. В. Ташбиҳ. С. Тазод. Д. Тажоҳули орифона.
Е. Тажнис.

8. «Сухайл ва Гулдурсун» достонидаги

Сухайл оҳидин шу дам кўпти бўрон,
Анингтеқким, бузулди чархи даврон

байтида шоир қандай шеърий санъатларга мурожаат қилган?

А. Ташбиҳ, тазмин. В. Муболаға, ташбиҳ. С. Тажнис,
тазод. Д. Таносуб, ҳусни таълил. Е. Ирсоли масал. Талмиҳ.

9. Достоннинг

Кўруб Гулдурсун оғлаб ҳолиға юз,
Чоҳ ичра кирди, кўйди юзина юз

байтидаги шеърий санъатни аниқлай оласизми?

А. Ташбиҳ. В. Ташхис. С. Тажнис. Д. Ийҳом. Е. Тазод.

10. Достондаги

У сахро ичра чорасиз қолди ёлғиз,
Бўлуб ташна ҳуруб қолғонтек илди

байтида қўлланган санъат номи қайси жавобда тўғри кўрса-
тилган?

А. Талмеҳ. В. Тазод. С. Муболаға. Д. Ташбиҳ. Е. Иш-
тиқоқ.

ХОРАЗМИЙ

«МУҲАББАТНОМА»

1. «Аввалги нома»даги

Кўнгул ширин сўзунгға бўлди Фарҳод,
Кўзунг Кашмир жодусиға устод

байтида шоир қайси шеърий санъатга мурожаат қилган?

А. Тажнис. В. Тазод. С. Талмеҳ. Д. Ийҳом. Е. Тажоҳули орифона.

2. Шу номадаги

Табассум қилсангиз, шаккар уёлур,
Тишинг инжусидин гавҳар уёлур

байтида қўлланган шеърий санъат номи қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Ташхис. В. Ташбиҳ. С. Тазод. Д. Ирсоли масал. Е. Таносуб.

3. Иккинчи номадаги

Айтқил, эй висолинг умр боғи,
Эшигинг тупроғи кавсар булоғи

байтида қўлланган шеърий санъатлар қайси жавобда тўғри белгиланган?

А. Тажнис, тазод. В. Истиора, ташбиҳ. С. Тазмин, муболаға. Д. Ийҳом, тақрир. Е. Таносуб, тажоҳули орифона.

4. Учинчи номадан ўрин олган

Рақибингдир тикан, сиз тоза гулсиз,
Чечак чимган аро бўлмас тикансиз.

байтида қўлланган шеърий санъатлар қайси жавобда тўғри белгиланган?

А. Тазод, таносуб, ташбиҳ, тамсил. В. Муболаға, тазмин, тажнис, тазод. С. Тажоҳули орифона, ҳусни таълид, ийҳом, ирсоли масал. Д. Тарсиъ, тақрир, тарду акс, истиора. Е. Зулқофиятайн, ташхис, тажнис, ташбиҳ.

5. Бешинчи номадаги

Хираддан оздурур ғамзанг хумори,
Янғоқларинг Халилуллоҳ нори

байтида шоир қўллаган санъатларни аниқлай оласизми?

А. Ташбиҳ, муболаға, талмеҳ. В. Тарду акс, тазмин, тажнис. С. Ийҳом, ирсоли масал, таносуб. Д. Тақрир, интоқ, иштиқоқ. Е. Тажоҳули орифона, ҳусни таълид, муболаға.

6. Олтинчи номадаги

Тишинг, лаълинг гуҳар жон дуржи ичра,
Юзунг, қошинг қуёш ой буржи ичра

байтидаги санъатлар номи қайси жавобда тўғри ифодаланган?

А. Истиора, ташбиҳ. В. Тажоҳули орифона, ирсоли масал. С. Тазод, тажнис. Д. Ийҳом, ирсоли масал. Е. Ҳусни таълид, ташхис.

7. Еттинчи номадаги

Шакарму эрнингиз, ё қанд, ё жон,
Уёлур лаълингиздин оби ҳайвон

байтида қўлланган шеърӣй санъатларни аниқлай оласизми?

А. Тазод, ирсоли масал. В. Ийҳом, тазмин. С. Тажоҳули орифона, ташхис. Д. Таносуб, тажнис. Е. Муболага, тақрир.

8. Тўққизинчи номадаги

Мени қилди фалактек бесару пой,
Тағи минг йилда сентек туғмағай ой

байтидаги санъатлар қайси жавобда тўғри белгиланган?

А. Ташбиҳ, истиора. В. Ирсоли масал, тазмин. С. Тажнис, тақрир. Д. Ийҳом, таносуб. Е. Тарду акс, тажнис.

9. Ўнинчи номадаги

Аё номехрибон, аҳди, вафосиз,
Жаҳон елтек, умр гултек бақосиз

байтида қофиянинг қайси туридан фойдаланилган?

А. Мужаррад қофия. В. Мурдаф қофия. С. Ридфи зойидли мурдаф қофия. Д. Муқайяд қофия. Е. Муассас қофия.

10. Ўнинчи номадаги

Талим гулчеҳра наргис кўзлилар бор,
Шакар дудоғли, ширин сўзлилар бор.

байти қайси вазъда ёзилган?

А. Рамали мусаммани маҳзуф. В. Мутақориб мусаммани мақсур. С. Ҳазажи мусаддаси мақсур. Д. Ҳазажи мусаммани солим. Е. Ҳазажи мусаммани аҳраб.

АТОЙИ

1. «Жамолинг васфин»... деб бошланувчи ғазалдаги

Жамолинг васфини қилдим чаманда,
Қизорди гул уётгин анжуманда

байтида қайси шеърӣй санъатдан фойдаланилган?

А. Ташбиҳ. В. Хусни таълил. С. Тажнис. Д. Ийҳом. Е. Тазмин.

2. Шу ғазалнинг

Солиб борма мени, эй Юсуфи ҳусн,
Букун Яъқубтек байтул ҳазанда

байтида шоир қандай шеърӣй санъатдан фойдаланган?

А. Муболага. В. Ташхис. С. Тајмех. Д. Ирсоли масал. Е. Иштиқоқ.

3. «Манго» ғазалидаги

Жаврунгиз меҳру вафодур, дардингиз айна даво,
Филмасал, гар ултурурсиз, меҳрибон сизсиз манго

байтида қўлланган шеърий санъатни белгиланг.

А. Тажнис. В. Ирсоли масал. С. Ийҳом. Д. Тазод. Е. Таносуб.

4. «Эй дўст» ғазалидаги

Одамға сени ўхшата билмонки, парисен,
Нортек янгоқинг боғи Эрамдур манга, эй дўст

байтидаги шеърий санъат номи қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Ташбиҳ. В. Тазод. С. Тажоҳули орифона. Д. Ирсоли масал. Е. Ташхис.

5. «Бўлубтур» ғазалидаги

Хино рангимудур бармоқларингда,
Ё ошиқ ўлтурурда қон бўлубтур

байтида қўлланган шеърий санъат номини аниқланг.

А. Ташбиҳ. В. Тажоҳули орифона. С. Тажнис. Д. Ташхис. Е. Тазмин.

6. «Ул санамким» ғазалидан ўрин олган

То магарким салсабил обина жавлоне қила,
Келди жаннат равзасиндин оби кавсар сори ҳур

мисраларида шoir қайси шеърий санъатта мурожаат қилган?

А. Таносуб. В. Муболаға. С. Тарсиъ. Д. Тазод. Е. Такрир.

7. «Ул санамким» ғазалидаги

Қошларинг ёсин Атоғи кўргали ҳусн ичра тоқ,
Субҳидам меҳробларда сураи ёсин ўқур

байтида қайси шеърий санъатта асосланилган?

А. Ташхис. В. Ирсоли масал. С. Тажнис. Д. Талмеҳ. Е. Ийҳом.

8. «Ул санамким» ғазалидаги

Ул иликким сувдин ориқтур, юмас они суда,
Балки сувни пок бўлсун деб илиги бирла юр

байтида қўлланган шеърий санъатни белгилай оласизми?

А. Ташбиҳ. В. Муболаға. С. Ҳусни таълил. Д. Ирсоли масал. Е. Истиора.

9. «Сочинг чун лайлатул қадру...» ғазалидаги

Сочинг чун лайлатул қадру юзунг чун субҳи содиқтур,
Бу шому хуснунга тун-кун кўнгул жон бирла ошиқтур
байтида қофиянинг қайси туридан фойдаланилган?
А. Мужаррад қофия. В. Муассас қофия. С. Мурдаф қофия.
Д. Ридфи зойидли мурдаф қофия. Е. Муқайяд қофия.

10. «Ул санамким» ғазали арузнинг қайси вазнида ёзилган?
А. Ҳазажи мусаммани солим. В. Мутақориби мусаммани маҳзуф.
С. Ҳазажи мусаддаси маҳзуф. Д. Рамали мусаммани маҳзуф.
Е. Ҳазажи мусаммани аҳраби макфуфи маҳзуф.

ЛУТФИЙ

1. «Суратингни кимки кўрди....» деб бошланган ғазалдаги
Сенсизин қилмай таҳаммул нола қилсам қилма айб,
Ғар бу юк юкланса тоққа, келгай ондин юз садо
байтида қайси шеърий санъатдан фойдаланилган?
А. Ташбиҳ. В. Муболаға. С. Талмеҳ. Д. Ийҳом. Е. Тазмин.

2. «Сенсан севарим...» ғазалидаги
Яъқуб бикин кўп йиғидин қолмади сенсиз
Нури басарим, хоҳ инон, хоҳ инонма
байтида қайси шеърий санъат қўлланган?
А. Тазод. В. Ирсоли масал. С. Таносуб. Д. Талмеҳ. Е. Тажнис.

3. «Ҳақ ул кунким...» ғазалидаги
Қилур даъвийи нур ул шамъи мажлис,
Мағар парвона шомимдин олубдур
байтида шоир асосланган шеърий санъат номи қайси жавобда тўғри кўрсатилган?
А. Талмеҳ. В. Таносуб. С. Тажнис. Д. Тазмин. Е. Муболаға.

4. «Ҳақ ул кунким...» ғазалидаги
Хирад нетмай кетар мендек гадодин,
Қошимға ул шаҳи ҳўбон келибдур
байтида қайси шеърий санъатга асосланилган?
А. Ирсоли масал. В. Тарсий. С. Тазод. Д. Тажоҳули орифона. Е. Ташхис.

5. «Гул қошингда ҳўб эмас...» ғазалидаги
Ой юзунгнинг хижлатиндин гул қизорди, холиё,
Ханда бирла ўткарур, чун инфиоли бор дурур.
байтида қўлланган шеърий санъатни аниқланг.

А. Талмеҳ. В. Тажнис. С. Тазмин. Д. Хусни таълил. Е. Зулқофиятайн.

6. «Эй кўнгул...» ғазалидаги

Эй қуёш, юзунгдин айру янги ойдек бўлмишам,
Ким қолурға ўзга йўқтур бир замон тобим менинг

байтида фойдаланилган шеърий санъатлар номи қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Истиора, ташбиҳ. В. Ийҳом, тажнис. С. Талмеҳ, ирсоли масал. Д. Иштиқоқ, ийҳом. Е. Тарду акс, тарсиь.

7. «То жамолингдин...» ғазалидаги

Ерга кирсам кошки, чун етмас ул ойға илик,
Мушкил аҳволе тушубдур: ер қатику кўк йироқ

байтида қўлланган шеърий санъатларни аниқланг.

А. Тазмин, муболаға, ташхис. В. Истиора, ийҳом, ирсоли масал. С. Тажнис, тазод, тарсиь. Д. Ташбиҳ, тақрир, зулқофиятайн. Е. Ташхис, талмеҳ, тамсил.

8. «То жамолингдин...» ғазалидаги

Фурқатингда тўкти, шоҳим, кўзларим дурри ятим,
Ул адоқингға тушуб ҳолини этса, тут қулоқ

байтида шоир фойдаланган шеърий санъатлар номи қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Ташбиҳ, тазмин, ирсоли масал. В. Тазод, таносуб, тазмин. С. Ийҳом, истиора, ташхис. Д. Тажоҳули орифона, тажнис, тарсиь.

9. «Сенсан севарим...» ғазалининг вазнини аниқлай оласизми?

А. Рамали мусаммани маҳзуф. В. Мутақорибби мусаммани мақсур. С. Ҳазажи мусаммани солим. Д. Рамали мусаддаси маҳзуф. Е. Ҳазажи мусаммани ахраби мақфуфи маҳзуф.

10. «Оҳким...» ғазалида қофиянинг қайси туридан фойдаланилган?

А. Мурдаф (ридфли) қофия. В. Мужаррад қофия. С. Муассас қофия. Д. Ридфи зойидли мурдаф қофия. Е. Муқайяд қофия.

10-СИНФ

АЛИШЕР НАВОИЙ

1. «Ўн сакиз минг олам ошуби...» ғазалидаги

То Навоий тўкти ул ой фурқатидин баҳри ашқ,
Ҳар қачон боқсанг, қуёш акси анинг ёшиндалур

байтида қайси шеърӣй санъат қўлланган?

А. Ташбих. В. Истиора. С. Ташхис. Д. Тажнис. Е. Ирсо-
ли масал.

2. Шўх икки ғизолингни...» ғазалидаги

Бир оҳ ила кул бўлдум, эй чарх, тилаб топиб,
Фарҳод ила Мажнунға ошиқлик ишин ўргат

байтида шоир қайси шеърӣй санъатта асосланган?

А. Ийҳом. В. Иштиқоқ. С. Талмеҳ. Д. Таносуб. Е. Тажо-
хули орифона.

3. «Кеча келгумдур, дебон...» ғазалидаги

Ул париваш ҳажридинким йиғладим девонавор,
Кимса бормуким, анга кўрганда кулгу келмади

байтида фойдаланилган шеърӣй санъат номи қайси жавобда
тўғри кўрсатилган?

А. Муболага. В. Тарду акс. С. Тарсиё. Д. Иштиқоқ.
Е. Ийҳом.

4. «Жонға чун дермен...» ғазалидаги

Жонға чун дермен: «Не эрди ўлмаким кайфияти?»
Дерки: «Боис бўлди жисм ичра маразнинг шиддати».

байтида шоир қайси шеърӣй санъатта мурожаат этган?

А. Ташбих. В. Тажнис. С. Интоқ. Д. Тазмин. Е. Истиора.

5. «Хилъатин то айламыш...» ғазалидаги

Гулшан эттим ишқ саҳросин самуми оҳдин,
Ким, эсар ул дашт аро ҳар ён қизил, сориг, яшил

байтида қўлланган шеърӣй санъатлар номи қайси жавобда
тўғри белгиланган?

А. Талмеҳ, тажнис. В. Истиора, муболага. С. Тазмин,
ирсоли масал. Д. Иштиқоқ, тазод. Е. Ташхис, таносуб.

6. «Ўн сакиз минг олам ошуби...» ғазали арузнинг қайси
вазни асосида яратилган?

А. Мутақороби мусаммани маҳзуф. В. Ҳазажи мусамма-
ни солим. С. Ҳазажи мусаддаси маҳзуф. Д. Рамали мусамма-
ни маҳзуф. Е. Рамали мусаддаси мақсур.

7. «Ўн сакиз минг олам ошуби...» газали қофияларидаги равий ҳарфини аниқлай оласизми?

А. «О» ҳарфи. В. «Ш» ҳарфи. С. «Н» ҳарфи. Д. «Д» ҳарфи. Е. «Р» ҳарфи.

8. «Кеча келгумдур дебон...» газалида қофиянинг қайси туридан фойдаланилган?

А. Мужаррад қофия. В. Муассас қофия. С. Мурдаф қофия. Д. Муқайяд қофия. Е. Ридфи зойидли мурдаф қофия.

9. «Ё раб, ул шаҳду шакар ё лабдурур» туюгининг руқнлар таркиби қайси жавобда тўғри белгиланган?

А. Мафойилун мафойилун фаулун. В. Фоилотун фоилотун фоилун. С. Фаулун фаулун фаулун фаал. Д. Мафойилун мафойилун мафойилун. Е. Фоилотун фоилотун фоилотун фоилун.

10. «Неча дедим ул санамға: бормоғин» мисраси билан бошланувчи туюқ руқнлари чизмаси қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. V — — —	V — — —	V — —	
В. V — —	V — —	V — —	V —
С. — V — —	— V — —	— V —	
Д. — V — —	VV — —	VV —	
Е. V — — —	V — — —	V — — —	V — — —

11. «Фарҳод ва Ширин» достонидаги

Ўзи нақшу, ўзи манкушу, наққош,
Киши бу сирни мендек қилмади фош

байтида қандай шеърий санъатдан фойдаланилган?

А. Муболаға. В. Тазод. С. Иштиқоқ. Д. Тажоҳули орифона. Е. Истиора.

12. «Фарҳод ва Ширин» достонидаги

Шабистонида туғди янги бир ой,
Янги ой йўқки, меҳри оламорой

байтида қўлланган шеърий санъатлар тўғри таъкидланган жавобни топинг.

А. Истиора, ружуъ. В. Тарду ақс, тарсиъ. С. Ташхис, ирсולי масал. Д. Тазмин, тазод. Е. Ийҳом, талмеҳ.

13. «Фарҳод ва Ширин» достонидаги

Анга тенг подшолиғ ё гадолиғ,
Гадоликқа тенг этмай подшолиғ,

байтида шоир мурожаат этган шеърий санъатни аниқланг.

А. Муболаға. В. Ташхис. С. Талмеҳ. Д. Тазод. Е. Тарсиъ.

14. «Фарҳод ва Ширин» достонидаги Ширин тасвирига бағишланган

Юзи гул, киприги дерлар тикандур,
Не бор андоққи ҳаргиз бор экандур

байтида қўлланган санъат номини айтинг.

А. Талмеҳ. В. Ташбиҳ. С. Тазмин. Д. Ружуь. Е. Тазод.

15. Достондаги

Машаққатдин йигитни эл қари дер,
Ки, қозилмиш ики-уч юз қари ер

байтидаги шеърий санъат қандай аталади?

А. Тажнис. В. Таҷоҳули орифона. С. Ирсоли масал.
Д. Талмеҳ. Е. Истиора.

16. «Лайли ва Мажнун» достонидаги

Илгин кўрубон чинор холи,
Куйдурур ичин дирам хаёли

байтида қайси санъатдан фойдаланилган?

А. Ташбиҳ. В. Тажнис. С. Ташхис. Д. Тазод. Е. Ирсоли масал.

17. «Сабъан сайёра» достонидан олинган

Қуртдек бўри бирла тўлди ёбон,
Дема қўй, балки тўма бўлди шўбон

байтида қандай шеърий санъатлар қўлланган?

А. Тазод, талмеҳ. В. Ташбиҳ, зулқофиятайн. С. Тажнис, ташхис. Д. Ҳусни таълил, ирсоли масал. Е. Истиора, тарсиь.

18. «Садди Искандарий» достони вазни қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Ҳазажи мусаддаси маҳзуф. В. Рамали мусаммани мақсур. С. Ҳазажи мусаммани солим. Д. Мутақориби мусаммани маҳзуф. Е. Рамали мусаддаси маҳзуф.

19. «Садди Искандарий» достонидаги

Эшиттимки Искандари номдор,
Чу бўлди жаҳон аҳлига комгор

байтида мумтоз қофиянинг қайси туридан фойдаланилган?

А. Мужаррад қофия. В. Мурдаф қофия. С. Муассас қофия. Д. Муқайяд қофия. Е. Ридфи зойидли, мурдаф қофия.

20. «Лисонут тайр» достони мисраларининг рукн таркиби қайси жавобда тўғри белгиланган?

А. Мафойилун мафойилун фаулун. В. Фоилотун фоилотун фоилун. С. Фаулун фаулун фаулун фаулун фаал. Д. Фоилотун фаилотун фаилун. Е. Мафъулу мафоилун фаулун.

МУҲАММАД СОЛИҲ

«ШАЙБОНИЙНОМА»

1. «Шайбонийнома» достонидаги

Ўт эмас, оби равондур қиличи,
Тиг эмас, марҳами жондур қиличи

байтида қўлланган шеърӣ санъатни аниқланг.

А. Тазод. В. Талмеҳ. С. Муболага. Д. Тажнис. Е. Ирсоли масал.

2. Достондаги

Қайдаким чодирини тикди нифоқ,
Қолмас ул теграда осори вифоқ

байтида шоир қайси шеърӣ санъатга мурожаат қилган?

А. Ташбиҳ. В. Ҳусни таълил. С. Тазмин. Д. Тажнис. Е. Ташхис.

3. Достоннинг LXX бобидаги

Ҳар неким ул деса, андоқ қилсақ,
Гул каби суҳбатидин очилсақ

байтида фойдаланилган шеърӣ санъат номи қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Ҳусни таълил. В. Тажоҳули орифона. С. Ташбиҳ. Д. Талмеҳ. Е. Ийҳом.

4. Шу бобдаги

Ҳам Абулмуҳсини Марвий борди,
Марвнинг ар-ару сарви борди

байтида шоир қайси шеърӣ санъатни қўллаган?

А. Тажнис. В. Тазмин. С. Истиора. Д. Иштиқоқ. Е. Таносуб.

5. Достондаги

Борча ўғлонлари ёғий эдилар,
Борча султонлари боғий эдилар

байтида қўлланган қофия санъатини аниқлай оласизми?

А. Тарсий. В. Зулқофиятайн. С. Мусажжаъ. Д. Зулқавофий. Е. Тажнисли қофия.

6. Достондаги

Хорлиқлар била ўстум бисёр,
Зорлиғлар била кўрдум озор

байти вазни чизмаси қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

A. — V — — — — V — — — — V — —
 B. V — — — — V — — — — V — —
 C. — V — — — — VV — — — — —
 D. V — — — — V — — — — V — — — — V —
 E. V — — — — V — — — — V — — — — V — — — —

7. Достондаги

Ки, бу кўрғон сори мойил бўлғай,
 Майидин анга не ҳосил бўлғай

байтида қўлланган қофия турини белгилаңг.

A. Мурдаф қофия. B. Мужаррад қофия. C. Муассас
 қофия. D. Муқайяд қофия. E. Ридфи зойидли мурдаф
 қофия.

8. Достондаги

Ул Самарқанд сори айлади азм,
 Хон азимат сўнгича айлади жазм

байти рукнларини аниқлаңг.

A. Фоилотун фоилотун фоилун. B. Фоилотун фаилотун
 файлон. C. Фоилотун фаилотун фаълун. D. Фоилотун фаи-
 лотун файлун. E. Фоилотун фаилотун фаълон.

9. Достондаги

Сарв оқинг қомағидин шарманда,
 Зулфига анбари соро банда

байтида қўлланган шеърий санъатни аниқлай оласизми?

A. Ташбиҳ. B. Тажнис. C. Истиора. D. Ташхис. E. Тал-
 меҳ.

10. Достоннинг

Чун кетурдилар они хон қотида,
 Келди Билқиси Сулаймон қотида

байтида қайси шеърий санъат қўлланган?

A. Тазмин. B. Истиора. C. Талмеҳ. D. Ийҳом. E. Тажнис.

ЗАҲИРИДДИН МУҲАММАД БОБУР

1. «Топмадим» ғазалидаги

Усрук кўзига токи кўнгул бўлди мубтало,
 Ҳаргиз бу телбани яна хушёр топмадим

байтида қўлланган шеърий санъатларни белгилаңг.

A. Тазод, ташхис. B. Ийҳом, ҳусни таълиф. C. Талмеҳ,
 тажнис. D. Таносуб, иштиқоқ. E. Ирсоли масал, тажоҳули
 орифона.

2. «Қолдимۇ?» ғазалидаги

Мени ўлтурди жафоу жавр бирла ул қуёш,
 Эмди тиргузмак учун меҳру вафоси қолдимۇ?

байтида қўлланган шеърий санъатлар қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Ташбих, тажнис. В. Истиора, тазод. С. Талмеҳ, ийҳом.
Д. Тазмин, ташхис. Е. Ҳусни таълил, ирсоли масал.

3. «Хазон япроғи янглиғ...» деб бошланувчи ғазалдаги

Латофат гулшанида гул каби сен сабзи хуррам қол,
Мен арчи даҳр боғидин хазон япроғидек бордим.

байтида қўлланган санъатларнинг номлари қайси қаторда тўғри кўрсатилган?

А. Истиора, ташбих, таносуб. В. Тажнис, тазод, ийҳом.
С. Муболаға, ташхис, талмеҳ. Д. Тазмин, ҳусни таълил, иштиқоқ.
Е. Тажоҳули орифона, ирсоли масал, зулқофиятайн.

4. «Гурбатга ул ой...» деб бошланувчи ғазалдаги

Гурбатга ул ой ҳажри мени пир қилибтур,
Ҳижрон била гурбат манга таъсир қилибтур.

байтида шоир қайси шеърий санъатга мурожаат қилган?

А. Тазмин. В. Муболаға. С. Истиора. Д. Ҳусни таълил. Е. Талмеҳ.

5. «Менинг кўнглумки...» ғазалидаги.

Баҳору боғ сайрин не қилайким, дилситонимнинг
Юзи гул, зулфи сунбул, қомати сарви хиромондур

байтида қўлланган шеърий санъатларни аниқланг.

А. Ташбих, таносуб. В. Ҳусни таълил, истиора. С. Тазод, тазмин. Д. Тажнис, ташхис. Е. Муболаға, иштиқоқ.

6. «Сен гулсену мен ҳақир булбулдурмен» деб бошланувчи рубойда қўлланган санъатларнинг номлари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Ташхис, талмеҳ, тажнис. В. Ташбих, тазод, таносуб.
С. Тазмин, истиора, ҳусни таълил. Д. Зулқофиятайн, ирсоли масал, ийҳом. Е. Тарсиъ, иштиқоқ, тажоҳули орифона.

7. «Қаддимни фиरोқ меҳнати ё қилди» деб бошланувчи туюқда фойдаланилган санъатлар номи тўғри кўрсатилган қаторни белгиланг.

А. Талмеҳ, тазод, тажнис. В. Тазмин, ташхис, ийҳом.
С. Истиора, тажнис, ташхис. Д. Ҳусни таълил, таносуб, талмеҳ. Е. Тарсиъ, иштиқоқ, ирсоли масал.

8. «Топилмас» ғазалидаги

Сендек манга бир ёри жафокор топилмас,
Мендек сенга бир зори вафодор топилмас

байтида фойдаланилган шеърий санъатларни аниқланг.

А. Тазмин, таносуб, ийҳом. В. Тазод, гарду акс, гарсиъ.
С. Тазод, хусни таълил, талмеҳ. Д. Ташхис, муболаға, хусни таълил. Е. Иштиқоқ, ирсоли масал, тажнис.

9. Куйидаги ғазаллардан қайси бири ҳазажи мусаммани солим вазнида ёзилган?

А. «Топмадим». В. «Қолдиму?» С. «Хазон япроғи янглиғ...». Д. «Фурбатга ул ой...». Е. «Топилмас».

10. «Қолдиму?» радифли ғазалда қофиянинг қайси туридан фойдаланилган?

А. Мужаррад қофия. В. Мурдаф қофия. С. Муқайяд қофия. Д. Муассас қофия. Е. Ридфи зойидли мурдаф қофия.

ТУРДИ ФАРОҒИЙ

1. «Гуҳарни билма холи қатрадин...» ғазалидаги

Ҳақиқатбингадур ҳар жузв-кулл, ҳар зарра бир хуршед,
Гуҳарни билма холи қатрадин, ҳар чаҳни Юсуфсиз

байтида қўлланган санъатни аниқланг.

А. Тажнис. В. Талмеҳ. С. Истиора. Д. Тазмин. Е. Хусни таълил.

2. «Туркона хиром айлади...» ғазалидаги

Туркона хиром айлади ул шўҳи дилоро,
Дил мулкани бир гўшаи чашм айлади яғмо

байтида қайси санъатдан фойдаланилган?

А. Ташбиҳ. В. Истиора. С. Тазмин. Д. Таносуб. Е. Ийҳом.

3. Субҳонқулихон ҳажвидаги

Едингиз барчангиз итдек фуқаронинг этини,
Ғасб ила молин олиб қўймадингизлар битини

мисраларида қандай шеърий санъатларга мурожаат қилинган?

А. Ташбиҳ, муболаға. В. Ташхис, тажнис. С. Тазод, таносуб. Д. Хусни таълил, талмеҳ. Е. Ирсоли масал, иштиқоқ.

4. Субҳонқулихон ҳажвидаги

Сизга даркор бу юрт, эй гала зангар беклар,
Бу қадим нақл эрур: «Эл рабату тўра — қўноқ»

байтида қайси шеърий санъат қўлланган?

А. Тазмин. В. Тажнис. С. Ирсоли масал. Д. Ташбиҳ. Е. Ийҳом.

5. «Мухаммаси туркийи Турди» асаридаги

Жисми қонундин нафас тори узулмасдин бурун,
Бошинга даври қазо базми қурулмасдин бурун,

Жайбайи жон тири рихлатдин сўкулмасдин бурун,
 Эй кўнгул, қасри асоси тан бузулмасдин бурун,
 Тоқи абру, курсийи дандон тўкулмасдин бурун

бандида шоир қайси шеърий санъатдан кенг фойдаланган?
 А. Ташбиҳ. В. Тажнис. С. Истиора. Д. Тазод. Е. Талмеҳ.

6. «Дар асри Субҳонқулихон...» мухаммасидаги

Осиё новасидек рост эдиб бўғзининг,
 ...Аждаҳодек пораға турмиш очиб оғзининг,
 Юрдин йўқ хабари, барчасининг фикри тамоқ

мисраларида қайси санъат қўлланган?

А. Талмеҳ. В. Ташбиҳ. С. Истиора. Д. Тазод. Е. Тажнис.

7. «Кенглик қилинг» ғазали қайси вазн асосида яратилганини аниқлай оласизми?

А. Ҳажахи мусаммани солим. В. Рамали мусаммани маҳзуф. С. Рамали мусаддаси мақсур. Д. Ражази мусаммани солим. Е. Мутақориби мусаммани маҳзуф.

8. «Мусулмон билма асло...» ғазалида қофиянинг қайси туридан фойдаланилган?

А. Мурдаф қофия. В. Мужаррад қофия. С. Муассас қофия. Д. Муқайяд қофия. Е. Ридфи зойидли мурдаф қофия.

9. «Бу мулк» ғазали мисраларининг вазн чизмасини белгиланг.

А. V	— — —	V	— — —	V	— — —	V	— — —
В.	— V	— —	— V	— —	— V	— —	— V
С.	— V	— —	— V	— —	— V	— —	— V
Д.	— — V	— —	— — V	— —	— — V	— —	— — V
Е.	V	— —	V	— —	V	— —	V

10. «Туркона хиром айлади» ғазалининг рукнлар таркиби қайси жавобда тўғри белгиланган?

А. Фойлотун фойлотун фойлун. В. Мафойилун мафойилун мафойил. С. Мафъулу мафойилу мафойилу фаулун. Д. Фаулун фаулун фаулун фаал. Е. Мустафъилун мустафъилун мустафъилун.

МАШРАБ

1. «Келди» радифли ғазалдаги

Шижоат бобида ҳар қайсиси бир Рустаму Сухроб,
 Адолат тахтига минган бу кун султонларим келди

байтида қўлланган икки шеърий санъат номи қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Талмеҳ, истиора. В. Ҳусни таълил, ийҳом. С. Тазод, тажнис. Д. Талмеҳ, ирсоли масал. Е. Ишгиқоқ, ташхис.

2. «Сифмамдур» ғазалидаги

Ғаҳи бўлдум фақиру, ғаҳи шоҳу ғаҳ гадодурман,
Ажаб девонаман, фардоки маҳшаргоҳга сифмамдур
байтида шоир қайси шеърӣ санъатдан фойдаланган?

А. Ташбиҳ. В. Истиора. С. Тазод. Д. Ийҳом. Е. Талмеҳ.

3. «Ўртар» ғазалидаги

Не қаттиғ кун экан, дилбар, висолингдин жудо бўлмоқ,
Менинг оҳим ўтига бул замину осмон ўртар
байтида қўлланган шеърӣ санъат номини аниқланг.

А. Тажнис. В. Ийҳом. С. Ташхис. Д. Муболаға. Е. Тазмин.

4. «Мен нола қилай шому саҳар...» ғазалидаги

Ул лолаву райҳону суман, тоза қизил гул,
Ҳам сарв букулди қади шамшод эшикингда
байтида шоир қайси шеърӣ санъатга мурожаат қилган?

А. Ҳусни таълил. В. Тажнис. С. Таносуб. Д. Ташхис.
Е. Муболаға.

5. «Не сабабдин келмадинг бир қошима» ғазалидаги

Ваҳ, муҳаббат кўйида қон йиғладим,
Етти иқлим ғарқ бўлди ёшима.
байтида қўлаган шеърӣ санъатлар номи қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Ирсоли масал, зулқофиятайн. В. Истиора, муболаға.
С. Талмеҳ, ташхис. Д. Ишгиқоқ, тазод. Е. Ҳусни таълил,
ташбиҳ.

6. «Дарди саримни кавлама» ғазалидаги

Ҳар замоне Лайлидин манга китобатлар келур,
Сенки Мажнун бўлмасанг, сардафтаримни кавлама.
байтида қўлланган санъат номини биласизми?

А. Тазмин. В. Талмеҳ. С. Ташбиҳ. Д. Тазод. Е. Муболаға.

7. «Хоҳи инон, хоҳи инонма» ғазалидаги

Лаълинг ғамидин кўнглум эрур гунча киби қон,
Гулбарги тарим, хоҳи инон, хоҳи инонма.
байтида фойдаланилган санъатлар қайси жавобда тўғри белгиланган?

А. Истиора, ташбиҳ. В. Тазод, тажнис. С. Ҳусни таълил,
ийҳом. Д. Муболаға, ташхис. Е. Ирсоли масал, тазмин.

8. «Танбур» ғазалидаги

Сетор деманг, ҳоли дилим сўргучи танбур,
Кўнглум гиреҳин ғамларини сургучи танбур

байтида қўлланган шеърий санъатлар номи қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Муболаға, тажнис. В. Ҳусни таълил, тазод. С. Ташхис, истиора. Д. Муболаға, ирсоли масал. Е. Таносуб, ийҳом.

9. «Қаландар бўл, қаландар бўл» ғазали вазнини аниқлай оласизми?

А. Ҳазажи мусаммани солим. В. Ҳазажи мусаддаси маҳзуф. С. Рамали мусаммани маҳзуф. Д. Мутақориби мусаммани маҳзуф. Е. Рамали мусаддаси маҳзуф.

10. «Хоҳи инон, хоҳи инонма» ғазалида қўлланган қофия турини белгиланг.

А. Мурдаф қофия. В. Муассас қофия. С. Мужаррад қофия. Д. Муқайяд қофия. Е. Ридфи зойидли мурдаф қофия.

ХУЖАНАЗАР ХУВАЙДО

1. «На қилдим санга ман...» ғазалидаги

Фироқинг осмонидин солиб бир барқи оламсўз,
Вужудим хирманин ўртаб адо қилдинг, адо қилдинг.

байтида қўлланган шеърий санъатлар номи қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Ташбиҳ, тазод. В. Истиора, тақрир. С. Тазмин, ҳусни таълил. Д. Ийҳом, тажнис. Е. Таносуб, иштиқоқ.

2. «Нафсинг сени қаттиғ бало...» ғазалидаги

Айтур сенга юклуб юкин, «Ул ишни қил, бу ишни қил!»
Аксини айлаб сўзини, ҳеч қилмағил парвой анга

байтида қўлланган шеърий санъат номини аниқланг.

А. Ирсоли масал. В. Тамсил. С. Тазод. Д. Интоқ. Е. Тажнис.

3. «Нафсинг сени қаттиғ бало...» ғазалидаги

Мискин Хувайдо, сен они ногоҳ кўтарса бошини,
Тақви таёғи бирла чоп, ҳаргиз дедурма вой анго

байтида фойдаланилган икки шеърий санъат қайси жавобда тўғри белгиланган?

А. Тазод, тазмин. В. Ташбиҳ, муболаға. С. Ташхис, истиора. Д. Ҳусни таълил, ийҳом. Е. Таносуб, ирсоли масал.

4. «Қошингга сажда қилдим» ғазалидаги

Даҳонинг гунчайи гул, тишларинг дур,
Қадингдур сарв, рафторинг эрур об

мисраларида қандай шеърий санъатта мурожаат қилинган?

А. Талмеҳ. В. Ташбиҳ. С. Ийҳом. Д. Ташхис. Е. Зулқо-
фиятайн.

5. «Ажаб девоналар бўлдум» ғазалидаги
Шабистон ичра, эй ёрим, жамолинг
шамъини кўрдум,
Бошингдин ўргулуб ҳар субҳидам
парвоналар бўлдум

байтида қандай санъатларга мурожаат қилинган?

А. Ташбиҳ, тазод. В. Талмеҳ, ийҳом. С. Истиора, тано-
суб. Д. Тажнис, интоқ. Е. Зулқавофий, муболага.

6. «Маҳрами асрордин андиша қил» ғазалидаги
Эй Хувайдо, этмагил Мажнундек сиррингни фош,
Айласанг хўйи «аналҳақ» дордин андиша қил.

байтида фойдаланилган шеърини санъат номини биласизми?

А. Интоқ. В. Талмеҳ. С. Ташхис. Д. Хусни таълил.
Е. Тазод.

7. «Тополмасман» ғазалидаги

Жароҳат бўлди бағрим тиғи ҳасрат бирла, ман найлай,
Юруб, излаб табиблардин анга марҳам тополмасман.

байтида қўлланган санъат номини белгиланг.

А. Хусни таълил. В. Тажнис. С. Талмеҳ. Д. Тарсий.
Е. Таносуб.

8. «Жоним тасаддуқдур санга» ғазали вазни қайси жавоб-
да тўғри белгиланган?

А. Ҳазажи мусаммани солим. В. Рамали мусаммани маҳ-
зуф. С. Рамали мусаддаси маҳзуф. Д. Мутақориби мусамма-
ни маҳзуф. Е. Ражази мусаммани солим.

9. «Хоки пойи яхшилар бўл» ғазалида қўлланган қофия
турини аниқланг.

А. Мужаррад қофия. В. Муассас қофия. С. Мурдаф
қофия. Д. Ридфи зойидли мурдаф қофия. Е. Муқайяд
қофия.

10. «Арзимни айдим бода сабога» ғазали рукнлар тарки-
би қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Фоилотун фоилотун фоилун. В. Мафойилун мафойил-
лун мафойиллун мафойиллун. С. Фаълун фаулун фаълун фау-
лун. Д. Фаулун фаулун фаулун фаал. Е. Мафойилун мафо-
ийлун мафойил.

ШЕРМУҲАММАД МУНИС

1. «Хануз» ғазалидаги

Ваҳ, нечук баҳр эрди ҳижронким, миниб ғам заврақин,
Ҳар неча қатъ айларам, мавжуд эмас соҳил ҳануз

байтида шоир қўллаган шеърий санъатлар қандай аталади?

А. Таносуб, истиора. В. Тажнис, тазод. С. Ийҳом, иштиқоқ. Д. Талмеҳ, ирсоли масал. Е. Ҳусни таълил, ташхис.

2. «Шуаро» ғазалидаги

Дўстлар лутфидин қилур маҳжур,
Баски бор душмани замон шуаро

байтида қандай шеърий санъатдан фойдаланилган?

А. Тазмин. В. Тамсил. С. Ташхис. Д. Тазод. Е. Ийҳом.

3. «Гунча» ғазалидаги

Сабо таҳрикидин йўқ, балки оғзинг шармидин бошин
Қуйи солмоққа мойил бўлғусидур ҳар замон гунча

байтида шоир қайси шеърий санъатта мурожаат этган?

А. Талмеҳ. В. Ҳусни таълил. С. Тажнис. Д. Ташбиҳ. Е. Тазмин.

4. «Офтоб» ғазалидаги

Сенки шоҳи ҳуснсен, ҳар кун қилиб қулғуқ сенга
Сажда айларга қўяр туфроққа рухсор офтоб

байтида фойдаланилган икки шеърий санъат номи тўғри кўрсатилган жавобни аниқланг.

А. Тазод, ташхис. В. Тазмин, тажнис. С. Истиора, ҳусни таълил. Д. Талмеҳ, иштиқоқ. Е. Ийҳом, тарсий.

5. «Жунун тасвирининг беҳзоди» ғазалидаги

Бало кўҳсорининг фарҳоди мен-мен,
Жунун тасвирининг беҳзоди мен-мен.

байтида фойдаланилган шеърий санъатларни аниқлай ола-сизми?

А. Истиора, талмеҳ, мувозана. В. Ташбиҳ, ташхис, таносуб. С. Муболага, тазмин, ийҳом. Д. Ҳусни таълил, тамсил, иштиқоқ. Е. Тарсий, тазод, ирсоли масал.

6. «Ишим кеча-кундуз фиғондур» ғазалидаги

Бало ўқларин отғали жонима
Ики эга қошинг камондур, камон

байтида қўлланган санъатлар номи тўғри кўрсатилган қаторни белгиланг.

А. Тазод, тажнис, ирсоли масал. В. Ташбиҳ, ийҳом, тарду акс. С. Истиора, ташбиҳ, тақрир. Д. Муболаға, тазмин, иштиқоқ. Е. Ҳусни таълил, таҷоҳули орифона, тарсиъ.

7. «Фасли навбаҳор ўлмиш» ғазалидаги

Паривашлар киби гуллар қилиб гулшан аро жилва,
Алар шавқида булбул ун чекиб девонавор ўлмиш.

байтида қайси шеърий санъатлардан фойдаланилган?

А. Талмеҳ, ҳусни таълил. В. Ташбиҳ, ташхис. С. Тазод, тарсиъ. Д. Ийҳом, тазмин. Е. Муболаға, истиора.

8. Мустазоддаги

Эрдим гули васлинг била шод ўйлаки булбул,
ҳажр айлади маҳзун,

Эй вой, хазон мавсимиға фасли баҳорим
чарх этди мубаддал

байтида қўлланган шеърий санъатлар номи қайси жавобда тўғри белгиланган?

А. Тазмин, талмеҳ, тарсиъ, лафф ва нашр. В. Ташхис, ийҳом, иштиқоқ, ружуъ. С. Истиора, ташбиҳ, таъносуб, тазод. Д. Ҳусни таълил, ирсоли масал, мувозана, тажнис. Е. Муболаға, талмеҳ, зулқофиятайн, интоқ.

9. Қайси жавобда кўрсатилган ғазаллар ҳазажи мусамма-ни солим вазнида ёзилган?

А. «Қилмангиз», «Ошно». В. «Басе ғам боридин», «Шуаро». С. «Ҳануз», «Кўнглума бир гул ғамидин...» Д. «Фунча», «Фасли навбаҳор ўлмиш». Е. «Офтоб», «Дўст».

10. Қайси жавобдаги ғазалда муассас қофиядан фойдаланилган?

А. «Қилмангиз». В. «Ошно». С. «Ҳануз». Д. «Қайси гулнинг». Е. «Шуаро».

ЖАҲОН ОТИН УВАЙСИЙ

1. «Увайсийман» ғазалидаги

Кечалар фиғонимдин тинмади кавокиблар,
Арз то само узра можаро Увайсийман.

байтида фойдаланилган шеърий санъат номини биласизми?

А. Ташбиҳ. В. Муболаға. С. Тазод. Д. Талмеҳ. Е. Тажнис.

2. «Кўнгул доғ ўлди...» ғазалидаги

Турубдур бағрим ичра қон мисоли гунча, найларман,
Очилмай гулсифат ушбу кўнгул доғ ўлди, доғ ўлди

байтида қайси шеърий санъатдан фойдаланилган?

А. Тазод. В. Ташбиҳ. С. Ҳусни таълил. Д. Муболаға.
Е. Иштиқоқ.

3. «Қабул эткил» ғазалидаги

Тушубдур бошима савдойи ишқинг, эй шаҳаншоҳим,
Алам бозорида бул дарди пинҳоним қабул эткил

байтида қўлланган шеърий санъатлар номини айтинг.

А. Тажоҳули орифона, тазод, талмеҳ. В. Тазмин, тарду
акс, ташхис. С. Ийҳом, таносуб, истиора. Д. Муболаға, ир-
соли масал, интоқ. Е. Ташбиҳ, тарсиъ, тарду акс.

4. «Чиқиб ишқ ўти...» ғазалидаги

Кўзинг жон лабға еткурди, лабинг жон кўшти жонимға,
Бу икки дўстлар ул жони маҳзуним талошибдур

байтида шоир қайси шеърий санъатга мурожаат қилган?

А. Ташхис. В. Тазод. С. Талмеҳ. Д. Тажнис. Е. Истиора.

5. «Чиқиб ишқ ўти...» ғазалида

Висолинг орзуси шийдати ҳижронни йиқмоқда,
Бу икки паҳлавон майдони дил узра курошибдур

байтида қўлланган шеърий санъатлар номи тўғри кўрсатил-
ган жавобни белгиланг.

А. Ҳусни таълил, тарсиъ. В. Истиора, ташхис. С. Талмеҳ,
ирсоли масал. Д. Таносуб, ташбиҳ. Е. Тажоҳули орифона,
тарду акс.

6. «Кокулинг» ғазалидаги

Ё харидор ўлмасам эрдим жунун бозорида,
Солмағайди бошима юз рангли савдо кокулунг

байтидан ўрин олган шеърий санъатларни аниқланг.

А. Ташбиҳ, тажнис. В. Талмеҳ, тазод. С. Ҳусни таълил,
ирсоли масал. Д. Зулқофиятайн, тарду акс. Е. Таносуб, ис-
тиора.

7. «Мендин ўрганди» ғазалидаги

Сени изларман андоқким, куёш дийдорин изларда,
Кезиб тун-кун шитобон айламакни мендин ўрганди

байтида қандай шеърий санъатлар қўлланган?

А. Ташбиҳ, ташхис. В. Тазод, талмеҳ. С. Ҳусни таълил,
ийҳом. Д. Таносуб, тажнис. Е. Ирсоли масал, тарсиъ.

8. «Соғиндим» ғазалининг вазни қайси жавобда тўғри
кўрсатилган?

А. Рамали мусаммани маҳзуф. В. Ҳазажи мусаммани со-
лим. С. Мутақорибни мусаммани маҳзуф. Д. Рамали мусадда-
си маҳзуф. Е. Ҳазажи мусаддаси мақсур.

9. «Увайсийман» ғазалининг рукнлар таркибини аниқланг.

А. Фоилотун фоилотун фоилун. В. Мафоййлун мафоййлун фаулун. С. Фоилун мафоййлун фоилун мафоййлун. Д. Мафъулу мафоййлу мафоййлу фаулун. Е. Фаулун фаулун фаулун фаул.

10. Қайси ғазалларда мурдаф қофияга мурожаат қилинган?

А. «Соғиндим», «Қабул эткил». В. «Муносиб», «Мендин ўрганди». С. «Увайсийман», «Кокулунг». Д. А ва В. Е. В ва С.

НОДИРА

1. «Васл уйин обод қилдим» ғазалидаги

Васл уйин обод қилдим, бузди ҳижрон оқибат,
Сели ғамдин бу иморат бўлди вайрон оқибат

байтида шоир қайси шеърий санъатлардан фойдаланган?

А. Ташбиҳ, тарсиъ. В. Тазмин, ташҳис. С. Истиора, таъзод. Д. Талмеҳ, ийҳом. Е. Тажнис, иштиқоқ.

2. «Васл уйин обод қилдим» ғазалидаги

Зоҳидо, ишқу муҳаббат аҳини маъзур тут,
Ёр кўйида на бўлди шайх Санъон оқибат

байтида қандай шеърий санъатлар қўлланган?

А. Муболаға, ҳусни таълил. В. Тазод, ирсоли масал. С. Тазмин, тажнис. Д. Талмеҳ, ийҳом. Е. Истиора, тарду акс.

3. «Кўзларим муштоқдур дийдор учун...» ғазалидаги

Бесутун тоғида кўп жон чекмагил, эй кўҳкан,
Кўкрагимдин жўйи шир ўрнига ўтлуғ ёра оч

байтида қўлланган шеърий санъатларни аниқланг.

А. Ташбиҳ, тарсиъ. В. Ҳусни таълил, ташҳис. С. Талмеҳ, истиора. Д. Муболаға, ирсоли масал. Е. Ийҳом, тажнис.

4. «Додим эшит» ғазалидаги

Ҳар нечаким сабр таъмирини бунёд айладим,
Ашк селобида вайрон бўлди ободим, эшит.

байтида шоир фойдаланган шеърий санъатларнинг номлари тўғри кўрсатилган жавобни топинг.

А. Тазод, истиора. В. Ташбиҳ, тажнис. С. Талмеҳ, тазод. Д. Ҳусни таълил, ийҳом. Е. Ташҳис, тарсиъ.

5. «Даҳрни имтиҳон этиб кет» ғазалидаги

Дунё чаманини булбулисен,
Гул шоҳида ошён этиб кет.

байтида қўлланган шеърий санъатларни белгиланг.

А. Тазод, тазмин. В. Истиора, таносуб. С. Талмеҳ, ҳусни таълил. Д. Тажнис, тажоҳули орифона. Е. Муболаға, ирсоли масал.

6. «Муҳаббатсиз киши одам эмасдур» ғазалидаги

Узору қадду рафторингни кўрсат,
Чаман сарву гулини шармсор эт

байти қандай шеърий санъатга асосланган?

А. Тазод. В. Ҳусни таълил. С. Талмеҳ. Д. Лафф ва нашр. Е. Ийҳом.

7. «Нодира аҳволидин огоҳ бўлинг» ғазалидаги

Ёр учун ағёр дардин тортамен,
Кўрмадим бир ёрни ағёрсиз

байтида қўлланган шеърий санъатни аниқлай оласизми?

А. Иштиқоқ. В. Муболаға. С. Тазод. Д. Тажнис. Е. Ҳусни таълил.

8. «Ёрсиз на лаззат» ғазалида қўлланган қофия турини белгиланг.

А. Мурдаф қофия. В. Ридфи зойидли мурдаф қофия. С. Муассас қофия. Д. Муқайяд қофия. Е. Мужаррад қофия.

9. «Муҳаббатсиз киши одам эмасдур» ғазали арузнинг қайси вазни асосида ёзилган?

А. Ҳазажи мусаммани солим. В. Ҳазажи мусаддаси маҳзуф. С. Рамали мусаммани маҳзуф. Д. Рамали мусаддаси мақсур. Е. Мутақориби мусаммани маҳзуф.

10. «Кел, даҳрни имтиҳон этиб кет» ғазали мисраларининг чизмасини белгиланг.

А. V — — —	V — — —	V — —	
В. — V — —	— V — —	— V —	
С. V — —	V — —	V — —	V —
Д. — — V	V — V —	V — —	
Е. — — V —	— — V —	— — V —	— — V —

МУҲАММАДРИЗО ОГАҲИЙ

1. «Устина» ғазалидаги

Бошимға ёққан ғам тошин мингдин бирича бўлмағай,
Гардун агар минг Бесутун ёғдурса Фарҳод устина

байтида шоир қўлаган шеърий санъатлар номи тўғри кўрсатилган жавобни аниқланг.

А. Тазод, тажнис, тазмин. В. Муболаға, талмеҳ, истиора. С. Ташбиҳ, ҳусни таълил, тарду акс. Д. Истиора, ирсоли масал, ийҳом. Е. Таносуб, тарсий, лафф ва нашр.

2. «Устина» ғазалидаги

Эй шаҳ, карам айлар чоғи тенг тут ямону яхшини,
Ким, меҳр нури тенг тушар вайрону обод устина

байтида қандай шеърий санъатлар қўлланган?

А. Ийҳом, тазод, тамсил. В. Ташбиҳ, ташхис, талмеҳ.
С. Хусни таълил, муболаға, истиора. Д. Таносуб, тарсиь,
ирсоли масал. Е. Ташхис, иштиқоқ, тазод.

3. «Илм бўлмиш ёд анга» ғазалидаги

Ул малаксиймоки борча илм бўлмиш ёд анга,
Рўзи шаб дарсу сабоқ такроридин муътод анга

байтида фойдаланилган шеърий санъатлар номи қайси жа-
вобда тўғри кўрсатилган?

А. Талмеҳ, тазод, ирсоли масал. В. Хусни таълил, ийҳом,
иштиқоқ. С. Муболаға, ирсоли масал, таносуб. Д. Тазод,
таносуб, ташбиҳ. Е. Тарду акс, тажохули орифона, тарсиь.

4. «Лутф айлар ёр мандин ўзгага» ғазалидаги

Заҳри ҳажрини берур ҳар дам мангаву васлининг
Нўшини инъом этар бисёр мандин ўзгага

байтида қўлланган шеърий санъатлар номини аниқланг.

А. Тазод, истиора. В. Таносуб, ташбиҳ. С. Муболаға,
ийҳом. Д. Хусни таълил, иштиқоқ. Е. Ирсоли масал, тарду
акс.

5. «Баҳор» ғазалидаги

Очибон юз гулни, хуррам айлабон минг сарвни,
Булбули кумрини қилди волау шайдо баҳор

байтида шоир қайси шеърий санъатга асосланган?

А. Ташбиҳ. В. Тазод. С. Таносуб. Д. Хусни таълил.
Е. Тарсиь.

6. «Дегил инсонға сўз» ғазалидаги

Сўздур инсон кўнглида бир гавҳари қийматбаҳо,
Они хор этма дебон ҳар ҳуши йўқ ҳайвонға сўз

байтида қўлланган шеърий санъатни аниқланг.

А. Тазмин. В. Ташхис. С. Талмеҳ. Д. Ташбиҳ. Е. Мубо-
лаға.

7. «Аҳли вафо маҳзун» ғазалидаги

Бировким сидқу ростлиғ ичра «алиф» янглиғ,
Қади бори меҳан остида бўлғай ул сифатким «нун»

байтида қўлланган шеърий санъат номини белгиланг.

А. Муболаға. В. Ҳарфий санъат (китобот). С. Ийҳом.
Д. Тажнис. Е. Хусни таълил.

8. «Жонинг учун жонима раҳм эт» ғазалидаги

Ишқинг ғамида дийдаи гирёнима раҳм эт,
Ҳажринг тунда нолайи афронима раҳм эт

байтида фойдаланилган шеърӣ санъат номини айта оласиз-ми?

А. Ийҳом. В. Муболаға. С. Мувозана. Д. Тарсий. Е. Тазод.

9. «Сўздин юз дуру гуҳар сочсанг...» ғазалидаги

Ҳар дамда агар сўздин юз дурру гуҳар сочсанг,
Бир кўҳна хазаф чоғлиғ топмас эл аро қиймат

байтида қўлланган шеърӣ санъатларни белгиланг.

А. Истиора, ташбиҳ. В. Ирсоли масал, тазмин. С. Тазод, ийҳом. Д. Муболаға, хусни таълил. Е. Тарсий, талмеҳ.

10. «Баҳор» ғазалидаги

Тебратиб ел бирла ҳар сори шажарлар бошини,
Элга имо қилди гулгашт эткали саҳро баҳор

байтида фойдаланилган шеърӣ санъатлар номи қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Хусни таълил, ташхис. В. Тажоҳули орифона, тазмин. С. Тажнис, муболаға. Д. Истиора, таносуб. Е. Ҳарфий санъат (китобот), тазод.

11. «Чой» ғазалидаги

Ғуёким, чой эрур меҳри гияҳ, йўқса недин
Ҳам гадо матлуби, ҳам марғуби султон ўлди чой

байтида қўлланган шеърӣ санъатлар тўғри белгиланган жавобни аниқланг.

А. Талмеҳ, муболаға, иштиқоқ. В. Ташбиҳ, тазод, хусни таълил. С. Тажнис, ирсоли масал, таносуб. Д. Тарду акс, тазмин, тажоҳули орифона. Е. Лаффу нашр, истиора, тазод.

12. «Чой» ғазалидаги

Эй ҳаким, эмди давое айламакдин фориг ўл,
Ким, бори беморлар дардиға дармон ўлди чой

байтида шоир қайси шеърӣ санъатга мурожаат этган?

А. Иштиқоқ, ийҳом. В. Таносуб, муболаға. С. Талмеҳ, тажнис. Д. Истиора, хусни таълил. Е. Ийҳом, ирсоли масал.

13. Мустазоддаги

Ҳажринг ғами захрини ичиб Оғаҳийи зор ўлмакка етибдур
комиға етушмай,
Қилма нафасе ҳолини сўрмоққа тааллул, эй Исойи даврон,
қилғил ани ихё

байтида қўлланган шеърӣ санъатларни белгиланг.

А. Талмеҳ, истиора. В. Ташбиҳ, тажнис. С. Тазод, гарду акс. Д. Тазмин, тажохули орифона. Е. Ирсоли масал, муво-зана.

14. «Огоҳнома» асаридаги

Юзида йўқ асло ҳаёдин асар,
Кўзида йўқ асло вафодин хабар

байти қайси шеърий санъат асосида ёзилган?

А. Хусни таълил. В. Тарсиъ. С. Тазод. Д. Тажнис. Е. Зулқофиятайн.

15. «Огоҳнома» асаридаги

Ҳаёсиздин асло вафо истама,
Вафосиздан асло ҳаё истама

байтида қўлланган шеърий санъатларни белгиланг.

А. Таносуб, хусни таълил. В. Ташбиҳ, тажнис. С. Ирсоли масал, тазод. Д. Тарсиъ, гарду акс. Е. Муболаға, ийҳом.

16. Эй кўнгул, яхшилиғни қил пеша,

Ки ямонлиғ эрур ямонға жазо.

Кимки тарк айласа ямонлиғни,

Бўлур албатта яхшилиқға сазо.

қитъасидаги шеърий санъат номини айтинг.

А. Муболаға. В. Ташбиҳ. С. Тазод. Д. Хусни таълил. Е. Тажнис.

17. Отаҳийнинг 10-синф мажмуасидан ўрин олган ғазал-ларида энг кўп қўлланган қофия тури қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Мужаррад қофия. В. Мурдаф қофия. С. Ридфи зойид-ли мурдаф қофия. Д. Муассас қофия. Е. Муқайяд қофия.

18. «Устина» ғазали арузнинг қайси вазни асосида яра-тилган?

А. Рамали мусаммани маҳзуф. В. Ҳазажи мусаммани со-лим. С. Мутақориби мусаммани мақсур. Д. Ражази мусамма-ни солим. Е. Ҳазажи мусаддаси маҳзуф.

19. «Наврўз бўлсин» ғазалининг рукнлар чизмаси қайси жавобда тўғри белгиланган?

А.	V — — —	V — — —	V — —	
В.	— V — —	— V — —	— V —	
С.	V — —	V — —	V — —	V —
Д.	— — V —	— — V —	— — V —	— — V —
Е.	V — — —	V — — —	V — — —	V — — —

20. «Бизки букун...» ғазалининг рукнлар таркиби қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Фоилотун фоилотун фоилотун фоилун. В. Мустафъилун мустафъилун мустафъилун мустафъилун. С. Муфтаилун мафоилун муфтаилун мафоилун. Д. Мафойилун мафойилун фаулун. Е. Фоилотун фоилотун фоилон.

КОМИЛ ХОРАЗМИЙ

1. «Тамаъ» ғазалидаги

Дахри дундин кўрмағунг жуз ҳасрату нокомлиг,
Гавҳари мақсудни қилма бу уммондин тамаъ

байтида қўлланган шеърий санъатлар номи қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Ташбиҳ, тазод. В. Истиора, таносуб. С. Талмеҳ, тажнис. Д. Ҳусни таълил, ийҳом. Е. Муболаға, тарсиъ.

2. «Шамъ» ғазалидаги

Бўлмаса гар бир парининг ишқидин девона шамъ,
Нега ҳар тун ўртанур то субҳ ёна-ёна шамъ.

байтида шоир қайси шеърий санъатдан фойдаланган?

А. Ташбиҳ. В. Таносуб. С. Ирсоли масал. Д. Талмеҳ. Е. Ҳусни таълил.

3. «Шамъ» ғазалидаги

Шомим андоқ тийра бўлмиштур узоринг ҳажрида
Равшан эткувчи шабистоним юзинг, жонона, шамъ

байтида қайси шеърий санъат қўлланган?

А. Ирсоли масал. В. Талмеҳ. С. Таносуб. Д. Иштиқоқ. Е. Муболаға.

4. «Наргис» ғазалидаги

Эй юзунг кўзгусига волау ҳайрон наргис,
Кўзунг олида турур сурати бежон наргис.

байтида фойдаланилган шеърий санъатларни аниқланг.

А. Истиора, ташхис. В. Ташбиҳ, ийҳом. С. Муболаға, ирсоли масал. Д. Тарсиъ, иштиқоқ. Е. Тазмин, тазод.

5. «Наргис» ғазалидаги

Ҳар кеча гулшан эрур ўйлаки фонуси хаёл,
Лекин онда ёқадур шамъи фурузон наргис.

байтида шоир мурожаат қилган шеърий санъатлар қайси жавобда тўғри белгиланган?

А. Тазод, ийҳом, ирсоли масал. В. Таҷоҳули орифона, тажнис, тазмин. С. Ташбиҳ, таносуб, ташхис. Д. Муболаға, талмеҳ, тарсиъ. Е. Иштиқоқ, ҳусни таълил, ийҳом.

6. «Кўнгул» ғазалидаги

Иzzат ила неъмат авжида бўлур олиймақом,
Ҳар ким ўлса каж, нечукким айн ила нун, эй кўнгул.

байтида қайси шеърий санъатлар қўлланганини айта оласизми?

А. Ташбиҳ, ҳарфий санъат (китобот). В. Талмеҳ, тазод.
С. Ташхис, таносуб. Д. Муболаға, ийҳом. Е. Лаффу нашр,
ирсоли масал.

7. «Кўнгул» ғазалидаги

Бу гулистондин бақо бўйини истаб бўлмағил
Лола баргидек саропо доғи дилхун, эй кўнгул.

байтида қайси шеърий санъатлар кўзга ташланади?

А. Муболаға, тазмин, тазод. В. Истиора, ташбиҳ, таносуб.
С. Талмеҳ, тарсиъ, иштиқоқ. Д. Ийҳом, зулқофиятайн,
тажнис. Е. Ирсоли масал, ҳусни таълил, ташхис.

8. «Кўнгул» ғазалидаги

Эмин ўлма қайдидин ёру биродарман дебон,
Не жафолар қилмади Юсуфға Шамбун, эй кўнгул

байтида шоир қайси шеърий санъатдан фойдаланганини айта оласизми?

А. Тазод. В. Таносуб. С. Муболаға. Д. Талмеҳ. Е. Ташхис.

9. «Тамаъ» ғазалида шоир қайси қофия турига мурожаат этган?

А. Мурдаф қофия. В. Мужаррад қофия. С. Муассас қофия.
Д. Муқайяд қофия. Е. Ридфи зойидли мурдаф қофия.

10. «Тамаъ», «Шамъ», «Эй кўнгул» ғазаларининг учови бир хил вазнда битилган. Шу вазн номини айтинг.

А. Ҳазажи муаммани солим. В. Рамали мусаммани мақсур.
С. Мутақориби мусаммани маҳзуф. Д. Ражази мусаммани солим. Е. Рамали мусаддаси маҳзуф.

МУҲАММАД АМИН МУҚИМИЙ

1. «Эй ёри жоним» ғазалидаги

Лаб ташналарга айла назора,
Қадди чу шамшод, қоши ҳилолим

байтида қайси шеърий санъат қўлланган?

А. Ташхис. В. Тажнис. С. Талмеҳ. Д. Ташбиҳ. Е. Таносуб.

2. «Ким десун» ғазалидаги

Ўз кўмочиға, масалким, тортадур кул ҳар киши,
Бас, куюб ишқида чеккан изтиробим ким десун

байтида фойдаланилган шеърий санъат қандай аталади?

А. Иштиқоқ. В. Ирсоли масал. С. Ийҳом. Д. Муболаға.
Е. Тажоҳули орифона.

3. «Толейм» ғазалидаги

Юз тарафдин еткуруб гарду кудурат, занги ғам,
Айлағай ойнайи табъим мукаддар толейм

байтида қўлланган шеърий санъатни аниқланг.

А. Тажнис. В. Гарду акс. С. Талмеҳ. Д. Истиора. Е. Муболаға.

4. «Танобчилар» ҳажвиясидаги

Ош есалар, ўртада сарсон илик,
Хўжа — чироғ ёғи, Ҳакимжон — пилик.

байтида шоир қайси шеърий санъатларга мурожаат қилган?

А. Ҳусни таълил, тажнис. В. Ташбиҳ, таносуб. С. Ташхис, ийҳом. Д. Тарсиъ, иштиқоқ. Е. Истиора, тарду акс.

5. «Танобчилар» ҳажвиясидаги

Оғизлари мақтаниб ўн беш қариш,
Майдасухан, эзма (чурук), занчалиш

байтида қайси шеърий санъат кўзга ташланиб турибди?

А. Тажоҳули орифона. В. Муболаға. С. Ирсоли масал.
Д. Талмеҳ. Е. Тарсиъ.

6. «Сайлов» ҳажвиясидаги

Тераклар баргидек титраб жамии қози-мингбоши,
Дегайларким: «Юзини тескари қил, эй худо, сайлов»

байтида қўлланган шеърий санъат номини биласизми?

А. Лаффу нашр. В. Таносуб. С. Ташбиҳ. Д. Истиора.
Е. Тазмин.

7. «Лой» мутуйибасидаги

Бу фақиру бой демай, ногоҳ оёғига чолуб,
Ерга ургайким ани, ёрабки, полвон қилди лой

байтида фойдаланилган шеърий санъатлар тўғри белгиланган жавобни топинг.

А. Муболаға, ийҳом. В. Ташбиҳ, талмеҳ. С. Тазмин, тазод. Д. Истиора, ирсоли масал. Е. Тазод, ташхис.

8. «Эй ёри жоним» ғазали вазни номини биласизми?

А. Ҳазажи мусаддаси маҳзуф. В. Мутақорибии мусаммани мақсур. С. Мутақорибии мусаммани аслам. Д. Рамали мусаддаси мақсур. Е. Ражази мусаммани солим.

9. «Ким десун» ғазали қофиянинг қайси туридан фойдаланиб ёзилган?

А. Муқайяд қофия. В. Мурдаф қофия. С. Муассас қофия.
 Д. Муқайяд қофия. Е. Ридфи зойидли мурдаф қофия.

10. «Танобчилар» ҳажвияси мисраларининг вазн чизмасини аниқлай оласизми?

- А. V — — — V — — — V — —
 В. — V — — — — V — — — — V — —
 С. — V V — — — V V — — — V — —
 Д. V — — — V — — — V — — — V — —
 Е. — — V V — V — V — V — —

АЛМАИЙ

1. «Ҳаёт» ғазалидаги

Эй хаёли жоним ичра танда жон янглиғ ҳаёт,
 Келки, сенсиз талх бўлди жонима тотлиғ ҳаёт.

байтида шоир қандай шеърий санъатларга асосланган?

А. Муболага, ҳусни таълил. В. Таносуб, талмеҳ. С. Ташбиҳ, тазод. Д. Ирсоли масал, тарсиъ. Е. Иштиқоқ, ийҳом.

2. «Ҳаёт» ғазалидаги

Умр гар хуш ўтса умри Нуҳ ҳам камдур вале,
 Кўп узундур кўз юмуб очқунча кулфатлиғ ҳаёт

байтида қўлланган шеърий санъатни қандай аташ мумкин?

А. Тажоҳули орифона. В. Талмеҳ. С. Муболага. Д. Таносуб. Е. Ийҳом.

3. «Этти» ғазалидаги

Азал деҳқони қаддинг наълини то сарбаланд этти,
 Муҳаббат риштасин кўнглум куши бўйнига банд этти

байтида шоир қайси шеърий санъатдан унумли фойдаланган?

А. Истиора. В. Ташхис. С. Тазод. Д. Муболага. Е. Тарсиъ.

4. «Этти» ғазалидаги

Букун ман ёрдин гар шиква қилсам, айб қилманглар,
 Ки, ман жон бердиму ағёрни ул аржуманд этти

байтида фойдаланилган шеърий санъат номини аниқланг.

А. Тажнис. В. Ташхис. С. Таносуб. Д. Тазод. Е. Муболага.

5. «Калила ва Димнайи туркий» асаридан олинган ҳикоятдаги

Шаръу ақл олдида эрур мамнуб
 Яхшиларга ёмонлиғ этмоқлиғ
 Ҳамчунун яхшилиқ ёмонларга,
 Жойиз эрмас аларга қилмоқлиғ

қитъасида шоир қандай шеърий санъатдан фойдаланган?

А. Хусни таълил. В. Тажнис. С. Тазод. Д. Ийҳом. Е. Талмеҳ.

6. «Ҳикоят»даги

«Йилон сӯрадиким: Эй дарахт, яхшилик мукофоти нимадур?

Дарахт айди: Одамизодлар дину миллатида ёмонлиғдур...» парчасида қайси санъатга мурожаат қилинган?

А. Ташбиҳ. В. Интоқ. С. Муболаға. Д. Истиора. Е. Ирсоли масал.

7. «Сичқон ва Қурбақа» ҳикоясидаги

Эй фиғон, ножинслардин, эй фиғон,

Яхши улфатга қўшилғил, эй жавон

байтида қайси шеърӣ санъат қўлланган?

А. Тажоҳули орифона. В. Зулқофиятайн. С. Тарсиъ. Д. Такрир. Е. Тажнис.

8. «Этти» ғазалида шоир қофиянинг қайси турига мурожаат қилган?

А. Муассас қофия. В. Мужаррад қофия. С. Муқайяд қофия. Д. Мурдаф қофия. Е. Ридфи зойидли мурдаф қофия.

9. «Ҳаёт» ғазалининг вазни номини айта оласизми?

А. Ҳазажи мусаммани солим. В. Ҳазажи мусаддаси маҳзуф. С. Рамали мусаммани мақсур. Д. Ражази мусаммани солим. Е. Мутақориб мусаммани маҳзуф.

10. «Этти» ғазали мисраларининг рукнлар таркиби қандай?

А. Мафойилун мафойилун мафойилун мафойилун. В. Фоилотун фоилотун фоилотун фоилун. С. Фаулун фаулун фаулун фаал. Д. Мустафълун мустафълун мустафълун мустафълун. Е. Мафойилун мафойилун мафойил.

ЗОКИРЖОН ФУРҚАТ

1. «Фасли навбаҳор ўлди...» ғазалидаги

Настаран ювиб юзни, ёсуман тузиб ўзни,

Наргис очибон кўзни интизори ёронлар

байтида шоир қайси шеърӣ санъатга мурожаат этган?

А. Ташбиҳ. В. Тажнис. С. Талмеҳ. Д. Ташкис. Е. Хусни таълил.

2. «Фасли навбаҳор ўлди...» ғазалидаги

Субҳидам тушиб шабнам, бўлди сабзалар хуррам,

Гул уза томиб кам-кам ёғди абри найсонлар

байтида қандай қофия санъати қўлланган?

А. Тарсиъ. В. Тажнисли қофия. С. Зулқофиятайн.
Д. Зулқавофиъ. Е. Мусажжаъ.

3. «Келинчак» ғазалидаги

Ул париваш ишқидин гоҳ телбадурман, гоҳ соғ,
Чунки бордур орамизда гоҳи сулҳу гоҳи жанг

байтида қандай шеърий санъатлардан фойдаланилганини аниқланг.

А. Талмеҳ, тажнис. В. Истиора, ийҳом. С. Ташбиҳ, тазод. Д. Муболаға, ирсоли масал. Е. Зулқофиятайн, хусни таълил.

4. «Адашганман» ғазалидаги

Чекиб булбул каби афгон, саҳарлар йигласам, йўқ айб,
Баҳор айёми ўтти, бўстонидин адашганман

байтида шоир қандай шеърий санъатларни қўллаган?

А. Ташбиҳ, таносуб. В. Талмеҳ, тажнис. С. Муболаға, тарсиъ. Д. Истиора, ийҳом. Е. Тазмин, зулқофиятайн.

5. «Адашганман» ғазалидаги

Кезиб дашти муҳаббатни, сўроғи дўстни топмай,
Адам анқосидек ному нишонидин адашганман

байтида фойдаланилган шеърий санъатлар номи қайси жавобда тўғри кўрсатилган?

А. Тазод, хусни таълил. В. Тазмин, тажнис. С. Истиора, ташбиҳ. Д. Ирсоли масал, тарду акс. Е. Иштиқоқ, тақрир.

6. «Сайдинг қўя бер, сайёд...» мусаддасидаги

Сайдинг қўя бер, сайёд, сайёра экан мендек,
Ол домини бўйнидин, бечора экан мендек

байтида қўлланган шеърий санъатларни белгиланг.

А. Истиора, хусни таълил. В. Тазмин, мувозана. С. Муболаға, тажнис. Д. Ташбиҳ, таносуб. Е. Ийҳом, иштиқоқ.

7. «Гимназия» шеъридаги

Дема гимназиёким, бир гулистон,
Эрур ҳар ёна гулчинлар хироми

байтида қайси шеърий санъатлар қўлланган?

А. Ташбиҳ, таносуб. В. Талмеҳ, ийҳом. С. Истиора, тажнис. Д. Хусни таълил, тарсиъ. Е. Тазмин, тазод.

8. «Гимназия» шеъридаги

Алар илмидин ижод ўлса, тонг йўқ
Скандар кўзгуси, Жамшид жоми

байтидан ўрин олган шеърий санъат номини айтинг.

А. Тажоҳули орифона. В. Ташхис. С. Талмеҳ. Д. Ийҳом.
Е. Муболаға.

9. Бир хил шеърий ўлчовда ёзилган «Бормасмиз»,
«Адашганман» ғазаллари вазнини аниқлаб бера оласизми?

А. Рамали мусаммани маҳзуф. В. Ражази мусаммани со-
лим. С. Мутақорибии мусаммани мақсур. Д. Ҳазажи мусам-
мани солим. Е. Ҳазажи мусаддаси маҳзуф.

10. «Сайдинг қўя бер, сайёд» мусаддаси мисраларининг
вазн чизмасини аниқланг.

А. V — — — V — — — V — —
В. — V — — — — V — — — — V — — — — V —
С. — — V V — — — — — V V — — — —
Д. V — — V — — V — — V — —
Е. — — V — — — V — — — — V — — — V —

МУҲАММАД ФУЗУЛИЙ

1. «Шифойи васл қадрин» ғазалидаги

Шифойи васл қадрин ҳажр ила бемор ўландан сўр,
Зулоли завқ-шавқин ташнаи дийдор ўландан сўр

байтида қайси шеърий санъат қўлланган?

А. Муболаға. В. Тазод. С. Тажнис. Д. Ийҳом. Е. Тарсий.

2. «Шифойи васл қадрин» ғазалидаги

Ғамингдан шамътак ёндим, сабодан сўрма аҳволим,
Бу аҳволи шаби ҳижрон баним-ла ёр ўландан сўр

байтида шоир қайси шеърий санъатдан фойдаланган?

А. Ҳусни таълил. В. Тажоҳули орифона. С. Ирсоли ма-
сал. Д. Ташбиҳ. Е. Тажнис.

3. «Бани жондин ўсандирди...» ғазалидаги

Бани жондин ўсандирди, жафодан ёр ўсонмазми?
Фалақлар ёнди оҳимдан, муродим шамъи ёнмазми?

байтида қўлланган икки шеърий санъат номи қайси жавобда
тўғри кўрсатилган?

А. Истиора, муболаға. В. Ташбиҳ, таносуб. С. Талмеҳ,
тажнис. Д. Тазмин, тазод. Е. Иштиқоқ, тақрир.

4. «Лайлову Мажнун» достонидан олинган парчадаги

Лайло дема — шамъи мажлисафрўз,
Мажнун дема — оташ қигарсўз

байтида қандай шеърий санъатга мурожаат қилинган?

А. Талмеҳ. В. Ташхис. С. Ташбиҳ. Д. Тарсий. Е. Истиора.

5. Шу парчадаги

Мажнуна муқобил ўлди Лайли,
Баҳри ғама етди дард сайли

байтида қўлланган шеърий санъат номини айтинг.

А. Тажоҳули орифона. В. Такрир. С. Истиора. Д. Ийҳом.
Е. Талмеҳ.

6. Парчадаги

Бир дам боҳа билмади ул оя,
Ер узра душанди мисли соя

байтида фойдаланилган икки шеърий санъат номи қайси жавобда тўғри белгиланган?

А. Хусни таълил, тарсиъ. В. Истиора, ташбиҳ. С. Ирсоли масал, тазод. Д. Тажнис, тарсиъ. Е. Муболага, ийҳом.

7. «Шифойи васл қадрин...» ғазали қайси вазн асосида яратилган?

А. Рамали мусаммани маҳзуф. В. Рамали мусаддаси мақсур. С. Ҳазажи мусаммани солим. Д. Ҳазажи мусаддаси мақсур. Е. Ражази мусаммани солим.

8. «Бани жондин ўсондирди...» ғазалида қандай қофия санъатидан фойдаланилган?

А. Тарсиъ. В. Мувозана. С. Зулқофиятайн. Д. Тажнисли қофия. Е. Мусажжаъ.

9. «Лайлову Мажнун» достонидаги

Лайло дема — жаннат ичра бир хур,
Мажнун дема — зулмат ичра бир нур

байтида қофиянинг қайси турига мурожаат қилинган?

А. Муқайяд қофия. В. Муассас қофия. С. Мурдаф қофия. Д. Мужаррад қофия. Е. Ридфи зойидли мурдаф қофия.

10. Достондаги

Гирён-гирён қилурди сайрон
Ҳайрон-ҳайрон гезарди ҳарён

байтининг вазн чизмасини белгиланг.

А. — — — — V — — V — —

В. — — V — — V — V — — V — —

С. — V — — — — V — — — — V — —

Д. V — — — — V — — — — V — —

Е. — — V — — — — V — — — — V — — — — V — —

МАХТУМҚУЛИ

1. «Фалак «алиф» қаддим дуто айлади» шеъридаги

Махтумқули, йўқ бу сўзнинг хатоси,
Фалак «Алиф» қаддим дуто айлади

мисраларида шоир қайси шеърий санъатдан фойдаланган?

А. Ташбиҳ. В. Ҳарфий санъат (китобот). С. Талмеҳ.
Д. Тажнис. Е. Тарсий.

2. «Кўринг» шеъридаги

Мардга бир иш тушса, кўрар худойдан,
Номарднинг ҳамроҳдан кўришин кўринг

мисраларида шоир асосланган шеърий санъат қандай аталади?

А. Муболаға. В. Таносуб. С. Ҳусни таълил. Д. Тазод.
Е. Ийҳом.

3. «Кўринг» шеъридаги

Золимлар унутар зикри Оллони,
Арзон олиб, қиммат сотар галлани,
Судхўр ноинсофлар ҳалол тиллони
Ҳаром фойдасига беришин кўринг

бандида қайси шеърий санъат қўлланган?

А. Тажоҳули орифона. В. Такрир. С. Гарду акс. Д. Талмеҳ.
Е. Тазод.

4. «Бўлма» шеъридаги

Ўқур бўлсанг, ўқ ур нафсинг кўзига,
Чин кўз билан қара китоб юзига

мисраларида қайси шеърий санъатларга мурожаат қилинган?

А. Тарсий, ийҳом. В. Муболаға, ружуъ. С. Истиора, тажнис.
Д. Такрир, талмеҳ. Е. Мувозана, таносуб.

5. «Бўлма» шеърининг

Тожинг-да дунёда мулки Искандар,
Қоруннинг моли ҳам бўлса муяссар,
Охири бўларсан ерға баробар,
Кўнглингда манманлик сотувчи бўлма

бандида қўлланган шеърий санъатни аниқлай оласизми?

А. Зулқофиятайн. В. Ирсоли масал. С. Иштиқоқ. Д. Талмеҳ.
Е. Истиора.

6. «Бўлма» шеъридаги

Мақол бор: «Йиртиқ тўн кўрса, ит қопар»,
Феъли ёмон банда худодан топар

Охири бир куни қиларсан сафар,
Тор кўнгуллик ишни этувчи бўлма

бандида қўлланган шеърий санъатлар номи қайси жавобда
тўғри кўрсатилган?

А. Муболаға, ийҳом. В. Ирсоли масал, киноя. С. Таш-
биҳ, тазод. Д. Хусни таълил, тажнис. Е. Такрир, таносуб.

7. «Бўлма» шеъридаги

Йигитлик бўстондир, қариллик — хазон,
Бўстонни хазонга сотувчи бўлма

мисраларида қўлланган шеърий санъатлар номини белги-
ланг.

А. Ташбиҳ, тазод. В. Муболаға, такрир. С. Истиора, ий-
ҳом. Д. Иштиқоқ, талмеҳ. Е. Тарсий, тажнис.

8. «Бўлма» шеъридаги

Эй кўнгил, кел энди ҳақни топайлик,
Насиба отини миниб чопайлик

мисраларида шоир қайси шеърий санъатлардан фойдалан-
ган?

А. Муболаға, ирсоли масал. В. Хусни таълил, тазод. С.
Ташхис, истиора. Д. Иштиқоқ, тарсий. Е. Тажоҳули орифо-
на, тажнис.

9. «Бўлмас» шеъридаги

Мағрур бўлиб кезма умринг гулига,
Дуч бўларсан бир кун хазон елига,
Юз йил яшаб тушсанг ажал қўлига,
Чапингдан ўнгингга боққанча бўлмас

бандида қайси шеърий санъат қўлланган?

А. Киноя. В. Тазмин. С. Тажнис. Д. Истиора. Е. Тазод.

10. «Кўринг» шеъридаги

Бир нечани қилдинг моли бисёри,
Бир нечани қилдинг бир пулнинг зори,
Яхши-ёмон, одам зотининг бори
Навбат билан ўтиб боришин кўринг

баъдининг 1—3-мисраларида шоир қофиянинг қайси тури-
дан фойдаланган?

А. Муассас қофия. В. Мурдаф қофия. С. Мужаррад
қофия. Д. Муқайяд қофия. Е. Ридфи зойидли мурдаф
қофия.

ТЎҒРИ ЖАВОБЛАРНИНГ ИЗОҲЛИ КЎРСАТКИЧИ

САЙФИ САРОЙИ

1. С.
2. Е. («Хуснинг ишва сотиб жон олур» жумласида хуснга инсон хусусиятлари кўчирилган. Иккинчи мисрада эса маҳбуба қадди сарви равон (юрувчи сарв)га ўхшатирилган.)
3. А. (биринчи мисрада муболаға қўлланилган, зеро, қамарнинг (тўлин ой) маҳбуба юзидан нур олиши ҳаёт ҳақиқатига тўғри келмайдиган, кучайтирилган тасвирдир.)
4. С. (шоирларнинг баъзилари булбулга, баъзилари зогга ўхшатирилган.)
5. В. («Юсуф ва Зулайҳо» достони, унинг қаҳрамони Юсуфнинг бениҳоя гўзаллигига ишора қилинапти.)
6. В. («Куёш чоҳга ботти» иборасида табиий воқеага (куёшнинг ботишига) ғайри табиий сабаб кўрсатилган, шу туфайли хусни таълил санъати қўлланган, деб ҳисобланади. Иккинчи мисрада «узилган гул»га ўхшатиш бор.)
7. В. (Куёш атрофида айланадиган Ерга ишора қилинапти.)
8. В. (биринчи мисрада муболаға, иккинчисида ўхшатиш қўлланган.)
9. С. («юз» сўзи икки мисрада икки хил маънони (100 сони ва бет-юз) ифодалайди, демак, байтда тажнис санъати қўлланган.)
10. Д. (иккинчи мисрада қуриб қолган илдиизга ўхшатиш кўзга ташланиб турибди.)

ХОРАЗМИЙ «МУҲАББАТНОМА»

1. С. (Фарҳод тимсолига ишора қилинапти.)
2. А. (шакар, гавҳарга инсонга хос уялиш ҳолати кўчирилган.)
3. В. («умр боғи» — истиора, иккинчи мисрада ёр эшиги тупроғи кавсар булоғига ўхшатирилган.)
4. А. (гул ва тикан — тазод, рақиб тиканга, маҳбуба гулга ўхшатирилган, иккинчи мисра ҳаётий воқеликни ифодалайди, демак, тамсил қўлланган; **чимган**, **гул**, **тикан**, **чечак** сўзлари ўзаро маънодош, бинобарин, таносубни ташкил этади.)
5. А. (биринчи мисра муболағали, иккинчи мисрада маҳбуба яноқлари Халилуллоҳ ташланган ўтга ўхшатирилган, Халилуллоҳга ишора — талмеҳ.)
6. А. («жон дуржи» — истиора, тиш лаъл гавҳарга, юз Куёшга, қош Ой буржигга ўхшатирилган.)

7. С. (шоир лабни шакар, қанд, жонга ўхшатар экан, ўзини билмасликка солади (тажохул ориф), иккинчи мисрада эса «оби ҳайвон (ҳаёт суви) лабингизда уялади» дея шоир сувга инсонга хос уялиш ҳолатини кўчиради (ташхис.)

8. А. (шоир ўзини бесару пой фалакка ўхшатапти, иккинчи мисрадаги «ой» сўзи эса осмон ёритгичини эмас, ой каби гўзал маҳбубани ифодалапти (истиора.)

9. А. («вафо», «баҳо» сўзларида «о» унлиси равий бўлиб келган, бундай қофия эса «мужаррад қофия» саналади.)

10. С. (байт мисралари «мафойилун мафойилун мафойил» рукнлари асосида ёзилган. Бундай рукнларга эга бўлган вазн эса «ҳазажи мусаддаси мақсур» деб аталади.)

АТОЙИ

1. В. (Гулнинг қизаришига ғайри табиий сабаб кўрсатилган, чунки гул уялганидан қизармайди. Бундай санъат эса «хусни таълил» саналади.)

2. С. (байтда «Юсуф ва Зулайҳо» достони қаҳрамонлари бўлмиш Юсуф ва Яъқубларга ишора қилинапти.)

3. Д. (байтдаги жавр — вафо, дард — даво сўзлари қарама-қарши маъноларни англатади.)

4. А. (маҳбуба — парига, маҳбуба яноғи Эрам боғига ўхшатишган.)

5. В. (шоир маҳбуба бармоқларидаги хинани қонга ўхшатар экан, ўзини билиб билмасликка солапти.)

6. А. (байтдаги салсабил оби, жаннат равзаси, оби кавсар, ҳур сўзлари маъно жиҳатидан ўзаро яқин, бундай сўзларни қўллаш санъати эса таносуб деб аталади.)

7. С. (байтдаги «ёсин» сўзлари шаклдош бўлиб, бири ёй (ёйдек қошлар)ни, иккинчиси Куръондаги «Ёсин» сурасини ифодалайди.)

8. С. (маҳбубанинг сувдан тоза қўлини сувга солиши воқеаси ғайри табиий тарзда, яъни «қўли билан сувни ювапти» деб далилланган)

9. В. (мисралар охиридаги содиқ, ошиқ қофиядош сўзларидаги «о» унлиси — «таъсис», «д», «ш» ундошлари «дахил», «и» — «ишбоъ», «қ» ундоши «равий» саналиб, бундай қофия муассас қофия ҳисобланади.)

10. Д. (ғазал мисралари «фоилотун фоилотун фоилотун фоилун» рукнлари асосида ёзилган, бундай рукнлар таркибига эга бўлган вазн эса «рамали мусаммани маҳзүф» деб аталади.)

ЛУТФЙ

1. В. (Ошиқ ноласининг тоққа юкланса, тоғнинг чидай олмай фарёд чекиши ҳаёт ҳақиқатидан узоқ, бундай тасвир эса муболага (унинг гулув деб аталган даражаси) саналади.)

2. Д. (байтда «Юсуф ва Зулайҳо» достони, унинг қаҳрамони бўлган Яъқуб ҳаётига ишора қилинапти.)

3. В. (байтдаги нур, шамъ, мажлис, парвона сўзлари маъно жиҳатидан ўзаро яқин.)

4. С. (байтдаги «шоҳ»-ва «гадо» сўзлари зид маъноларни ифодалайди.)

5. Д. (гулнинг қизаришига «махбуба юзидан хижолат чекиш оқибати» деб ғайри табиий сабаб кўрсатилган.)

6. А. (байтдаги «куёш» сўзи осмон ёритгичини эмас, Куёшдек порлоқ юзли маҳбубани ифодалайди (истиора), ошиқнинг янги ойга ўхшатилиши эса ташбиҳ саналади.)

7. В. (биринчи мисрадаги «ой» сўзи икки маънони — ҳам ёритгични, ҳам маҳбубани ифодалайди (ийҳом, истиора), иккинчи мисрада «ер қаттиғу кўк йироқ» мақоли келтирилган (ирсоли масал.)

8. С. («адоқ» сўзи «оёқ» ва «май идиши» — «қадах» маъноларида қўлланган (ийҳом), «шоҳим» сўзи подшоҳни эмас, маҳбубани ифодалайди (истиора), дурдек кўз ёшларнинг арзи ҳол айтиши эса инсонга хос хусусиятдир (ташхис.)

9. Е. (ғазал мисралари «мафъулу мафойилу мафойилу фаулун» рукнлари асосида ёзилган, бундай шеърий ўлчов эса «ҳазажи мусаммани аҳраби макфуфи маҳзуф» деб аталади.)

10. А. (ғазалдаги **кабоб, шароб, гулоб, хароб** каби қофиядош сўзларда равий «б» ундошидан олдин чўзиқ «о» унлиси келган. Бундай қофия эса мурдаф қофия ҳисобланади.)

АЛИШЕР НАВОЙЙ

1. В. (Биринчи мисрадаги «ой» сўзи ўз маъносини (ёритгич) эмас, ой юзли маҳбубани ифодалайди.)

2. С. (байтда «Лайли ва Мажнун» достони қаҳрамонларига ишора қилинапти.)

3. А. (ошиқнинг девоналардек йиғлаши, кўрганларнинг унинг устидан кулиши ҳаётда жуда кам учрайдиган ҳолат, бинобарин, шоир белгини кучайтириб тасвирлаган.)

4. С. (жоннинг инсонлардек гапириши интоқ санъатига хосдир.)

5. В. («ишқ саҳроси» ибораси истиора, ошиқ оҳининг дашт узра турли рангдаги самум — гармселдек кезиши эса муболагадир.)

6. Д. (ғазал мисралари «фоилотун фоилотун фоилотун фоилун» рукнларига асосланади. Бундай вазн эса «рамали мусаммани маҳзуф» деб аталади.)

7. В. (барча қофиядош сўзлар ўзагида «ш» ундоши такрорланиб келади, шунинг учун ушбу ундош равий саналади.)

8. А. (қофиядош гулрў, уйқу, қоронғу, бадхў каби сўзларда чўзиқ у (ў) унлиси равий бўлиб келган. Равийси

чўзиқ унлидан иборат бўлган қофия мужаррад қофия саналади.)

9. В.

10. С.

11. С. (байтдаги «нақш», «манқуш», «наққош» сўзлари бир ўзакдан келиб чиққан. Бундай ўзакдош сўзларни қўллаш эса иштиқоқ санъати ҳисобланади.)

12. А. («ой» сўзи ёриттични эмас, ой юзли қизни ифодалайди (истиора), иккинчи мисрада шоир «янги ой» деган ўхшатишидан қайтгандек бўлиб, ундан ҳам кучлироқ «меҳри оламорой» («оламини ёритувчи кўёш») ўхшатишини қўллагпти. Бу хил қайтиш санъати эса ружуъ деб аталади.)

13. Д. (байтдаги подшолиғ — гадолиғ сўзлари зид маънога эга. Бундай сўзларни қўллаш санъати эса тазод дейилади.)

14. В. (Ширин гулга, киприги тиканга ўхшатилаяпти.)

15. А. (ҳар икки мисрадаги «қари» сўзлари шаклан ўхшаш бўлса ҳам, икки маънони — «кекса» сўзини ва ўлчов бирлигининг номини ифодалайди.)

16. С. (чинорнинг ичини дирам (пул) хаёли куйдириши инсонларга хос хусусиятнинг дарахтга кўчирилишидан бошқа нарса эмас. Буни ташхис санъати саналади.)

17. В. (бўрилар қуртга ўхшатишган (ташбих), мисраларда иккитадан сўз қофияланган (тўлди — бўлди, ёбон — шубон, буни зулқофиятайн (қўш қофия қўллаш) санъати дейилади.)

18. Д. (достон мисралари «фаулун фаулун фаулун фаал» рукнлари ўлчовида ёзилган. Бу хил ўлчов «мутақориб мусаммани маҳзуф» деб аталади.)

19. В. («номдор — комгор» сўзларида «р» ундоши равий бўлиб келган, улардан олдин чўзиқ «о» унлиси такрорланиб келаяпти. Равийдан олдин чўзиқ унлилардан бири келадиган қофиялар эса мурдаф қофия саналади.)

20. В. (достон мисралари «рамали мусаддаси маҳзуф» вазнида ёзилган, унинг рукнлари таркиби эса фоилотун фоилотун фоилун тарзидадир.)

МУҲАММАД СОЛИҲ «ШАЙБОНИЙНОМА»

1. С. (Қилич таърифи муболағали.)

2. Е. («Нифоқ чодирини тикди» сўзларида мавҳум тушунча — нифоққа инсонга хос чодир тикиш хусусияти кўчирилган.)

3. С. («гул каби» ибораси ташбихдир.)

4. С. (иккинчи мисрадаги «ар-ар», «сарв» сўзлари шу хил дарахтларни эмас, балки Абулмуҳсинни ифодалайди, шунга кўра уларни истиора ҳисобланади.)

5. А. (иккинчи мисрадаги барча сўзлар (барча, ўғлонлари — султонлари, ёғий — боғий эдилар) қофиядош, шу сабабли бу байт тарсий санъати асосига қурилган саналади.)

6. С. (байт мисраларидаги қисқа, чўзиқ ва ўта чўзиқ ҳижоларни белгиласак, — v — — v v — — —~ чизмаси ҳосил бўлади.)

7. С. («мойил — ҳосил» қофиядош сўзлари таркибида таъсис (чўзиқ «о» унлиси), дахил (й, с ундошлари), ишбоъ (қисқа унли) ва равий («л» ундош) келган. Бундай қофия эса муассас (таъсисли) деб аталади.)

8. В.

9. Д. (сарв ва анбарга инсоний хусусиятлар (шарманда бўлиш, қул бўлиш) кўчирилган. Бу хил санъат ташхис деб аталади.)

10. С. (иккинчи мисрада қадимги афсона қаҳрамонлари Сулаймон ва Билқис тимсолларига ишора қилинган. Бундай санъат эса талмеҳ саналади.)

ЗАҲИРИДДИН МУҲАММАД БОБУР

1. А. («телба», «хушёр» сўзлари зид маъноларни ифодалагани туфайли тазод санъатини, кўнгулга инсон хусусиятлари (телбалик, хушёрлик) кўчирилгани учун ташхис санъатини рўёбга чиқарган.)

2. В. («Куёш» сўзи ўз маъносида эмас, «куёш юзли маҳбуба» маъносида қўлланиб, истиора ҳосил қилинган, меҳру вафо ва жавру жафо сўзлари зид маъноларни ифодалаши туфайли тазод саналади.)

3. А. («латофат гулшани», «дахр боғи» сўзлари истиорани, «гул каби», «хазон япроғидек» сўзлари ташбиҳни, гулшан, гул, боғ, япроғ сўзлари маънодошлиги туфайли таносуб санъатини рўёбга чиқарган.)

4. С. («ой» сўзи ёритгични эмас, маҳбубани ифодалайди, шунга кўра байтда истиора санъати қўлланган ҳисобланади.)

5. А. (иккинчи мисрада маҳбуба юзи гулга, зулфи сунбулга, қомати сарви хиромонга ўхшатиш, баҳор, боғ, гул, сунбул, сарв ҳамда юз, зулф, қомат сўзлари ўзаро маънодошлиги туфайли таносуб санъатини ҳосил қилган.)

6. В. (рубойида маҳбуба гулга, шуълага, ошиқ эса булбулга, шуъла қулига ўхшатиш (ташбиҳ), шаҳ — қул сўзлари тазодни, гул, булбул сўзлари маънодошлиги туфайли таносуб санъатини ҳосил қилган.)

7. С. (туюқдаги «фироқ меҳнати», «ғаму андуҳ ўти» бирикмалари истиорани, «ё қилди», «ёқилди», «ё қилди» сўзлари тажнисни юзага чиқарган, сабога эса инсон хусусиятлари (шарҳ қилиш) кўчирилгани туфайли ташхис саналади.)

8. В. («жафокор», «вафодор» сўзлари тазод санъатини рўёбга чиқарган, биринчи мисрадаги «сендек менга» сўзлари

иккинчи мисрада «Мендек сенга» тарзида тескари қилиб қўлланган (тарду акс), иккала мисрадаги барча сўзлар (сендек — мендек, манга — санга, ёри — зори, жафокор — вафодор қофиядошлиги туфайли тарсиъ санъатини ҳосил қилган.)

9. С. («Хазон япроғи янглиғ» ғазалининг барча мисралари «мафойилун мафойилун мафойилун мафойилун» рукнлари ўлчовида ёзилган, бундай вазн эса «ҳазажи мусаммани солим» деб аталади.)

10. А. (ғазалдаги жафоси, балоси, муддаоси каби қофиядош сўзларда чўзиқ «о» унлиси равий бўлиб келган. Бундай қофиялар эса мужаррад қофия саналади.)

ТУРДИ ФАРОҒИЙ

1. В. (Иккинчи мисрада Юсуф тимсолига ишора қилинган, бундай санъат эса талмеҳ деб аталади.)

2. В. (иккинчи мисрадаги «дил мулки» ва «ғўшаи чашм» сўзлари истиора саналади, чунки улар кўчма маънода қўлланыпти.)

3. А. («итдек» сўзи ташбиҳ санъатини, «едингиз фуқаронинг этини», «қўймадингизлар битини» сўзлари эса муболага санъатини рўёбга чиқарган.)

4. С. (иккинчи байтда «эл работу тўра — қўноқ» мақоли келтирилган, бу эса ирсоли масал санъати ҳисобланади.)

5. С. (банддаги «нафс тори», «даври қазо базми», «жайбайи жон», «тири рихлат», «қасри асоси тан», «тоқи абру», «курсийи дандон» ибораларининг ҳар бири истиора саналади.)

6. В. («осиё навосидек», «аждаҳодек» сўзлари ташбиҳ санъати ифодасидир.)

7. В. (ғазал мисралари «фоилотун фоилотун фоилотун фоилун» рукнлари ўлчовида ёзилган. Бу хил вазн эса «рамали мусаммани маҳзуф» деб аталади.)

8. В. (ғазалдаги қофиядош «ўзбак», «шак», «бадрак» каби сўзларда «к» ундоши равий, ундан олдин келиб такрорланаётган қисқа «а» унлиси тавжиҳ саналади. Бундай қофия эса мужаррад қофия деб аталади.)

9. С. (ғазал мисралари «фоилотун фоилотун фоилотун фоилон» рукнлари асосидаги «рамали мусаммани мақсур» вазнида ёзилган.)

10. С. (ғазал — — v v — — v v — — v v — — чизмасига эга бўлган «ҳазажи мусаммани аҳраби макфуфи маҳзуф» вазнида ёзилган. Бундай шеърий ўлчов рукнлари эса кўрсатилган тарзда бўлади.)

МАШРАБ

1. А. (Рустам ва Суҳроб номларига ишора талмеҳ санъатини, «шижоат боби», «адолат тахти», «султонларим» сўзлари истиора санъатини рўёбга чиқарган.)

2. С. («шоҳ» ва «гадо» сўзлари ўзаро зид маъноларни ифодалаётгани туфайли тазод санъати намунаси саналади.)

3. Д. (иккинчи мисрадаги тасвир белгини гоят кучайтириб акс эттирган, зеро, ошиқнинг охи ўти еру осмонни куйдириши ҳаёт ҳақиқатидан узоқдир. Бу хил тасвир муболағанинг гулув деган даражасига мосдир.)

4. С. (байтдаги маъно жиҳатидан ўзаро яқин бўлган лола, райҳон, суман, қизил гул, сарв, шамшод сўзлари таносуб санъати асосида тўпланган.)

5. В. («муҳаббат кўйи» — истиора, «етти иқлим фарқ бўлди ёшима» тасвири эса муболағанинг гулув деган даражасига мувофиқ келади.)

6. В. (байтдаги Лайли, Мажнун тимсолларига ишора талмеҳ санъатини рўёбга чиқарган.)

7. А. («гулбарги тарим» ибораси истиора, «ғунча каби қон» ибораси ташбиҳ санъати намунаси саналади.)

8. С. («кўнгил гиреҳи» ибораси истиора, танбурга ҳол сўраш, ғамни суриш каби инсонга хос ҳаракатларнинг кўчирилиши ташхис саналади.)

9. А. (ғазал «мафойилун мафойилун мафойилун мафойилун» рукнларига асосланган. Бу хил шеъринг ўлчов эса «ҳазаж мусаммани солим» деб аталади.)

10. С. (қофияланувчи «севарим», «жигарим», «сахарим» каби сўзларда «р» равий, ундан олдин такрорланиб келадиган қисқа «а» унлиси тавжиҳ деб аталади. Тавжиҳ ва равийдан ташкил топган қофия эса мужаррад қофия саналади.)

ХУЖАНАЗАР ҚУВАЙДО

1. В. (Байтдаги «фироқинг осмони», «вужудим хирмани» иборалари истиора, «адо қилдинг» иборасининг такрорланиши эса тақрир санъатига хосдир.)

2. Д. (байтда нафс сўзлаяпти, бу хил санъат интоқ деб аталади.)

3. С. (байтда нафс «ногоҳ бошини кўтарса» деган ибора ишлатилган, яъни нафсга инсон хусусиятлари кўчирилган, бу эса ташхис санъатига хосдир. «Тақви таъғи» ибораси эса истиорадир.)

4. В. (байтда маҳбуба даҳани гул ғунчасига, тишлари дурга, қадди сарвга, рафтори (юриши) сувга ўхшатилаяпти.)

5. С. (байт мисраларидаги «жамолинг шамъи» — истио-

ра, шабистон, шамъ, парвона сўзларининг қўлланиши таносуб санъатига хосдир.)

6. В. (Мажнун тимсолига ишора талмеҳ санъати ифодасидир.)

7. Е. (байтдаги маъно жиҳатдан яқин жароҳат, тиг, табиб, мархам сўзлари таносуб санъатини ҳосил қилади.)

8. С. (ғазал мисралари «фоилотун фоилотун фоилун» рукнлари ўлчовида ёзилган. Бу хил вазн эса «рамали мусаддаси маҳзуф» деб аталади.)

9. С. (ғазалдаги қофиядош хок, чок, мисвок, хошок каби сўзларда «о» чўзиқ унлиси ридф, «к» ундоши равий саналади. Чўзиқ унлидан сўнг ундош равий келган қофия мурдаф қофия ҳисобланади.)

10. С. (ғазал — — √ — — — — √ — — чизмаси асосидаги «мутақориби мусаммани аслам» вазнида ёзилган. Бундай шеърий ўлчов эса фаълун фаулун фаълун фаулун рукнларига эгадир.)

ШЕРМУҲАММАД МУНИС

1. А. (Байтдаги маъно жиҳатидан яқин баҳр (денгиз), заврақ (қайиқ), соҳил сўзлари таносуб санъатини, ҳам заврақ ибораси истиорани рўёбга чиқарган.)

2. Д. (байтдаги зид маънодаги дўст, душман сўзлари тазод санъатини ҳосил қилган.)

3. В. (ғунчанинг шамолда ҳар томонга эгилишига ғайри табиий сабаб кўрсатилган. Гуё ғунча маҳбуба юзи олдида шарманда бўлганидан ўзини қўйишга жой тополмай ҳар тарафга мойил бўлаётган эмиш. Бундай далиллаш ҳусни таълил дейилади.)

4. С. (байтдаги «шоҳи ҳусн» ибораси истиора, офтобнинг ботишини маҳбубага сажда қилиш учун юзини ерга қўйиш тарзида ғайри табиий далиллаш эса ҳусни таълил саналади.)

5. А. (байтдаги «бало кўҳсор», «жулун тасмири» иборалари истиорани, Фарҳод ва Бехзод тимсолларига ишора талмеҳни, ҳар иккала мисрадаги барча сўзларнинг ўлчовда тенглиги мувозана санъатини ҳосил қилган.)

6. С. (байтдаги «бало ўқлари» ибораси — истиора, икки қошнинг камонга ўхшатилиши ташбиҳ, камон сўзининг такрори эса тақрир санъати ифодаси саналади.)

7. В. (байтдаги «паривапшлар каби» ибораси ташбиҳ, гулларнинг жилва қилиши, булбулнинг девона бўлиши ташхис саналади.)

8. С. (байтдаги «гули васлинг» ибораси истиора, «ўйлаки булбул» ибораси ташбиҳ, гул, булбул, баҳор сўзлари таносуб, зид маъноли васл — ҳажр, шод — маҳзун, хазон — баҳор сўзлари тазод санъатини ҳосил қилган.)

9. Д. (ҳар икки ғазал мисралари «мафойилун мафойилун

мафойилун мафойилун», чизмаси эса v — — — v — — —
v — — — v — — — тарзидаги ўлчовда ёзилган. Бундай вазн
эса «ҳазажи мусаммани солим»дир.)

10. С. («Ҳануз» радифли ғазалдаги қофиядош қотил, мо-
йил, гофил, соҳил каби сўзлардаги чўзиқ «о» унлиси таъсис,
«т», «й», «ф», «ҳ» ундошлари дахил, қисқа «и» унлиси иш-
боъ, «л» ундоши эса равий саналади. Ана шундай таркибли
қофия эса муассас қофия деб аталади.)

ЖАҲОН ОТИН УВАЙСИЙ

1. В. (Байтдаги биринчи мисрада ошиқ ҳолати ғоят ку-
чайтирилиб тасвирланган, яъни ошиқ чеккан оҳ-фарёддан
кечаси билан юлдузлар тин олмай, ухлаёлмай чиққан эмиш.
Бу эса муболагали тасвир бўлиб, муболаганинг гулув деган
даражасига мос келади.)

2. В. («қон мисоли», «гулсифат» сўзлари ўхшатиш (таш-
биҳ) саналади.)

3. С. (байтдаги «савдо» сўзи икки маънони (савдо-сотик,
ташвиш) ифодалаётгани туфайли ийҳом санъатини, бозор,
савдо сўзлари маъно жиҳатидан яқин бўлганлиги туфайли
таносуб санъатини, «шаҳаншоҳим» сўзи маҳбубани ифода-
лаётгани учун истиора санъатини келтириб чиқарган.)

4. А. (кўз билан лабнинг ошиқ жонини талашishi инсон
хусусиятларининг кўз ва лабга кўчирилиши ифодасидир.)

5. В. (байтдаги «икки паҳлавон» ибораси кучли одамлар-
ни эмас, висол орзуси ва ҳижрон шиддатини ифодалаётти,
шунга кўра истиора саналади, иккала мавҳум тушунчага эса
инсон хусусиятлари (курашиш) кўчирилган, бу эса ташхис
санъати ифодасидир.)

6. Е. (байтдаги бозор, харидор, савдо сўзлари маъно жи-
ҳатидан яқин бўлгани учун таносуб санъатини, «жунун бозо-
ри», «харидор», «савдо» сўзлари ўз маъносига қўлланмаётган
боис истиора санъатини юзага чиқарган.)

7. А. (ошиқ ҳаракати — маҳбубани излаш Куёшнинг тез-
лик билан айланишига ўхшатирилган (ташбиҳ), «Куёш мандин
ўрганди» иборасида инсон хусусиятлари (ўрганиш) Куёшга
кўчирилган (ташхис).)

8. В. («Соғиндим» ғазали мисралари v — — — v — — —
v — — — v — — — чизмасига эга бўлган «мафойилун
мафойилун мафойилун мафойилун» рукнлари ўлчовида
ёзилган. Бу хил ўлчов эса «ҳазажи мусаммани солим» вазни
саналади.)

9. С. (ғазал — v — — — — — v — — — —
чизмасига асосланувчи «ҳазажи мусаммани аштар» вазнида
ёзилган. Унинг рукнлар таркиби эса «фойилун мафойилун
фойилун мафойилун» тарзидадир.)

10. Д. («Соғиндим», «Қабул эткил», «Муносиб», «Мендан

ўрганди» ғазалларидаги қофиядош жононимни — давронимни, ҳубоним — гирёним, узорингда — хорингда, афгон—сўзон каби сўзларда «н», «р» равийларидан олдин чўзиқ «о» унлиси ридф бўлиб келган. Чўзиқ «о», «у», «ў», «и», «э» унлиларидан кейин ундош ҳарф равий бўлиб келган қофиялар мурдаф қофия саналади.)

НОДИРА

1. С. (Байтдаги «васл уйи», «сели ғам» ибораларида уй, сел сўзлари кўчма маънони ифодалаётгани учун истиора саналади. Обод — вайрон, васл — ҳижрон сўзлари зид маъноларни ифодалаётгани учун тазод саналади.)

2. Д. (байтда Шайх Санъон тақдирига ишора қилинапти (талмеҳ), «ёр кўйи» ибораси «ёр кўчаси» ва «ёр ишқи» маъноларини ифодалаётгани туфайли ийҳом саналади.)

3. С. (байтда Фарҳод фаолиятига, у қазиган Бесутун тоғига ишора қилинапти, буни талмеҳ дейилади, «кўҳқан» сўзи эса ўз маъносиди (тоғ қазувчи) эмас, Фарҳодни ифодалаяпти, шунга кўра истиора саналади.)

4. А. (байтдаги вайрон — обод сўзлари зид маъноли сўзлардир, бундай сўзларни қўллаш санъати тазод деб аталади. «Сабр таъмири», «ашк селоби» иборалари истиора саналади.)

5. В. («дунё чамани», «булбул» сўзлари кўчма маъно ифодалаётгани учун истиора, чаман, булбул, гул шохи, ошиён сўзлари маъно жиҳатдан яқин. Бундай сўзларни қўллаш эса таносуб санъатига хосдир.)

6. Д. (биринчи мисрада узор (юз), қад, рафтор сўзлари саналиб, иккинчи мисрада уларнинг ҳар бирига хос ўхшатишлар келтирилган. Бу хил санъатни лафф ва нашр (йиғиш ва ёйиш) деб аталади.)

7. С. (ёр, аёр сўзлари қарама-қарши маъноларни ифодалайди, байтда бундай сўзлардан фойдаланиш санъати эса тазод деб аталади.)

8. Е. (ғазалдаги қофиядош ҳаловат, лаззат, давлат, ишрат каби сўзлар охиридаги «т» ундоши равий, ундан олдин такрорланиб келаётган қисқа «а» унлиси тавжиҳ саналади. Тавжиҳ ва ундош равийдан ташкил топган қофия мужаррад қофия саналади.)

9. В. (ғазал мисралари $v - - - v - - - v - - -$ чизмасига эга бўлган «мафойилун мафойилун фаулун» рукнларига асосланади. Бу хил вазн эса «ҳазажи мусаммани маҳзуф» саналади.)

10. Д. (ғазал мисралари «ҳазажи мусаддаси ахраби мақбузи маҳзуф» вазнида бўлиб, рукнлари «мафъулу мафойилун фаулун» тарзидадир. Бу хил шеърини ўлчов кўрсатилган чизмага эга бўлади.)

МУҲАММАДРИЗО ОГАҲИЙ

1. В. (Байтда ошиқ ҳолати тасвирланар экан, шоир «Фалак Фарҳод устига мингта Бесутун тоғини ёғдирганида ҳам, менинг бошимга ёққан ғам тошининг мингдан бирига тенг келмайди» деган муболағали ифода қўллаган. Бундай воқеа ҳаётда юз бериши мумкин эмас, ақлимиз ҳам бунга ишонмайди. Шунинг учун бу хил тасвир муболағанинг гулув деб аталган учинчи даражасига мос келади. Фарҳод тимсолига ишора — талмеҳ, «ғам тоши» ибораси эса истиора ифодасидир.)

2. А. (байтдаги «шаҳ» сўзи икки маънони: подшоҳ ва маҳбуба маъноларини ифодалайди. Шунга кўра байт адолат ҳақида подшога мурожаат ва кўчма маънода вафо қилиш тўғрисида маҳбубага мурожаат тарзида тушунилади. Бинобарин, шоир ийҳом санъатидан фойдаланган. **Яхши, ёмон, вайрон, обод** сўзлари зид маъноларни ифодалаяпти. Бундай сўзларни қўллаш эса тазод санъати саналади. Иккинчи мисрадаги «Меҳр (Куёш) нури вайрон ва обод иморатлар устига баравар тушади» жумласи ҳаётий воқеликни акс эттиради. Биринчи мисрадаги фикрни бу хил тасвир билан далиллаш эса тамсил дейилади.)

3. Д. (байтдаги зид маъноларни ифодаловчи рўзу шаб (кундузию кечқурун) сўзлари тазодга, илм, дарс, сабоқ, такрор сўзларининг тўпланиши таносуб санъатига, «малаксиймо» сўзи ташбиҳ санъатига хосдир.)

4. А. (байтдаги зид маъноли захр — нўш, ҳажр — васл, манга — ўзгага сўзлари тазодни, захри ҳажр (ҳажр захари), васл нўши истиорани ташкил қилади.)

5. С. (байтдаги гул, сарв, булбул, баҳор сўзлари маъно жиҳатидан яқинлиги туфайли таносуб санъати намунаси саналади.)

6. Д. (байтда сўз қимматбаҳо гавҳарга ўхшатиш.)

7. В. (байтда араб ёзувидаги «алиф» ва «нун» ҳарфлари шаклидан фойдаланиб, тўғри ва эгри одамлар қиёфаси тасвирланган. Буни китобат ёки ҳарфий санъат дейилади.)

8. С. (байт мисраларидаги барча сўзлар (ишқинг — ҳажринг, ғамида — туниди, дийдаи — нолайи, гирёнима — афғонима, раҳм эт — раҳм эт) қофиядош бўлмаса ҳам, ўлчов жиҳатидан тенгдир. Бундай сўзларни қўллаш мувозана санъати саналади.)

9. С. (гавҳар, ҳазаф (сопол) сўзлари зид маъноларни ифодалагани учун тазод санъати, «ҳар дамда» (ҳар вақт ва ҳар нафасда (гапиришда) маъноларини ифодалагани учун ийҳом санъати намунаси саналади.)

10. А. (баҳорда дарахтлар бошининг шамолдан тебраниши «баҳор дарахтлар шохини ҳар томон тебратиб, элни сайрга имо қилиб чақираяпти» тарзида ғайри табиий далил-

ланган. Бу хил санъат ҳусни таълил саналади. Баҳор ва да-
рахтларга эса инсонларга хос ҳаракатлар (бошини тебратиш,
имо қилиш) кўчирилган, бу эса ташхис санъатига хосдир.)

11. В. (байтда чой меҳри гиёҳга ўхшатирилган (ташбих),
зид маъноларни ифодаловчи гадо ва султон сўзларининг
қўлланиши тазод, чойнинг ҳаммага ёқиши эса унинг меҳри
гиёҳ — меҳр уйғотувчи ўсимлик эканлигидир, деб ғайри та-
биий сабаб келтирилганлиги учун ҳусни таълил намунаси
саналади.)

12. В. (байтдаги маъно жиҳатидан яқин даво, бемор,
дард, дармон сўзлари таносуб санъати асосида тўпланган.
Чойнинг барча беморлар дардига дармон деб таъриф қили-
ниши эса ҳаёт ҳақиқатига тўла мос келмайдиган муболага-
дир.)

13. А. (иккинчи мисрада Исо номига ишора қилинган
(талмех), «ҳажринг гами заҳри» ибораси истиора саналади.)

14. В. (байт мисраларидаги барча сўзлар (юзида — кўзи-
да, йўқ-йўқ, асло-асло, ҳаёдин — вафодин, асар — хабар)
вазнда тенг ва қофиядошдир. Байтни шу тарзда ташкил
қилиш эса тарсий деб аталади.)

15. Д. (байтдаги барча сўзлар ўлчов жиҳатидан тенг
ҳамда қофиядошдир. Бу эса тарсий санъатига хос. Биринчи
мисрадаги ҳас, вафо сўзлари иккинчи мисрада ўрни алмаш-
тирилиб қўлланган. Бу хил санъат эса тарду акс деб номла-
нади.)

16. С. (байтда маъно жиҳатидан ўзаро зид бўлган яхши-
лиғ — ёмонлиғ сўзлари қўлланган.)

17. В. (Огаҳийнинг 10-синф мажмуасида берилган «Ус-
тина», «Бизки букун», «Юзинг очким», «Наврўз бўлсин»,
«Илм бўлмиш ёд анго», «Жонларда фикру суратинг», «Лутф
айлар ёр мандин ўзгага», «Нокасга таъзим айлама», «Донойи
оламжоҳлар», «Наврўз», «Дегил иноятга сўз», «Аҳли вафо
маҳзун», «Бўлмаса бўлмасун нетай», «Чой» ғазалларида мур-
даф қофия қўлланган, яъни қофиядаги сўзларда равийлар-
дан олдин чўзиқ унлилар келган.)

18. Д. (ғазал байтларидаги мисралар — — v — — — v —
— — v — — — v — чизмасига эга бўлган «мустафъилун
мустафъилун мустафъилун мустафъилун» рукнлари асосида
ёзилган. Бундай ўлчов эса «ражази мусаммани солим» деб
аталади.)

19. А. (ғазал «ҳазажи мусаддаси маҳзуф» вазнида ёзилган
бўлиб, рукнлари «мафойилун мафойилун фаулун» тарзида-
дир. Бундай шеърий ўлчов эса кўрсатилган чизмага эга бўла-
ди.)

20. С. (ғазал мисралари чизмаси — v v — v — v —
— v v — v — v — тарзидаги «ражази мусаммани матвийи
махбун» вазнида ёзилган. Бу ўлчов рукнлар таркиби эса
кўрсатилган тарздадир.)

КОМИЛ ХОРАЗМИЙ

1. В. (Байтдаги «гавҳари мақсуд» (мақсад гавҳари) ибораси, уммон сўзи кўчма маънони ифодаляётгани туфайли истиора, уммон, гавҳар сўзлари маъно жиҳатидан яқин бўлгани учун таносуб санъати намунаси саналади.)

2. Е. (шамънинг эрталабгача ёниб чиқиши ғайри табиий тарзда далилланган. Гўёки у бир пари ишқидан девона бўлгани учун эрталабгача куяр эмиш. Бу хил ғайри табиий далиллаш ҳусни таълил деб аталади.)

3. С. (шом, шабистон, шамъ сўзлари маъно жиҳатидан яқин бўлгани учун таносуб санъати қўлланган ҳисобланади.)

4. А. («юзунг кўзгуси» — истиора, наргиснинг одамлардек кўзгуга боқиб ҳайрон бўлиши, суратдек қотиб қолиши эса ташхис саналади, чунки ўсимликка инсон хусусиятлари кўчирилган.)

5. С. (байтдаги «ўйлаки фонуси хаёл» ибораси ташбиҳ, кеча, фонус, шамъ, ёқмоқ сўзлари таносуб, наргиснинг шамъ ёқиши ташхис санъати саналади.)

6. А. (эгри одамлар эгри айн ва нун ҳарфларига ўхшатилган (ташбиҳ), араб алифбоси ҳарфларидан тимсолий ифода яратиш санъати эса китобат ёки ҳарфий санъат дейилади.)

7. В. (гулистон, бақо гули сўзлари истиора, «лола баргидек» ўхшатиш (ташбиҳ), маъно жиҳатидан яқин гулистон, лола, бўй (ҳил), барг сўзлари эса таносуб санъати намуналари саналади.)

8. Д. (Юсуф, Шамъун номларига ишора талмеҳ санъати саналади.)

9. А. (ғазалдаги қофиядош даврондин, жондин, ондин, уммондин каби сўзларда олдинги «н» ундоши равий, чўзиқ «о» унлиси ридф саналади. Бундай қофиялар эса мурдаф қофия деб юритилади.)

10. В. (учала ғазал ҳам чизмаси — v — — — v — — — v — — — v — бўлган «фоилотун фоилотун фоилотун фоилон» тарзидаги рукнларга эга. Бу хил ўлчов эса кўрсатилганидек аталади.)

МУҲАММАД АМИН МУҚИМИЙ

1. Д. (Байтдаги маҳбуба қалди шамшодга, қоши ҳилол (янги чиққан ой)га ўхшатилган, бинобарин, шоир ташбиҳ санъатидан фойдаланган.)

2. В. (шоир байтда «Ҳар киши ўз кўмочига кул тортади» деган халқ мақолини келтирган. Мақол келтириш санъати эса ирсоли масал деб аталади.)

3. Д. (байтдаги гарди кудурат (кўнгил хиралик чанги),

7. Д. (байтдаги «эй фиғон» ибораси икки марта такрорланган, буни эса тақрир санъатидан фойдаланиш ҳисобланади.)

8. С. (ғазалдаги қофиядош сарбаланд, банд, саманд, аржуманд каби сўзларда «д» ундоши — равий, «н» ундоши — қайд, уларнинг олдидаги қисқа «а» ҳазв саналади. Ҳазв, қайд ва равийдан ташкил топган қофиялар эса муқайяд қофия деб аталади.)

9. С. (ғазал мисралари чизмаси — v — — — v — — —
— v — — — v — тарзида бўлган «фоилотун фоилотун фоилотун фоилон» рукнлари ўлчовида ёзилган. Бу хил рукнлар ва чизмага эга бўлган вазн эса «рамали мусаммани мақсур» дейилади.)

10. А. (ғазал «ҳазажи мусаммани солим» вазнида ёзилган бўлиб, мисралари чизмаси v — — — v — — — v — — —
v — — — тарзидадир. Бундай вазн эса жавобда кўрсатилган рукнлар таркибига эга.)

ЗОКИРЖОН ФУРҚАТ

1. Д. (Байтда настанан, ёсуман, нарғисга одамлар хусусиятлари (юз ювиш, ўзини тузатиш (ўзига оро бериш), кўзларини очиб, дўстларни кутиш) кўчирилган. Бу хил санъат эса ташхис деб аталади.)

2. Е. (байтда ички қофия қўлланган, буни мусажжаъ (сажли, қофияли қилиш) санъати дейилади.)

3. С. (маҳбуба парига ўхшатиш (ташбиҳ), телба, соғ, сулҳ, жанг сўзлари ўзаро зид маънода бўлганлиги туфайли тазод санъати намуналари саналади.)

4. А. («булбул каби» иборасида ташбиҳ қўлланган, байтдаги маъно жиҳатидан яқин бўлган баҳор, бўстон, булбул сўзлари таносуб санъати воситасида тўпланган.)

5. С. («муҳаббат дашти», «адам анқоси» иборалари истиора саналади, «адам анқосидек» ибораси эса ташбиҳдир.)

6. Д. (шоир лирик қаҳрамонни ўзига ўхшатаётти (ташбиҳ), байтдаги сайд, сайёд, дом сўзлари маъно жиҳатидан яқин бўлгани учун таносуб санъатига нисбат берилади.)

7. А. (гимназия гулистонга, ўқувчилар гул терувчиларга ўхшатиш. Гулистон, гулчин сўзлари маъно жиҳатидан яқинлиги туфайли таносуб санъати намунаси саналади.)

8. С. (байтда Искандар, Жамшид тимсолларига ишора қилинган, бундай санъат эса талмеҳ деб аталиши маълум.)

9. Д. (иккала ғазал мисралари v — — — v — — —
v — — — v — — — чизмасига эга бўлган «мафойилун мафойилун мафойилун мафойилун» рукнлари ўлчовида ёзилган. Бу хил вазн эса «ҳазажи мусаммани солим» деб аталади.)

10. С. (мусаддас «ҳазажи мусаммани аҳраб» вазнида бўлиб, рукнлари «мафъулу мафойилун мафъулу мафойилун» тарзидадир. Бундай ўлчов эса кўрсатилган чизмага эга бўлади.)

МУҲАММАД ФУЗУЛИЙ

1. В. (байтдаги **васл** — **ҳажр** сўzlари ўзаро зид маъноларни ифодаляпти, бинобарин, шоир тазод санъатидан фойдаланиб, ана шу сўzlарни қўллаган.)

2. Д. («шамътак» сўзидан кўриниб турибдики, шоир ошиқни шамъга ўхшатган.)

3. А. («муродим шамъи» иборасидаги **шамъ** сўзи ўз маъносида эмас, кўчма маънода қўлланыпти, шунинг учун истиора саналади. «Фалаклар ёнди оҳимдин» иборасида эса муболага кўзга ташланиб турибди. Даражасига кўра мазкур муболага гулув деб аталади.)

4. С. (байтда Лайло мажлисафрўз, яъни анжуманни ёритувчи шамъга, Мажнун эса жигарни ёндирувчи оловга ўхшатишган, бинобарин, шоир ташбиҳ санъатидан фойдаланган.)

5. С. («бахри ғам» (ғам денгизи) ва «дард сайли» (аламдард сели) иборалари истиорадир.)

6. В. («оя», яъни «ойга» сўзида ёритгич эмас, Лайли назарда тугиляпти (истиора), «мисли соя» (соядек) иборасида эса ўхшатиш кўзга ташланиб турибди (ташбиҳ.)

7. С. (ғазал «мафойилун мафойилун мафойилун мафойилун» (чизмаси $v - - - v - - - v - - - v - - -$) рукнлари ўлчовида ёзилган. Бундай рукнлар таркиби ва чизмасига эга бўлган вазн эса «ҳазажи мусаммани солим» саналади.)

8. Е. (ғазал байтларида ички қофия қўлланган, буни эса мусажаъ санъатига нисбат берилади.)

9. С. («хур», «нур» қофияларида «р» — равий, чўзиқ «у» унлиси эса ридф саналади. Чўзиқ унлидан кейин ундош равий келадиган қофия мурдаф қофия деб аталади.)

10. А. (байт «ҳазажи мусаддаси ахрами ашгари мақсур» вазнида ёзилган бўлиб, «мафъулун фоилун мафойил» рукнлар таркибига эга. Бу рукнлар эса жавобда кўрсатилган чизма билан ифодаланади.)

МАХТУМҚУЛИ

1. В. («Алиф» сўзи араб ёзувидаги ҳарфни ифодалайди. Шоир ошиқ қаддини тик алиф ҳарфига ўхшатган. Бу эса ҳарфий санъатга хосдир.)

2. Д. (байтдаги мард — номард сўzlари ўзаро зид маънога эга. Бинобарин, шоир тазод санъатидан фойдаланган.)

3. Е. (парчадаги арзон — қиммат, ҳалол — ҳаром сўзлари зид маъноларни ифодалаётгани учун тазод санъати намунаси ҳисобланади.)

4. С. («нафсинг кўзи», «китоб юзи» иборалари — истиора, «ўкур» ва «ўқ ур» сўзлари шаклдошлиги туфайли тажнис санъати намунаси саналади.)

5. Д. (Искандар, Қорун номларига ишора қилинаётти, демак, шоир талмеҳ санъатига мурожаат этган.)

6. В. (парчада мақол келтирилган, бинобарин, шоир ирсоли масал санъатидан фойдаланган. «Охири бир куни қилурсан сафар» жумласи эса сафар қилишни эмас, ҳаётдан кўз юмиб, нариги дунёга жўнашни назарда тутати, буни эса киноя дейилади.)

7. А. (байтда йигитлик бўстонга, қарилик хазон (куз)га ўхшатиш (ташбиҳ) йигитлик — қарилик, бўстон — хазон сўзлари ўзаро зид маънога эга, шунинг учун тазод намунаси саналади.)

8. С. (кўнгилга инсон хусусиятлари кўчирилган (ташхис), «насиба оти» ибораси эса истиорадир.)

9. Д. («умринг гули», «ажал кўли» иборалари истиора саналади, чунки уларнинг таркибидаги гул, кўл сўзлари кўчма маънода ишлатилаётти.)

10. В. (бисёри, зори, бори қофияларида чўзиқ «о» унлиси (ридф)дан сўнг ундош равий — «р» ҳарфи келган. Бундай қофия эса мурдаф қофия саналади.)

МУНДАРИЖА

Муаллифдан	3
------------------	---

I. Шеърӣй санъатлар

Муболаға	4
Ташбиҳ	6
Тамсил	7
Ҳусни таълил	7
Таҷоҳули орифона	8
Ташҳис	8
Интоқ	9
Талмеҳ	10
Лафғ ва нашр	11
Ружуъ	12
Истиора	12
Тансиқ ас-сифат	13
Киноя	13
Ирсоли масал	14
Тазмин	14
Саволу жавоб	15
Иқтибос	15
Тажнис	15
Тажниси томм	16
Тажниси мураккаб	16
Ийҳом	17
Таносуб	17
Тазод	18
Иштиқоқ	18
Таъдил	19
Тарду акс	19
Такрир	20
Мукаррар	20
Тазмини муздаваж	21
Китобот	22
Талмиъ	23
Мувозана	23
Радди матлаъ	24

II. Аруз илми

Аруз асослари ҳақида қисқача маълумот	25
Баҳр ҳамда вазнларни аниқлаш усуллари	27
Шеърятимизда кенг қўлланган вазнлар	28

III. Мумтоз қофия

Қофиянинг тузилиши	31
Қофия турлари	32
Мужаррад қофия	32
Мурдаф қофия	32
Муқайяд қофия	34
Муассас қофия	34
Мутлақ қофия	35
Қофия санъатлари	36
Зулқофиятайн	36
Зулқавофиъ	37
Тарсиъ	37
Тажнисли қофия	37
Мусажжаъ	38
Мусалсал	39
Радиф ва ҳожиб	39
Мумтоз бадият бўйича тест саволлари	41
Тўғри жавобларнинг изоҳли кўрсаткичи	77